

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

BOLU VE YÖRESİNDE BULUNAN TARİHİ ÇEŞMELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin CAN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ

TEMMUZ - 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BOLU VE YÖRESİNDE BULUNAN TARİHİ ÇEŞMELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN CAN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

“Bu tez 01.07/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Memiş	Basarılı	M. Memiş
Prof. Dr. Hamza GÜNDDARLI	Basarılı	Hamza Günddarlı
Yrd. Doç. Dr. Saim YILMAZ	Basarılı	Saim Yılmaz

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hüseyin CAN

01.07.2015

ÖNSÖZ

Bolu ve yöresinin 1323 Yılında Osmanlı topraklarına katılmasından sonra bölgede hızlı bir imar faaliyeti gerçekleşmiştir. Başta Göynük ve Mudurnu olmak üzere birçok dini, sosyal ve kültürel yapılar inşa edilmeye başlamıştır. Türk mimarlık tarihinde; kimi zaman hayır ve dua amaçlı kimi zaman da halkın su gereksinimini karşılamak amacıyla gerek kent içinde mahalle ve meydanlarda gerekse kent dışında yol güzergâhları üzerinde inşa edilen çeşmelerde bölgedeki yerini almıştır.

Temennimiz bolu ve yöresindeki çeşmeleri ele alınan bu çalışmanın Türk mimarlık tarihinde çoğunlukla ihmal edilmiş olan su mimarlığı örneklerinin belgelenmesi anlamında, bu bölgedeki örneklerin tespiti ve sunulması açısından bir eksiği kapamasıdır.

Yüksek lisans tez konumu seçmemde bana yardımcı olan, beni çalıştıran, yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Başta bölüm başkanım Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK olmak üzere yüksek lisans döneminde beni yönlendiren ve eğiten bölüm hocalarıma teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca saha çalışmaları kapsamında bana her türlü desteği sağlayan başta Bolu Belediyesi olmak üzere tüm ilçe ve belde belediyelerine, köy muhtarlarına bölgenin ileri gelenlerine teşekkürlerimi sunarım. Gerekli proje çizimlerini ve ilgilerini benden esirgemeyen Sim Mimarlık, Evin Mimarlık ve Bolu Mimarlar Odasına da şükranlarımı sunarım. Fakültede maddi manevi desteklerini esirgemeyen tüm Araştırma Görevlisi hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Hüseyin CAN

01.07.2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
FOTOĞRAF LİSTESİ	v
ÇİZİM LİSTESİ	x
ÖZET	xiii
SUMMARY	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BOLU’NUN COĞRAFI YAPISI VE TARİHİNE BAKIŞ	4
1.1. Bolu’nun Coğrafi Konumu	4
1.2. Bolu’nun Tarihçesi.....	6
BÖLÜM 2: TÜRK İSLAM SANATINDA ÇEŞME MİMARİSİ	9
2.1. Türk İslam Kültüründe Suyun Önemi.....	9
2.2. Türk İslam Sanatında Çeşme Mimarisinin Gelişimi.....	12
2.3. Konu İle İlgili Çalışmalar	17
BÖLÜM 3: BOLU VE YÖRESİNDEKİ ÇEŞMELER (KATALOG)	20
3.1. Bolu Merkez Çeşmeleri.....	20
3.1.1. Yukarı Çarşı (Vahdet) Çeşmesi	20
3.1.2. Karamanlı Cami Çeşmesi.....	23
3.1.3. Kocabey Çeşmesi.....	27
3.1.4. Kültür Park (Sirkeci) Çeşmesi	32
3.1.5. Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesi	36
3.1.6. Semerkand Mahalle Çeşmesi	40
3.1.7. Samukaş Çeşmesi.....	43
3.1.8. Tefvik Bey Çeşmesi.....	45
3.1.9. Saraçhane Cami Çeşmesi I.....	50
3.1.10. Saraçhane Cami Çeşmesi II	52
3.1.11. Çatal Çeşme	54
3.1.12. Şantiye Çeşmesi	57

3.1.13. Karaağaç Köyü Çeşmesi	59
3.2. Gerede Çeşmeleri	61
3.2.1. Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi	61
3.2.2. Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme.....	64
3.2.3. Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşme.....	67
3.2.4. Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşme	70
3.2.5. Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşme	72
3.2.6. Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak II. Çeşme.....	75
3.2.7. Hacı Ayenler Çeşmesi.....	76
3.2.8. Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi.....	81
3.2.9. Çataklı Çeşmesi	83
3.2.10. Seviller Mahallesi Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi) Çeşmesi	85
3.2.11. Demirciler Mahallesi Baş Sokak Çeşmesi	87
3.2.12. Bosnalı (Bosnavi) Çeşmesi	89
3.3. Göynük Çeşmeleri.....	91
3.3.1. Kimsesizler Çeşmesi	91
3.3.2. Yukarı Çarşı Çeşmesi	94
3.3.3. Sarayönü Sokak Çeşmesi	96
3.3.4. Maşatlar Çeşmesi	98
3.4. Kıbrısçık Çeşmeleri.....	100
3.4.1. Alemdar Köyü Çeşmesi	100
3.4.2. Yazıca Köyü Çeşmesi	105
3.4.3. Devören Köyü I. Çeşmesi	107
3.4.4. Devören Köyü II. Çeşmesi.....	109
3.5. Mengen Çeşmeleri	110
3.5.1. Divan Çeşmesi	110
3.5.2. Güney Köyü Çeşmesi	114
3.6. Mudurnu Çeşmeleri.....	118
3.6.1. Kaygana Mahallesi Demirciler Caddesi Çeşmesi.....	118
3.6.2. Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesi	121
3.6.3. Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi Çeşmesi	123

3.6.4. Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesi.....	125
3.7. Yeniçağa Çeşmeleri	128
3.7.1. Hamzabey Köyü Çeşmesi	128
3.7.2. Çamlık Köyü Çeşmesi (Yol Üzerinde)	130
3.7.3. Çamlık Köyü Çeşmesi (Köy Merkezi)	132
3.7.4. Eskiçağa Çeşme Kitabesi	134
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	136
KAYNAKÇA	159
EKLER.....	164
ÖZGEÇMİŞ.....	201

KISALTMALAR

No	: Numara
m.	: Metre
cm.	: Santimetre
H.	: Hicri Tarih
M.	: Miladi Tarih
Bkz.	: Bakınız

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1	: Yukarı Çarşı Çeşmesi Genel Görünümü	22
Fotoğraf 2	: Yukarı Çarşı Çeşmesinde Yer Alan Sağır Kemer Uygulaması	22
Fotoğraf 3	: Yukarı Çarşı Çeşmesinin İnşa Kitabesi	23
Fotoğraf 4	: Karamanlı Cami Çeşmesinin Restorasyon Öncesi Görünümü	25
Fotoğraf 5	: Karamanlı Cami Çeşmesinin Restorasyon Sonrası Görünümü	25
Fotoğraf 6	: Karamanlı Cami Çeşmesinde Restorasyon Çalışmaları (Sim Mimarlık)	26
Fotoğraf 7	: Karamanlı Cami Çeşmesinde Restorasyon Çalışmaları (Sim Mimarlık)	26
Fotoğraf 8	: Karamanlı Cami Çeşmesinde Restorasyon Çalışmaları (Sim Mimarlık)	27
Fotoğraf 9	: Kocabey Çeşmesinin Restorasyon Öncesi Görünümü	29
Fotoğraf 10	: Kocabey Çeşmesinin Genel Görünümü.....	30
Fotoğraf 11	: Kocabey Çeşmesinin Arka Cephe Görünümü.....	30
Fotoğraf 12	: Kocabey Çeşmesinin Aynalık Bölünde Yer Alan Süslemelerinden Detaylar	31
Fotoğraf 13	: Kocabey Çeşmesinin Plasterlerinde Yer Alan Vazo İçerisinde Ters Lale Motifi	31
Fotoğraf 14	: Kocabey Çeşmesinin Arka Cephesinde Yer Alan Damla Şeklinde “Maşallah”	32
Fotoğraf 15	: Kültürpark Çeşmesinin Genel Görünümü (Sim Mimarlık)	35
Fotoğraf 16	: Kültürpark Çeşmesinin İnşa Kitabesi	35
Fotoğraf 17	: Kültürpark Çeşmesinin Aynalık Bölünde Yer Alan, Üstlerinde Yaprak Motifi İşlenmiş Daireler	36
Fotoğraf 18	: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinin Ön Cephesi	38
Fotoğraf 19	: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinin Arka Cephesi	38
Fotoğraf 20	: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinde Yer Alan Madalyon	39
Fotoğraf 21	: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinde Yer Alan Madalyon	39
Fotoğraf 22	: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinde Bulunan Yıpranmış Natüralist Bitki Motifinden Detay	40

Fotoğraf 23	: Semerkand Mahallesi Çeşmesinin Ön Cephe Görünümü (30. 06. 2014)	41
Fotoğraf 24	: Semerkand Mahallesi Çeşmesinin Ön Cephe Görünümü (30. 10. 2014)	42
Fotoğraf 25	: Semerkand Mahalle Çeşmesinin Arka Cepheden Görünüm.....	42
Fotoğraf 26	: Samukaş Çeşmesinin Genel Görünümü	44
Fotoğraf 27	: Samukaş Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Çeşitli Süslemelerden Detay.....	44
Fotoğraf 28	: Samukaş Çeşmesinin Alınlık Bölümünde Bulunan Tuğra Biçiminde Kitabe	45
Fotoğraf 29	: Tefvik Bey Çeşmesinin Ön Cephe Görünümü	48
Fotoğraf 30	: Tefvik Bey Çeşmesinin Arka Cephe Görünümü	48
Fotoğraf 31	: Tefvik Bey Çeşmesinin İnşa Kitabesi.....	49
Fotoğraf 32	: Tefvik Bey Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Süslemeden Detay	49
Fotoğraf 33	: Tefvik Bey Çeşmesinin Ön Cephedeki Platerlerde ve Arka Cephedeki Alınlık Bölümünde Yer Alan Kitabeler (1)	50
Fotoğraf 34	: Tefvik Bey Çeşmesinin Ön Cephedeki Platerlerde ve Arka Cephedeki Alınlık Bölümünde Yer Alan Kitabeler (2)	50
Fotoğraf 35	: Saraçhane Camisi ve Güney Cephesine Konumlanmış Çeşmesi	52
Fotoğraf 36	: Saraçhane Cami çeşmesi I.'den Görünüm.....	52
Fotoğraf 37	: Saraçhane Cami ve Çeşmesi II	54
Fotoğraf 38	: Saraçhane Cami Çeşmesi II.'den görünüm.....	54
Fotoğraf 39	: Keçeci Mehmet Efendi Cami ve Çatal Çeşmenin Konumu	56
Fotoğraf 40	: Çatal Çeşmenin Görünümü.....	56
Fotoğraf 41	: Bolu Belediyesi Asfaltlama Şantiyesi Bahçesinde Bulunan Şantiye Çeşmesi	58
Fotoğraf 42	: Şantiye Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Oval Daire ve Üst Kısımında Bulunan Yaprak Motifleri.....	58
Fotoğraf 43	: Karaağaç Köyü Çeşmesinin Konumu.....	60
Fotoğraf 44	: Karaağaç Köyü Çeşmesi Süsleme Panosu.....	60
Fotoğraf 45	: Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi	63

Fotoğraf 46	: Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşme Kitabesi.....	63
Fotoğraf 47	: Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesinde Yer Alan Rozetlerden Görünüm	64
Fotoğraf 48	: Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi Ayna Taşı.....	64
Fotoğraf 49	: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme (Ön Cephe).....	66
Fotoğraf 50	: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme (Arka Cephe).....	66
Fotoğraf 51	: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme Süslemeden Detay.....	67
Fotoğraf 52	: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Motiflerden Detay.....	67
Fotoğraf 53	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşmesinin Görünümü	69
Fotoğraf 54	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşmesinin İnşa Kitabesi.....	69
Fotoğraf 55	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesinin Konumu	71
Fotoğraf 56	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesinin Kitabesi	71
Fotoğraf 57	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesinde Yer Alan Sivri Kemerin Hemen Üzerinde Yer Alan Rozet	72
Fotoğraf 58	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi	73
Fotoğraf 59	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi Tarih Panosu.....	74
Fotoğraf 60	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi “Maşallah” Yazılı Panosu	74
Fotoğraf 61	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi “Suna” Yazısının Okunabildiği Pano.....	74
Fotoğraf 62	: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesinde Bulunan Dekoratif Kemerlerden Görünüm	75
Fotoğraf 63	: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak II. Çeşmesi.....	76
Fotoğraf 64	: Hacı Ayenler Çeşmesi ve Bitişindeki İnşaat Alanı.....	78
Fotoğraf 65	: Hacı Ayenler Çeşmesinin Genel Görünümü	79
Fotoğraf 66	: Hacı Ayenler Çeşmesinde Bulunan Su Haznesinden Görünüm.....	79
Fotoğraf 67	: Hacı Ayenler Çeşmesinde Kullanılan Devşirme Malzemedan Detay	80
Fotoğraf 68	: Hacı Ayenler Çeşmesi Devşirme Malzemedan Yaprak Formlu Haç Motifi ve Sağda, Seramikte Motifin Uygulanışı	80
Fotoğraf 69	: Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi	82

Fotoğraf 70	: Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi Kitabe ve Taslık Bölmelerinin Görünümü	82
Fotoğraf 71	: Çataklı Çeşmesinin Görünümü	84
Fotoğraf 72	: Çataklı Çeşmesinin Kilit Taşında Yer Alan Tarih Kitabesi	84
Fotoğraf 73	: Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi) Çeşmesi ..	86
Fotoğraf 74	: Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi) Çeşme Kitabesi	86
Fotoğraf 75	: Demirciler Mahallesi Baş Sokak Çeşmesi.....	88
Fotoğraf 76	: Çeşmeden Günümüze Ulaşmış Olan Kitabesi.....	88
Fotoğraf 77	: Bosnalı (Bosnavi) Çeşmesi.....	90
Fotoğraf 78	: Bosnalı (Bosnavi) Çeşmesinin Kitabesi	90
Fotoğraf 79	: Kimsesizler Çeşmesinin Genel Görünümü.....	93
Fotoğraf 80	: Kimsesizler Çeşme Kitabesi	93
Fotoğraf 81	: Yukarı Çarşı Çeşmesi	95
Fotoğraf 82	: Yukarı Çarşı Çeşmesinin Tamir Kitabesi	95
Fotoğraf 83	: Sarayönü Sokak Çeşmesi.....	97
Fotoğraf 84	: Sarayönü Sokak Çeşmesi.....	97
Fotoğraf 85	: Maşatlar Çeşmesi.....	99
Fotoğraf 86	: Maşatlar Çeşmesi İnşa Kitabesi.....	100
Fotoğraf 87	: Alemdar Köyü Çeşmesinin Konumu.....	103
Fotoğraf 88	: Alemdar Köyü Çeşmesi.....	103
Fotoğraf 89	: Alemdar Köyü Çeşmesinde Bulunan Kitabeler Devşirme Malzeme ve Taslık	104
Fotoğraf 90	: Alemdar Köyü Çeşmesi Devşirme Malzemedan Detay	104
Fotoğraf 91	: Yazıca Köyü Çeşmesi	106
Fotoğraf 92	: Yazıca Köyü Çeşme kitabesi	106
Fotoğraf 93	: Devören Köyü I. Çeşmesinin Görünümü	108
Fotoğraf 94	: Devören Köyü I. Çeşmesinde Yer Alan Kemer Formu, Kitabe ve Taslıktan Detay	108
Fotoğraf 95	: Devören Köyü II. Çeşmesi.....	110
Fotoğraf 96	: Divan Çeşmesi	112
Fotoğraf 97	: Divan Çeşmesinin İnşa Kitabesi	112

Fotoğraf 98	: Divan Çeşmesinin Aynalık Bölümündeki Süslemelerinden Detay ..	113
Fotoğraf 99	: Divan Çeşmesinin Konumu ve Muhtelif Amaçlar Doğrultusunda Kullanmak İçin Uzatılmış Yalak.....	113
Fotoğraf 100	: Güney Köyü Çeşmesi	116
Fotoğraf 101	: Güney Köyü Çeşmesinin Kitabesi.....	116
Fotoğraf 102	: Güney Köyü Çeşmesinin Tekne Biçimli Devşirme Su Haznesi ve Sonradan Örülen Bölümden Görünüm	117
Fotoğraf 103	: Güney Köyü Çeşmesinde Bulunan Devşirme Malzemedeki Detay ..	117
Fotoğraf 104	: Kaygana Mahallesi Demirciler Caddesi Çeşmesinin Görünümü	119
Fotoğraf 105	: Çeşmenin Tescil Edildiği Yıllardaki Giydirilmiş Kaplaması (Mudurnu Belediyesi)	120
Fotoğraf 106	: Kaygana Mahallesi Demirciler Caddesi Çeşmesi Kitabesinden Görünümü	120
Fotoğraf 107	: Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesi	122
Fotoğraf 108	: Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesinde Bulunan Plaster ve Başıktan Detay	122
Fotoğraf 109	: Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi Çeşmesi	124
Fotoğraf 110	: Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesi	127
Fotoğraf 111	: Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşme Kitabesi.....	127
Fotoğraf 112	: Hamzabey Köyü Çeşmesinin Genel Görünümü	129
Fotoğraf 113	: Hamzabey Köyü Çeşmesinde Yer Alan Sivri Kemer Belirginleştiren İnce Silmeden Detay	129
Fotoğraf 114	: Çamlık Köyü Yolu Üzerinde Bulunan Çeşmenin Konumu.....	131
Fotoğraf 115	: Çamlık Köyü Yol Üzeri Çeşmesinin Kitabesi.....	131
Fotoğraf 116	: Çamlık Köyü Çeşmesi (Köy Merkezi)	133
Fotoğraf 117	: Çamlık Köyü Çeşmesi Kitabesinden Görünüm.....	133
Fotoğraf 118	: Duvara monte edilmiş Eskiçağa Çeşme kitabesi	135

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1	: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Planı	164
Çizim 2	: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Ön Görünüşü.....	164
Çizim 3	: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Arka Cephe Görünüşü	165
Çizim 4	: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Sağ ve Sol Yan Cephe Görünümü.....	165
Çizim 5	: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesi Ön Görünüşü.....	166
Çizim 6	: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesi Planı	166
Çizim 7	: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesi Sağ ve Sol Görünüşü.....	167
Çizim 8	: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesinin Alınlık Bölümünde Yer Alan Süslemeden Detay	167
Çizim 9	: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesi Planı.....	168
Çizim 10	: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesi Ön Görünümü.....	168
Çizim 11	: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesi Sağ ve Sol Yan Cephe Görünüşü	169
Çizim 12	: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesinin Alınlık Bölümünde Yer Alan Süslemeden Detay	169
Çizim 13	: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Süslemelerden Detay.....	170
Çizim 14	: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesinin Plasterlerinde Yer Alan Süslemelerden Detay.....	171
Çizim 15	: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Vaziyet Planı	172
Çizim 16	: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Planı.....	172
Çizim 17	: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Ön Görünüşü	173
Çizim 18	: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Sağ ve Sol Yan Görünüşleri	173
Çizim 19	: Bolu Merkez Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinin Ön Görünüşü.....	174
Çizim 20	: Bolu Merkez Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinin Arka Cephesinde Yer Alan Süslemeden Detay.....	174
Çizim 21	: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Vaziyet Planı.....	175
Çizim 22	: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Planı	175
Çizim 23	: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Ön Görünüşü.....	176
Çizim 24	: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Sağ ve Sol Cephelerin Görünüşü	176

Çizim 25	: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Alınlıkta Yer Alan Çelenk Motifi	177
Çizim 26	: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Aynalık Bölümünde Yer Alan Süslemelerden Detay	177
Çizim 27	: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesinin Plasterlerinde Yer Alan Süslemelerden Detay	178
Çizim 28	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I ve II.'in 20.Yüzyıllardaki Vaziyet Planı	179
Çizim 29	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I ve II.'in 20.Yüzyıldaki Vaziyet Planı	179
Çizim 30	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I ve II.'in Vaziyet Planı	180
Çizim 31	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I'in Planı	180
Çizim 32	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I'in Ön Görünüşü	181
Çizim 33	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I. Sol Yan Cephe Görünümü	181
Çizim 34	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I. Ön Cephe Görünümü	182
Çizim 35	: Bolu Merkez Saraçhane Cami ve Doğu Duvarındaki Çeşmesi	182
Çizim 36	: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi II. Ön Cephe Görünümü	183
Çizim 37	: Bolu Merkez Çatal Çeşmenin Ön Görünüşü	183
Çizim 38	: Gerede Demirciler Mahallesi Uлуу Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü ...	184
Çizim 39	: Gerede Demirciler Mahallesi Uлуу Sokak Çeşmesinin Alınlığında Yer Alan Rozetten Detay	184
Çizim 40	: Gerede Kabiller Mahhalesi I. Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Motiflerden Detay	185
Çizim 41	: Gerede Kabiller Mahallesi Çaybaşı II. Çeşmenin Ön Görünüşü	185
Çizim 42	: Gerede Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesi Ön Görünüşü	186
Çizim 43	: Gerede Kabiller Mahalesi Çaybaşı Sokak III. Çemesinin Ön Görünüşü.	186
Çizim 44	: Gerede Kabiller Mahalesi Salih Bey Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü ..	187
Çizim 45	: Gerede Kitirler Mahallesi Hacı Ayenler Çeşmesinin Ön Görünüşü	187
Çizim 46	: Gerede Kitirler Mahallesi Hacı Ayenler Çeşmesinin Devşirme Malzemesinden Detay	188
Çizim 47	: Gerede Kabiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü	188
Çizim 48	: Gerede Çataklı Çeşmesinin Ön Görünüşü	189
Çizim 49	: Göynük Kimseziler Çeşmesinin Ön Görünüşü	189

Çizim 50	: Göynük Yukarı Çarşı Çeşmesinin Ön Görünüşü.....	190
Çizim 51	: Sarayönü Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü	190
Çizim 52	: Kıbrısçık Alemdar Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü	191
Çizim 53	: Kıbrısçık Yazıca Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü	191
Çizim 54	: Kıbrısçık Devören Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü.....	192
Çizim 55	: Kıbrısçık Devören Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü.....	192
Çizim 56	: Mengen Güney Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü.....	193
Çizim 57	: Mudurnu Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi Kitabeli Cephenin Görünüşü.....	193
Çizim 58	: Mudurnu Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi Cephelerin Konumlanması	194
Çizim 59	: Mudurnu Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesi Cephe Görünüşü	194
Çizim 60	: Mudurnu Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesi Cephelerinin Konumlanması	195
Çizim 61	: Mudurnu Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi Çeşmesi Cephe Görünüşü ve Konumu	195
Çizim 62	: Mudurnu Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi Çeşmesi Ön Görünüşü...	196
Çizim 63	: Mudurnu Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü	196
Çizim 64	: Yeniçağa Hamzabey Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü	197
Çizim 65	: Yeniçağa Çamlık Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü	197

Tezin Başlığı: Bolu ve Yöresinde Bulunan Tarihi Çeşmeler

Tezin Yazarı: Hüseyin CAN

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Mehmet MEMİŞ

Kabul Tarihi: 01 Temmuz 2015

Sayfa Sayısı: xiv (ön kısım) +164 (tez) +37 (Ek)

Anabilimdalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Bilimdalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Bolu ve yöresinin 1323 yılında Osmanlı topraklarına katılması ile birlikte imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Göynük ve Mudurnu başta olmak üzere inşa edilen dini ve sosyal amaçlı yapılarla birlikte bölgede yüzyıllar içinde Türk – İslam şehir dokusu oluşmuştur. Ancak Geçmişte bu bölgede sık sık depremler yaşanmış, yangınlar meydana gelmiştir. Bu depremler ve yangınlar, tarihî dokuya büyük zarar vermiştir.

Su mimarisinin özgün örneklerinden olan çeşmeler kentlerin muhtelif yerlerinde halkın kullanımına sunulmuştur. XX. yüzyılda modern su şebekelerinin kurulması ile birlikte çeşmelerin inşası büyük oranda azalmıştır.

Bolu ve yöresinde yapılan saha çalışmaları kapsamında Bolu merkezde 13, Gerede ilçesinde 12, Göynük ilçesinde 4, Kıbrısçık ilçesinde 4, Mengen ilçesinde 2, Mudurnu ilçesinde 4 ve Yeniçağa ilçesinde 4 adet olmak üzere toplam. 43 adet çeşme kataloğa dahil edilmiştir. Bu çeşmeler Türk- İslam sanatı açısından incelenmiş ve bunların Türk İslam çeşme mimarisindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Çeşme, Mimari, Göynük, Mudurnu

Title of the Thesis: Historical Fountains Of Bolu and İts Surroundings	
Author: Hüseyin CAN	Supervisor: Assist.Prof. Mehmet MEMİŞ
Date: 01 July 2015	Nu. of pages: xiv (pre text) + 164 (main body) +37 (app)
Department: Islamic History and Arts	Subfield: Islamic History and Arts
<p>Public improvement has gained momentum beginning with the annexation of Bolu and its surroundings to Ottoman territories in year 1323. Through the ages, Turkish-Islamic city texture has been developed together with the buildings constructed for the religious and social purposes in the region, mainly in Göynük and Mudurnu. In this region however, frequent earthquakes were experienced and fires observed in the past. These earthquakes and fires has caused great damages to historical texture.</p> <p>The fountains, which constitute authentic exemplar of water architecture, were offered to the public in various places of the cities. In XX. century, construction of fountains have been significantly decreased along with the installation of modern water networks.</p> <p>Thanks to the field works carried out in Bolu and its surroundings, a total of 43 fountains have been added to the catalogue, being 13 pieces in central Bolu, 12 in Gerede district, 4 in Göynük district, 4 in Kıbrısçık district, 2 Mengen district, 4 in Mudurnu district and 4 in Yeniçağa district. These fountains have been examined with regard to Turkish-Islamic art point of view and, it is sought to determine their significance within the scope of Turkish-Islamic fountain architecture.</p>	
Keywords: Bolu, Fountains, Architecture, Göynük, Mudurnu	

GİRİŞ

Konunun Tanımı

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde yer alan Bolu, tarihi ve doğal güzellikleri ile dikkat çekmektedir. XII. yüzyılda Anadolu Selçukları, ardından İlhınlılar, bütün bu yöreyi ele geçirmişlerdir. Orhan Gazi tarafından Bolu ve yöresi, Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil edilmiş; Sultan Yıldırım Beyazıt zamanında imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu dönemden itibaren birçok anısal kültür varlığı, Bolu ve yöresine kazandırılmıştır. Bu kültür varlıklarımızın içinde çeşmeler de yer almaktadır. Çeşmeler, kültür varlıklarının içinde küçük ölçekli yapılar olsa da, kent tarihi ve kentsel dokunun gelişimi hakkında bizlere bilgi vermektedir.

“Bolu ve Yöresinde Yer Alan Tarihi Çeşmeler” isimli bu çalışma; Bolu merkez ve ilçe sınırları içerisinde (Gerede, Göynük, Kıbrısçık, Mengen, Mudurnu, Yeniçağa) yer alan tarihi çeşmeleri kapsamaktadır. Böylece Bolu ve yöresinin tarihi süreç içinde kazandığı, su mimarisinde önemli yapılar gurubunu oluşturan bu çeşmeler kayıt altına alınmıştır. Kaynaklarda bu çeşmeler hakkında bir takım bilgiler bulunmakla birlikte verilen bilgiler yetersizdir. Bu çalışma ile çeşmelerin kültürel ve mimari değerlerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

Konunun Amacı

Son yıllarda ulusal ve yerelde Türk- İslam çeşme mimarisi ile ilgili yapılan çalışmalar artmıştır. Ancak köklü bir tarih geleneğine sahip olan Bolu ve yöresindeki çeşmelerin, bu güne kadar ayrıntılı bir analizi ve değerlendirmesi yapılmamıştır. Bu tez çalışmasıyla küçük ölçekli bu yapı tipinin farklı dönemlerde geçirdiği değişimi ve günümüzdeki durumlarını incelemek, çalışmanın temel amaçlarından birisidir.

Ele alınan bu çeşmeler hem çevre iller bazında hem de Anadolu ölçeğinde ulaşılabilen benzer örnekleriyle karşılaştırma yapılmak suretiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Özellikle son yıllardaki hızlı kentleşme sonucunda ve gelişen teknolojiyle birlikte insanların su ihtiyacını karşılamak için şebeke su sistemi kurulmuştur. Bunun sonucunda çeşmelerinin işlevlerini kaybederek kendi kaderlerine terk edildikleri görülmektedir. Son yıllardaki imar faaliyetlerine bağlı olarak birer birer ortadan kalkan

veya yapılan yanlış onarımlar sonucunda asıl görünümlerini kaybeden bu yapıların mimari özelliklerinin belirlenerek belgelenmesi ve görsel malzeme ile desteklenmesi bu çalışmanın en önemli amaçlarından biridir.

Konunun önemi

Su tesisleri, tarihsel süreç boyunca insan yaşamında olduğu kadar sanat ve mimaride de önemli bir yere sahiptir. Su, insanların göçebe yaşam anlayışından uzaklaşıp yerleşik düzene geçmesinde etkili olan unsurlardan en önemlisidir. Yerleşim merkezlerinin su kaynaklarına yakın yerlere kurulması, Neolitik dönemde insanların bulduğu yöntemlerden biridir. Tarihsel süreç içerisinde ekonomik ve sosyolojik anlamda gelişen toplumlar su ihtiyaçları için çeşitli su yapıları inşa etmişlerdir.

İslami dönemlerde yardım amaçlı yapılan çeşmeler sanatsal açıdan dönemlerinin en zarif eserleri arasında yer almaktadır. Günümüzde şehirlerimizde modern su şebeke sistemlerinin kurulması ile birlikte tarihi çeşmelerimiz unutulmaya yüz tutmuştur.

Bolu ve Yöresinde Bulunan Tarihi Çeşmeler adlı tezimiz kapsamında Bolu il merkezi ve ilçelerindeki tarihi su yapılarından olan çeşmeler incelenerek bugüne kadar bilinmeyen bazı eserlerin tespiti ve sanat tarihi disiplini açısından önemi değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel amaçlarından biri, zamanla tahribe uğrayan bu tarihi eserleri belgelemektir. Çalışmamızda bu eserlerin mimari özellikleri tespit edilerek çizim ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Çalışma Yöntemi

Bu çalışmada ilk olarak tez konusunun belirlenmesi amacıyla Bolu il merkezi ile Göynük ve Mudurnu ilçelerindeki tarihi çeşmeler gözlemlenmiş ve fotoğraflanmıştır. Bu bölgelerdeki çeşmelerin üzerinde araştırma yapılmaya yeterli tarihi ve mimari özelliklerinin olup olmadığı öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda yöredeki tarihi çeşmelerin araştırmaya uygun olduğu görülmüş, konu başlığı da “Bolu ve Yöresinde Bulunan Tarihi Çeşmeler” olarak belirlenmiştir. Konunun belirlenmesinden sonra Bolu ve yöresindeki tarihi çeşmelerle ilgili kaynak taraması yapılmış, tescilli yapılmış olan çeşmeler belirlenmiş, çeşmelerle ilgili kamu ve özel sektörlerin yapmış olduğu proje ve çalışmalar incelenmiştir. İnceleme sonucunda konuyla ilgili kaynakların ve bilgilerin çok yetersiz olduğu görülmüştür.

Ön araştırmanın hemen ardından ikinci aşama olarak saha çalışmaları başlamıştır. İlk olarak Bolu ili merkez çeşmelerinden başlamak üzere Bolu'nun tüm ilçelerindeki tarihi çeşmeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit aşamasında valilik, kaymakamlık, müzeler, belediyelerin ilgili birimleri, mahalle- köy muhtarları ve yörelerin ileri gelen kişilerinden bilgiler ve fikirler alınmış, notlar tutulmuştur. Ayrıca Bolu müzesi ve Belediye Şantiyelerinde de gözlemlerde bulunulmuştur. Tespit edilen bütün çeşmelerin detaylı ölçüleri alınmış, fotoğrafları çekilerek tanımları yapılmıştır. İncelenen bütün çeşmelerin tanımlanmasında belirli bir düzen takip edilmiştir. Bolu ili merkez çeşmeleri katalog başına alınarak tüm ilçeler alfabetik sıraya göre yerleştirilmiştir. Çeşmelerin her biri kendi içerisinde yapının incelenme tarihi, yapının bulunduğu yer, yapı envanter numarası, tarihçesi ve kitabesi, yapının mimari ve süsleme özellikleri başlıkları altında belirli bir düzende tanımlanmış, ve çizimler ile desteklenmiştir. Çeşmeler üzerinde yer alan kitabeler, Tuğralar okunarak tez içinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte kitabesi bulunmayan çeşmelerin tarihlendirilmesinde, problemlerle karşılaşmıştır. Problemleri aşmak için çeşmelerin taşıdığı mimari ve süsleme özelliklerinden yola çıkarak bölgede yer alan çeşmeler ve yakın çevrelerde bulunan çeşmelerle kıyas yapılarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Çeşmelerin bir kısmı ise tarihlendirmeyi sağlayacak belirleyiciler olmamasından dolayı tarihlendirilememiştir.

Değerlendirme bölümünde ise katalogda yer alan çeşmelerin yapı elemanları bağlamında sentezi yapılarak çeşmelerin mimari özellikleri ve yakın bölgelerde bulunan eserlerden örnekler verilmeye çalışılmıştır. Böylece Bolu ve yöresinde bulunan çeşmelerin gerek kendi içinde ve gerekse başta İstanbul olmak üzere değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: BOLU'NUN COĞRAFI YAPISI VE TARİHİNE BAKIŞ

1.1. Bolu'nun Coğrafi Konumu

Bolu İli, 8.276 km² yüzölçümü ile Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde yer alır. Kuzeyden Zonguldak'ın Devrek, Düzce'nin Yığılca, Kaynaşlı ve Karabük'ün Eskipazar ilçeleri ile çevrilidir. Kuzeybatıda Düzce İli Gölyaka İlçesi ile Batıdan Sakarya İlinin Hendek, Akyazı ve Taraklı, Bilecik İlinin Yeni Pazar ilçeleriyle, Güney, Güneydoğu ve Doğudan Eskişehir İlinin Sarıca Kaya, Mihalgazi; Ankara ilinin Nallıhan, Beypazarı, Güdül, Çamlıdere ve Çankırı İlinin Çerkeş ilçeleriyle çevrelenmiş bulunmaktadır.

Bolu'nun ilçeleri il merkezine göre; Dörtdivan, Yeniçağa ve Gerede İlçeleri doğuda, Mengen kuzeydoğuda, Göynük ve Mudurnu ilçeleri güneybatıda, Seben ve Kıbrısçık ilçeleri ise güneyde yer almaktadır.

İklim özellikleri bakımından Bolu, Karadeniz iklimi ile karasal iklim arasındaki geçiş alanında bulunur. Karadeniz kıyısındaki ilçelerde Karadeniz ikliminin özellikleri ağır basarken, iç bölgelere gidildikçe iklim karasala dönüşür. Seben, Mudurnu ve Kıbrısçık ile Gerede ve Dörtdivan'ın güneyinde, karasal iklim özellikleri ağır basmaktadır (Çavuş, 2013: 156).

Bolu, İklim özelliklerinden dolayı orman alanlarının genişliği ve bitki örtüsü çeşitliliğinde, Türkiye'nin önde gelen illerinden birisidir. Topraklarının yarıdan fazlası ormanlarla kaplı olan Bolu'da dağlar, önemli bir yer tutmaktadır. Yeryüzü şekillerinin büyük bir bölümünü doğu-batı doğrultusunda uzanan dağlar oluşturmaktadır. Düzce İli sınırları içinde kalan Karadeniz kıyı dağları, en kuzeyde ve kıyıda uzanan sırada Kaplandede ve Orhan Dağları adını alır. Genel yükseltisi 1000 m. civarındadır. Daha yüksek olan ve daha içerideki sırayı Göl, Sünnice, Bolu, Elmacık ve Keremali Dağları oluşturur. En yüksek noktaları 2.000 m.'ye yakındır. Daha güneyden geçen ve Bolu İli'nin önemli bir kesimini oluşturan en yüksek sırayı ise Köroğlu, Seben ve Beylik Dağları oluşturur. Bu sıranın en yüksek noktası (Köroğlu Tepesi) 2.499 m.'dir. Köroğlu Dağları volkanik yapıda dağlardır (www.bolu.gov.tr 2015).

Bolu ve yöresinde az sayıda rastlanan ovalar Türkiye genelinde olduğu gibi dağ silsilelerinin arasında yer almaktadır. Bolu'daki düzlüklerin en önemlisi Bolu Ovasıdır.

Bolu Ovasının yanı sıra Gerede, Mudurnu, Yeniçağa ve Himmetoğlu Ovaları bulunmaktadır.

Arazi yapısı, iklimi, su kaynakları ve doğal bitki örtüsü gibi özellikleriyle Bolu yayla zengini illerimizden biridir. İklim şartlarının da yayla turizmine uygun olması, bölgeyi ayrıca önemli kılmaktadır. Aladağ Yaylaları, At Yaylası, Gerede Yaylaları, Kıbrısık Mengen, Göynük Yaylaları Bolu'da yer alan önemli yaylalardandır.

Bolu'nun diğer önemli özelliği ise su zengini bir bölge olmasıdır. Ancak birçok çay ve derenin yer aldığı Bolu ve yöresinde önemli bir ırmak bulunmamaktadır. Bolu'daki bu küçük dere ve çaylar üç havza içinde toplanır. Bu havzalar; Sakarya, Filyos ve Efteni havzalarıdır. Bolu'nun su zengini önemli bir il olmasını sağlayan diğer bir özelliği ise irili ufaklı birçok göle sahip olmasıdır. Bu göllerin başlıcaları, Abant Gölü, Çağa (Yeni Çağa) Gölü, (Melen) Efteni, Gölcük Gölü, Çubuk Gölü, Sünnet Gölü, Karagöl, Karamurat Gölü, Hasanlar Baraj Gölü, Gököy Baraj Gölü, Seben gölüdür (Yel ve Abdulganioglu, 2012: 3-7).

Yeryüzü şekillerindeki çeşitlilik (dağlar, ovalar, yaylalar, göller) ve önemli bir yol ağı üzerinde bulunması, İstanbul ve Ankara gibi iki metropol şehri birbirine bağlaması Bolu ve yöresinde turizm çeşitliliğini arttırmıştır. Ayrıca yörenin tarihi ve kültürel dokusu ile yörede belirli dönemlerde yapılan festival ve şenliklerde turizmin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bolu'da turizm faaliyetleri dört mevsim devam etmektedir. Yayla turizmi, kış turizm alanları, sağlık turizm alanları, göl turizmi, orman turizmi ve av turizm alanları bu faaliyetlerin başında gelmektedir (Özcan, 2005: 63-72).

Birçok dernek ve kuruluştta turizmin geliştirilmesi için alternatif projeler bulunmaktadır. Yayla ve festival turizmi, doğa sporları, eko köy turizmi, mağaracılık turizmi, avcılık, balıkçılık, hava sporları, kuş gözlemciliği, su sporları vb. bunlara örnek gösterilebilir. Tüm bu gelişmelere paralel olarak ta ulaşım, barınma, sosyal tesis alanlarında artış görölmektedir (Bolu Doğa Turizmi Gelişme Planı 2013 –2023, 2013: 73-122).

1.2. Bolu'nun Tarihçesi

Geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Bolu ve yöresi Romalılardan önce “Bithynion” ismiyle anılmaktaydı. Bu isim Frigler'in Kuzey Karadeniz'den göçerek, Bolu çevresine yerleşmesinden önce yine Frigler'in bir kolu Bitinlerin (M.Ö. 279–74) gelip buraya yerleşmeleriyle verilmiştir (Yurt Ansiklopedisi,1982: 1457). Bitinya; Küçük Asya'nın kuzeybatısında, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Phrygia, Galatia, batısında Propontis, doğusunda Paphlagonia ve Galatia'yla sınırlanmıştır. Bitinya; bugünkü Kocaeli, Sakarya, Bilecik, Düzce, Yalova, Bolu, Kastamonu, Bursa ve Zonguldak illerinin bulunduğu coğrafi alanın, antik çağ ve sonrasındaki adı olup M.Ö. 2.000 yılı ortalarında Trakya'dan göç eden Bittni adlı kavim tarafından işgal edilmiştir. M.Ö. II. yüzyılda bir krallığa dönüşmüşse de M.Ö. 74 yılında Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir (Barış, 2011: 11). Romalılar döneminde de bir süre bu isimle anılmış daha sonra imparator Claudius zamanında (M.Ö. 10-M.S. 54) buraya Claudiopolis adı verilmiştir (Orhonlu, 1992: 276). Roma İmparatorluğunun 395 yılında ikiye bölünmesiyle Bolu, Bizans İmparatorluğunun (Doğu Roma) yönetimine geçmiştir (Can ve Palazoğlu, 2008: 12).

1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da Türk hâkimiyeti başlamıştır (Turan, 2005: 58–59). Ancak Selçukluların Bolu ve çevresine hakim olduklarına dair bir delil bulunmamaktadır. Osmanlı beyliğinin hızlı bir biçimde gelişip genişlemesiyle birlikte 1323 yılında Konuralp tarafından bölge, Osmanlı topraklarına katılmıştır. XV. yüzyıl tarihçilerinden Aşık Paşazade “Konuralp kılıcı Bolu'ya saldı” diyerek bu fethi dile getirmiştir. Bolu'nun fethinden sonra belirli bir süre Bolu'nun ismine Konurapa denildiği de belirtilmektedir (Eyice, 1975: 4). Orhan Gazinin oğlu olan Süleyman Paşada Anadolu ve Rumeli'nde Osmanlı hâkimiyetini pekiştirmek için askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Askeri faaliyetler içinde Taraklı, Göynük ve Mudurnu'da yer almaktadır. Yine Süleyman Paşa buralarda dini, sosyal ve kültürel yapılar inşa ettirmiştir. 1402 Ankara savaşından sonra Çelebi Mehmet ve II. Murat, bu bölgelerde Osmanlı hâkimiyetini arttırmak için mücadele etmişlerdir (Konukçu, 1998: 4-5).

XVII. yüzyılda Bolu şehrinin fiziki ve sosyal yapısını anlamak için Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi, bazı dini ve sivil mimari yapılar hakkında bilgi vermektedir. Kâtip Çelebi şehrin surlarının harap olduğunu, içinde de üç hamam ile Şemsi Paşa Cami, Kara

Çayır Mahallesi Cami, Debbâğlar Cami ve Göl Mahallesi Cami adlarında dört cami bulunduğunu belirtmektedir. Bunların yanı sıra Evliya Çelebi ise şehirde otuz dört mahalle olduğunu, yine otuz dört adet mihraplı mescidi ile 3000 ahşap güzel evin mevcut bulunduğunu yazar (Orhonlu, 1992: 277). Ayrıca zenginlerin evlerini ve hanlarını kiremit örtülü yaptırdıklarını belirttikten sonra Paşa Sarayı, Şemsi Paşa Sarayı, Zülfikar Ağa Sarayı gibi yapılarla Mimar Sinan yapısı olduğu bildirilen Mustafa Paşa Camii ile Ferhad Paşa Camisi'ni şehrin ilgi çekici binaları olarak tarif etmektedir (Orhonlu, 1992: 277).

XIV. yüzyılda başlayan Bolu Sancağının oluşma süreci XV. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmıştır (Konukçu, 1998: 5). Bolu Sancağı 1694-1695'de voyvodalık şeklinde yönetilmeye başlanmıştır. 1825'te voyvodalıktan muhassıllığa çevrilmiş bir yılın sonunda tekrar voyvodalığa dönmüştür (Özkaya, 1998: 7).

1881 yılı kayıtlarında yer alan nüfus bilgileri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Hüseyin Sarı (1998: 17) "XIX Yüzyıldan Cumhuriyete Bolu Sancağında Ermeniler" isimli bildirisinde 1881de nüfus hareketlerine dair şu bilgileri paylaşmaktadır.

"İdari yapısı sürekli düzenlenen ve buna bağlı olarak sınırları değişen Bolu sancağında 1881 yılına gelindiğinde merkez kaza Bolu'da 9 mahalle,75 köy 5900 İslam,100 Ermeni hanesi bulunmakta ve 16.500 Müslüman, 277 Ermeni ile 199 Kıpti yaşamaktadır. Ancak milli mücadele yıllarına katılmış olanların tespiti ermeni nüfusunun kayıtlarda geçenlerden daha fazla olduğudur. Ermeniler Bolu idari teşkilatında da önemli görevlerde bulunmuşlardır."

Kurtuluş mücadelesi yıllarında, Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesi ve İzmir'in işgal edilmesinin ardından Bolu yöresinde ilk Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Gerede'de örgütlenmiştir. Bolu I. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında düşman işgaline uğramamış fakat maddi zarar görmüştür. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yapılan milli mücadele dönemlerinin sonunda Bolu, 10 Ekim 1923'de Mutasarrıflık devrini tamamlamış ve vilayet haline getirilmiştir. (www.bolu.bel.tr, 2015).

Cumhuriyet döneminde (1927) 7215 olan nüfusu 1955 yılına kadar hep 10.000'in altında kalmış, 1955 sayımında ise 12.271'e ulaşmıştır. Daha sonraları çok işlek bir yol üzerinde (E-5) bulunması sebebiyle hızlı bir şekilde gelişmiştir. Nüfusu 1970'te

26.944'e, 1985'te 50.288'e, 1990'da da 60.789'a varmıştır (Orhonlu, 1992: 278). Günümüzde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre ilin genel nüfusu 284.789 olup, kentsel nüfus 195.357, kırsal nüfus 89.432'dir.şehirde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı % 69 iken, kırsalda yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı % 31'dir. Bolu şehir Merkezi Nüfusu 144.864'tür (www.bolu.gov.tr. 2015).

BÖLÜM 2: TÜRK İSLAM SANATINDA ÇEŞME MİMARİSİ

2.1. Türk İslam Kültüründe Suyun Önemi

Arapçada “ma” kelimesi ile ifade edilen ve hayatın kaynağı olan su yerkürenin yapısı ve canlıların yaşaması için hayatî öneme sahiptir (Günay, 2009:432). Farklı dinlerde ve kültürlerde de yaratılışın temelindeki aslî unsur olduğuna inanılan su evrensel bir sembol olarak hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, temizlenme, doğurganlık ve kutsallık özellikleriyle ilişkilendirilmiştir (Gürkan, 2009: 440).

Tarihte birçok medeniyet su kenarlarında kurulmuş, hayat bulmuştur. Suya hâkim olan medeniyetler gelişmiş, çağ atlamışlardır. Dünyamızın bugünkü göz kamaştırıcı uygarlığı, Mısırda Nil nehrinin Akdeniz’e ve Fırat - Dicle nehirlerinin Basra körfezine döküldüğü noktalarda yazının bulunması ile başlamıştır (Bildirici, Ankara 2009: 63).

Suyun yalnızca susuzluğu gideren, dini ihtiyaçları karşılayan bir madde olarak görüldüğü devirlerde aziz sayıldığını görmekteyiz (Nazım, 1953: 13). Kuran-ı Kerim, İncil, Tevrat gibi kutsal kitaplarda suyun önemini belirten birçok ifade vardır. Bu bilgiler genel olarak birbirine benzemektedir. Tevrat’a göre, “Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu. Ve Allah’ın ruhu sular üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi, suların ortasında kubbe olsun ve suları sudan ayırsın. Ve Allah kubbeyi yaptı. Ve kubbe altında olan suları kubbe üzerinde olan sudan ayırdı” ifadeleri yer almaktadır. Musevilikte de önemli bir yeri olan suyun, dünyanın var oluşuyla doğrudan bağlantılı olduğu kabul edilir. Kudüs’te bulunan ve Museviler için önemli olan Ağlama Duvarı’nın hemen yanındaki çeşme, suya verilen önemin bir göstergesidir. Hıristiyanlıkta da su kutsal kabul edilmiştir. İslam ve Hıristiyanlıkta bir arınma vasıtası olarak görülen su, bu dinlerdeki abdest ile vaftizin temelini oluşturur (Tali, 2009: 16). Diğer dinlerde olduğu gibi, Hinduizm’de de su kutsal kabul edilmiştir. Muson Asya’sı olarak tabir edilen Güney Doğu Asya’da birçok nehir, Hindular açısından kutsal mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde de bu nehir kıyılarında, belirli dönemlerde dini gün ve festivaller düzenlenmektedir.

Türkler gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası suya büyük saygı ve hürmet göstermişlerdir. Türklerin, kara üzerinde hayvanlarını otlatmak ve hayati ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeşil ve sulak alanlar aradığı ve bu yerlere göç ettiği bilinmektedir.

Ancak suyun temel, hayati ihtiyaçları karşılamasındaki öneminden başka, Türklerde su kültürü bir inanışın ve felsefenin de parçası olmuştur (Erdemir, 2011: 819-836).Eski Türk inanışlarında önemli bir yere sahip olan kültlerden biri Yer-Su Kültü'dür. Eski Türk kitabelerinde dağ, ağaç, orman, kaya ve su kültleri yer-su adıyla ifade edilmektedir (İnan, 1986: 48). Tanrı, Türk'ün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye Kağan'ları Türk milletinin üzerine getirip koyar. Vazifesini iyi yapmayan veya isyan edenleri ise yer ve sular cezalandırır. Bu bakımdan yerdeki sular, Türklerin sadece dinlerinde değil, devlet anlayışı ve inanışlarında da büyük öneme sahiptir (Ögel, 1995: 315).

Dede korkut hikâyelerinde de su kültü ile ilgili betimlemeler yer almaktadır. Salur', Kazan suya hitaben şöyle demektedir:

Çığırım çığırım kayalardan akan su

Ağaç gemileri oynadan su

Hasanla Hüseyinin hasreti su

Bağ ve bostanın ziyneti su

Ayşe ile Fatmanın nigahı su

Kara başım kurban olsun suyum sana!

Bu da Altaylıların ırmak ve göl ruhlarına (yer-su' ya) söyledikleri ilahilerden farksızdır (İnan, 1952: 23-24).

X. yüzyıla ilişkin seyahat anlatılarında, Uygur hakanlarının yazlık merkezinin Pencikendya da Beşbalık kışlık merkezinin ise Kao-ch'ang ya da İdikut kenti olduğu, su kanalları ve değirmenler ile sulanan bağ ve bahçelerin olduğu kayıtlar da yer almaktadır (Özcan, 2005: 259).

Sıcak ve kurak bölgede yaşayan Müslümanlar için su, yoktan var edilişin temel maddesidir. Suyun önemine gerek Hz. Peygamber'in hadislerinde, gerekse de Kuran-ı Kerim'deki surelerde sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin; "Sizi kendisiyle tertemiz kılmak, sizden şeytanın pisliklerini gidermek, kalplerinizin üstünde (güven ve kararlılık duygusunu) pekiştirmek ve bununla ayaklarınızı (arz üzerinde sağlamlaştırmak için size gökten su indiriyordu". (Enfal Suresi, 11. Ayet). Su ile ilgili ayetlerin bir kısmı yaratılış ile ilgilidir. "Biz gökten su indirdik, böylelikle orada her güzel olan çiftten bir bitki bitirdik." (Lokman Suresi, 10. Ayet) "Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan

kimi karnı üzerinde yürümekte, kimi iki ayağı üzerinde yürümekte, kimi de dört (ayağı) üzerinde yürümektedir. Allah, dilediğini yaratır. Hiç şüphesiz Allah, her şeye güç yetirendir” (Nur Suresi, 45. Ayet). “Bu orada bir pınardır ki, ona selsebil denir” (İnsan Suresi-18), “Rableri onlara tertemiz bir içecek sunar” (İnsan Suresi-21), “Orada (Cennet’te) akan pınarlar vardır” (Gaşiya-12) surelerinde İslam dini için suyun önemi vurgulanmıştır (Avcı, 2013: 492-93).

Hadislerde de suyun önemi, kaynakları, korunması, kirletilmemesi, maddî ve hükmi temizlikte, içme ve sulamada kullanılmasıyla ilgili ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır. (Günay, 2009: 433) “Peygamber, abdest almakta olan Sa’d’ın yanına uğradı ve ona: Nedir bu israf? Dedi. Abdestte israf olur muymuş’ diye soran sahabeye Hz. Peygamber, Evet, sen akarsuyun kenarında bulunsan bile buyurmuştur.” (İbn Mâce, 425). Hz. Peygamber, “İmanın yarısı temizliktir” (Müslim, Taharet 1) buyurmuştur. “Su temiz olarak yaratılmıştır, rengini, kokusunu ve tadını değiştirmedikçe onu hiçbir şey kirletmez” diyen Hz. Peygamber, tabiatta bulunan dere, göl, deniz, yağmur, kar ve buz sularının asıl ve öz itibarıyla temiz olduğunu ifade etmiştir(Avcı, 2013: 492-93).

İslamiyet’te su, sadakaların en değerlisi olarak görülmekte ve herkesin sudan kolayca yararlanması için yapılacak su kuyuları, çeşmeler, sebiller, şadırvanlar gibi yapıların büyük sevap kazandıracağına inanılmaktadır. Bu düşünceyle hareket eden Müslümanlar bu yapıların yapımına büyük önem vermişlerdir (Tali, 2009: 17). İslam kaynaklarında suyun vakfedilmesi ile ilgili ilk kaynak, Hz. Peygamber’in bir hadisi şerifleridir. Hz. Peygamber “Rume Kuyusu’nu satın alırdaki Müslümanlara karşılıksız hediye ederse onun için cennet vaat edilmiştir.” buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Osman bu kuyuyu otuz beş bin dirheme satın alıp vakfetmiştir (Şerifoğlu, 1995: 17-18). İslamiyet’in suya verdiği önemin bir diğer göstergesi de, Kur’andaki cennet tasvirlerinde sıklıkla yer alan nehirlerdir. Bu nehirlerin isimlerinin de, Osmanlı imparatorluğuna ait şadırvan, sebil, çeşme kitabelerinde yer alması, Osmanlıların dini inançlarına bağlılığı hakkında bilgi verir (Tali, 2009: 18).

Kültürümüzde su hiçbir zaman ihmal edilmemiş, aksine çevresinde bir medeniyet ve buna bağlı olarak kültür, sanat, edebiyat oluşturulmuştur. Pek tabii olarak İslam’ın temizliğe ve medeniyete verdiği önem de Türklerin yaşamında su kültürünün oluşmasına temel teşkil etmiştir. Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti

döneminde, suyun önemine binaen hamamlar, köprüler, çeşmeler, havuzlar, fiskiyeler, sebiller ve şadırvanlar yapılmış, bu yapıların bakımı ve onarımı için çok sayıda vakıf kurulmuştur. Yine Anadolu'nun pek çok yerinde her türlü hastalığa şifa dağıtan kaplıcaların varlığı ve bunların çevresinde oluşmuş efsaneler ve hikâyeler de zengin su kültürümüzün birer numuneleridirler. Günümüze kadar gelen bu eserler, bu topraklardaki su kültürünün en güzel şahitleridirler (Avcı, 2014: 495).

2.2. Türk İslam Sanatında Çeşme Mimarisinin Gelişimi

Dağıtılan suyun kaynaktan kente ulaştığı son nokta olan çeşme, terim anlamı itibari ile musluklu su haznesi, pınar (Devellioğlu, 1998: 156), su sağlama sisteminden gelen suyun kamunun kullanımına sunulduğu yapı şeklinde ifade edilmektedir (Sözen ve Tanyeli, 2012: 75). Farsça göz anlamına gelen “çeşm” kelimesinden dilimize intikal eden çeşme kelimesinin yerine, XIII-XIV. yüzyıllarda Arapça “sikaye”, “ayn” yahut “meşka” terimlerinin kullanıldığı da görülmektedir (Denktaş, 2002: 873). Sivas'ta 1271 tarihli Gök Medrese Çeşmesi ile Bolvadin'de 1278 tarihli Alaca Çeşme (yıkılmıştır) kitabelerinde “ayn” kelimesiyle, Tokat-Pazar yolunda 1239 tarihli Hatun Hanı'nın Çeşmesinde, Afyon'daki 1379 tarihli İki Lüleli Çeşme (yıkılmıştır) ve Sinop'ta 1429 tarihli Emir Şehabeddin Çeşmesi kitabelerinde “sikaye” kelimesiyle karşılaşılmaktadır (Eyice, 1993: 277). Çok sık kullanılan diğer bir kelime ise “sebil” dir. Sözlükte “yol” anlamına gelen sebil¹ kelimesinin terim anlamının “fî sebîli'llâh” (Allah yolunda, Allah rızası için) tabirinden geldiği belirtilmektedir (Urfalıoğlu, 2009: 249). Arapçada tatlı su anlamında kullanılan “selsebil” aynı zamanda cennette bir ırmağa verilen addır (Devellioğlu, 1998: 934).

Çeşmeler tespit edildikleri ilk tarihten itibaren, genellikle câmi, mescit, medrese, mekteb, çarşı, pazar, meydan, han, hamam ile saray, konak ve hanelerin içerisinde olmak üzere çok farklı bina ve mevkilerde özellikle de toplumun faydalanması için en uygun olan yerlerde bulunmaktadır (Demirel, 1992: 170). Yerleşme bölgelerinde yapılan çeşmelerin suyu büyük oranda kaynaklardan su kanalları ve künkler vasıtası ile

¹ Sebil kelimesi yaygın olarak yollar üzerinde gelip geçenlere hayır için parasız su ikram etmek amacıyla yaptırılan binalar, sebilhaneler ve hayrat çeşmeleri için kullanılır. Sebil veya sebilhane denilen yapılar genellikle yuvarlak, üzeri geniş saçaklı bir küçük kubbe ile örtülü küçük odalar, odacıklar şeklindedir. Sebillerde en yaygın kullanılan plan, çokgen plan tipi olup, klasik dönem, klasik sonrası ve lale devrinin başlarında 6,8 ve 10 kenarlı olarak uygulanmıştır. Ayrıntılı olarak Bkz. Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s.19. Şerife Tali, *İstanbul Su Mimarisinde Fatih Sebillerinin Önemi*, s.569.

getirilmiştir (Çeçen, 1988: 11). Çeşmelerin bazılarının hazneleri vardır. Bazıları ise doğrudan doğruya su yoluna bağlanmıştır. Su yoluna bağlanmış olan çeşmelerde su ya devamlı akar ya da çeşmeye musluk takılarak ihtiyaca göre kullanılır. Su yollarından beslenen çeşmelere verilen su, “masura”, “lüle” ve “çuvaldız” birimleri ile ölçülür (Eyice, 1993: 278).

Su ölçme birimi olan lüle, aynı zamanda musluğun öncüsü olarak kabul edilmiş ve suyun aktığı yerlere takılan bu madeni aletin ismi olmuştur. Bunun en güzel örneklerinden biri Anadolu’daki en eski ve önemli ejder başlı iki lüleye sahip Amasya-Tokat yolu üzerinde Pazar Kasabası yakınında bulunan Hatun Han Çeşmesi’ndedir (1239) (Elginkan Vakfı, 1993: 56-57).

Lülesiz olmakla birlikte Türk İslam mimarisinde en eski çeşmelerden biri, Mardin’de Artuklulardan Necmeddin İl Gazi tarafından 1109-1122 yılları arasında geniş bir külliye içerisine yaptırılmıştır. Bu çeşme günümüze çok az kısmı sağlam olarak ulaşabilen hamamın avluya komşu olan cephesinin köşesinde yer almaktadır (Denktaş, 2002: 874). Türkiye’de halen mevcut İslâmî vakıf su tesislerinin en eskileri XII-XIII yüzyıllardan, yani Selçuklular döneminden kalmıştır. Bunların bir kısmı zamanla ve çeşitli sebepler yüzünden yıkılıp yok olmuştur (Önge, 1984: 23-32).

Çeşme ile ilgili bu bilgilerden sonra tipolojik olarak yüzyıllara ve dönemlere göre değişiklik arz eden Türk-İslam çeşme mimarisinin gelişimi değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu hususta “Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları” isimli önemli çalışmasında Yılmaz Önge (1997: 37-51), XIII. yüzyıl çeşme tiplerini şu şekilde açıklamaktadır.

- a) Yapıların genellikle ön cephelerinde ve portal yakınında yer alan, profilli bir çerçevenin meydana getirdiği sathi bir niş aynası içinde, lüleli bir su haznesinden ibaret çeşmeler. Bu çeşmeye örnek olarak Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271) gösterilebilir. Bu tip yapılar genellikle taç kapıya yakın bir yerde bulunur.
- b) Yapıların genellikle ön cephesine bitişik olarak ve yine portal yakınında yer alan, stalaktitli veya kemerli derince bir kavsara ile şekillenen niş duvarında,

lüleli su haznesinden ibaret yarı müstakil kütleli çeşmeler. Bu tipte yapılan çeşmeler ise, Çay Taş Medrese Çeşmesi'nde görüldüğü gibidir.

- c) Yapıların iç avlularında, genellikle portale yakın bir eyvanın duvarında yer alan, tabanı alttaki lüleli su haznesine açılan bir nişten ibaret olan çeşmelerdir. Açıklamaya uygun olarak Avanos Sarı Han' da (XIII. yüzyıl ilk yarısı) avlu içlerinde eyvan duvarında basit bir nişten ibaret olan çeşme örneklerindedir.
- d) Yapıların iç avlularında, genellikle aksiyal bir eyvanın duvarında yer alan, dekorasyonu ve mimari kuruluşu ile mihrap görünüşünde bir niş içine yerleştirilmiş (su mihrabı) denilen çeşmeler.

Bu çeşme tiplerinden ayrı olarak Anadolu Selçuklularında çeşmeler Niğde Aleaddin Cami'sinin karşısında yer alan Hatiroğlu Çeşmesi (1277) gibi bağımsız olarak da yapılmaktaydı (Denktaş, 2002: 875).

XIV. yüzyılda mevcut örneklerin yapımına devam edilmiştir. Ancak bu yüzyılda fiskiyeli olarak nitelendirilen çeşmelerin inşa edildiği bilinmektedir. Bu çeşmelere örnek olarak Bursa'daki Eski Kaplıcanın erkekler kısmı soğukluğundaki fiskiyeli çeşme ve yine Lala Şahin Paşa Medresesi'ndeki fiskiyeli çeşmeler örnek verilebilir (Önge, 1991: 99-101).

XV. yüzyıllardaki çeşmeler, sade görünümlü olmakla birlikte bazı tipoloji değişimleri geçirmiştir. Bu dönemde tonozlu veya kubbeli bir su deposunun bir cephesinde kemerliveya stalaktikli kavsaralı ve özellikle derince bir niş içine yerleştirilmiş çeşmeler yapılmaya başlanmıştır (Önge, 1997: 38).

Yine bu dönemde İstanbul'da Osmanlılar tarafından yapılmış en eski çeşmeler, İstanbul'un fethinden önce Fatih Sultan Mehmet'in Rumeli Hisarı'nı yaptırırken inşa ettirdiği 1452 tarihli çeşmelerdir. En eski kitabeli Osmanlı çeşmesi ise 1495 tarihli Davut Paşa çeşmesidir (Pilehvarian, 2002: 248).

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u ele geçirdiğinde şehrin suyolları ve kemerleri harap durumda olup su ihtiyacı sarnıçlarla karşılanmaktaydı (Aynur ve Karatekeli, 1995: 51). Osmanlı Devleti'ne ait değişik bölgelerde, su kanallarının ve çeşmelerin finansmanı çoğunlukla devlet adamları veya hayır sahibi kişiler tarafından karşılanmaktaydı.

Özellikle Osmanlı padişahları ve saray erkânı, suyolları ve çeşmelerin yapımı, bakımı ve onarımı için değişik şehirlerde çok sayıda vakıf kurmuşlardı. Örneğin Kanunî Sultan Süleyman, Kağıthâne sularının İstanbul'a akıtılması amacıyla bir vakıf ihdas etmişti (Çiftçi, 2002: 63).

XVI. yüzyıla gelindiğinde devlet, ekonomik olarak gelişmiş ve şehirlerin nüfusunda da artışlar olmuştu. Bu dönemde yeni su kaynakları keşfedilerek yeni suyolları inşa edilmeye başlanmıştı. Özellikle Mimar Sinan tarafından yaptırılan yeni suyollarını vurgulamak gerekmektedir. Onun yaptığı bu tesislerin en ünlüsü ise Kırk Çeşme su tesisleridir.

XVI. yüzyılda çeşmeler ile ilgili önemli bir husus göze çarpmaktadır. Bu yüzyılda çeşmelerin farklı yapı topluluklarıyla birliktelik oluşturması sıklıkla uygulanan bir tasarım şekli olmuştur. Bu tasarım şeklinin uygulandığı yapıların başında sıbyan mektepleri gelmektedir. Mimar Sinan tarafından yapılan Mihrimah Sultan ve Atik Valide Sultan sıbyan mekteplerinde, bu uygulamanın en güzel örnekleri görülür (Orman, 2002: 63).

Yine bu dönemde çeşmelerin diğer yapılarla birliktelik oluşturması ile ilgili bir başka husus ön plana çıkmaktadır. Bu yüzyılda "suluk" adı verilen çeşmeler, sadece insanların su içmeleri maksadıyla inşa edilmiş, yapıların iç veya dış cephelerine yerleştirilmiş çeşme tipini oluşturur. Bu suluklar aslında, birer küçük çeşme olmakla birlikte klasik örneklerden form ve fonksiyon açısından biraz farklıdır. Susayan insanların herhangi bir tasa ihtiyaç duymaksızın su içmeleri için yapılmışlardır. Genellikle mermerden işlenen bu suluklar yaklaşık 20 cm. çapında olup ortası fıskiyeli, kenar kısmı delikli bir kâse ile yükseltilmiş, ortası fıskiyeli bir çanak şeklindedir. En güzel örneklerini İstanbul ve Edirne gibi merkezlerde görmek mümkündür (Karademir, 2007: 22).

XVI. yüzyılda çeşmelerle ilgili görülen özelliklerden bir diğeri de motiflerle ilgilidir. Bu yüzyılın ikinci yarısında özellikle İstanbul, Edirne ve Bursa gibi merkezlerde inşa edilen çeşmelerin ayna taşlarına palmet, lale, selvi, karanfil gibi dönemin diğer yapılarında rastladığımız natüralist motifler işlenmiştir. İstanbul Eğrikapı Yatağan Çeşmesi, Edirne Musalla Çeşme, bu motiflerin kullanıldığı güzel örneklerdir (Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Yazıcıoğlu, 2000: 35).

Aynı yüzyılın sonlarına doğru, kitabeli çeşmelerde ünlü hattatların yapıtları dikkati çekmektedir. Bunların içinde Yedikule'de Samatya Caddesi üzerinde bulunan 1562 tarihli Uşşâkî Tekkesi Çeşmesi'nde, Hattat Karahisari'nin ünlü besmelesinin bir benzeri ayna taşına yontulmuştur (Ödekan, 1995: 488).

XVII. yüzyıla gelindiğinde bu dönemdeki çeşmeler üslup açısından XVI. yüzyıl çeşmelerinin devamı niteliğindedir. Klasik dönem oranları biraz daha yükselmiş olup, seki hizasından başlayan silmelerle çeşmelerin anıtsallığı arttırılmıştır.

Bu yüzyılda önceki yüzyıldan farklı olarak bezemeler, ayna taşının dışında kemer üzerinde ve kitabe çevresinde yer almaktadır (Pilehvarian, 2002: 248).

XVIII. yüzyılda klasik üslubun dışına çıkılmaya başlanmış, farklı tasarımlar ve yenilikler denenmiştir. 1740'lara kadar giden süreçte klasik dönem düzenlemesi değiştirilmeden uygulanırken süslemelerdeki değişimle klasik dönemin dikdörtgen prizma gövdesi, zamanla yerini farklı düzenlemelere bırakmıştır. Süsleme öğeleri arasına meyveli kâseler ve vazolar girmiştir. Klasik dönemde kullanılan taş malzemenin yerini mermer malzeme almaya başlamıştır. Bab-ı Hümayun Çeşmesi'nde görüldüğü gibi 1700-1740 yılları arası Batı üslûbuna geçiş dönemidir. Bu dönem için en karakteristik özellikler fazla derin olmayan yuvarlak kemerli niş kullanımı ve ışınsal olarak yayılan niş örtü biçimidir (Ödekan, 1992: 283).

XV, XVI ve XVII. yüzyıllarda klasik dönem içinde sade bir ayna taşı, kitabe, tekne sekileri ve su haznesinden oluşan tasarımın yerini XVIII. yüzyılda çeşitli dekoratif kemerlerin içinde güller, vazoda çiçekler, tabakta meyvelerle bezenmiş istiridye kabuğu biçiminde kemer içi süsleme, kitabesi cephede ayrı bir bölüm oluşturan ve bazen de Barok üsluba uygun unsurları bulunan cephe tasarımları almıştır (Pilehvarian, 2002: 248). Bu uygulamaya Bereketzade Çeşmesi (1732), Kabataş Hekim Ali Paşa Çeşmesi (1733) ve kaptan hacı Hüseyin Paşa (1732) örnek olarak gösterilebilir (Denktaş, 2002: 876).

XVIII. yüzyılda özellikle Lale Devrinde (1718-1730) çeşmeler daha zarif ve zengin şekillerle süslü olarak yapılmıştır. Bu dönemin en güzel örneğini teşkil eden, anıtsal bir meydan çeşmesi olarak tasarlanan Topkapı Sarayının esas girişi Bab-ı hümayun önüne III. Ahmet tarafından yaptırılan dört cepheli III. Ahmet Çeşmesidir (Denktaş, 2002:

875-876) (Önge, 1997: 22). XV. yüzyıldan itibaren büyük bir gelişme gösteren, XVI. yüzyılda ise hızla yayılan sebillerin XVIII. yüzyılda III. Ahmet Çeşmesinde olduğu gibi meydan çeşmeleri ve sebiller birlikte kompoze edilerek yeni bir şekil almıştır. 1732 tarihli Beyoğlu Saliha Sultan Çeşme ve Sebili de örnek olarak güzel bir uygulamadır (Tali, 2010: 569).

XIX yüzyıla gelindiğinde daha önce batı etkisiyle yapılan çeşmelerde de kendini gösteren Barok, Rokoko gibi akımlara ek olarak Ampir, Neo-klasik gibi akımlar da tek başlarına yada birlikte çeşmelerde uygulanmıştır (Kuyulu, 1992: 48). İstanbul Bal Mumcu Meydan Çeşmesi İle Orhaniye Kışlası önündeki çeşme, tamamen klasik Türk çeşme mimarisine dönüşün işaretlerini üzerinde taşımaktadır (Denktaş, 2002: 876).

İlk örneklerine XVIII. yüzyılda rastlanan ve XIX. yüzyılda yaygınlaşarak moda haline gelen oval çerçeve içindeki tuğralar, güneş biçimli tepelikler sıkça çeşme yapılarında görülmektedir. Ampir üslubun etkisindeki askı çelenkler, girlandlar ve meşaleler, askerlikle ilgili ok, kılıç, top, tüfek gibi unsurlar, perde ve püskül motifleri çeşme cephelerinde farklılık oluşturmuşlardır (Pilehvarian, 2000: 73).

Osmanlı çeşmelerinin en son tipi XX. Yüzyılda (I. Ulusal Mimarlık Dönemi) oluşturulmuştur. Sivri kemerli niş, kitabe, rozet, mukarnaslı kornişle Kısıklı'daki Kısıklı Çeşmesi (1914) Klasik Osmanlı Üslubunu yeniden yaşatma isteğini yansıtmaktadır (Ödekan,1992: 286).

XX. yüzyılda vakıf sularının belediyelere devredilmesi, modern su şebekelerinin kurulması ve evlere su verilmesi nedeni ile sanat değeri olan çeşmelerin inşası büyük oranda durmuştur (Denktaş, 2002: 876).

2.3. Konu İle İlgili Çalışmalar

Bolu ve yöresi su kaynakları bakımından zengin bir bölgedir. Bölgede yer alan; Sakarya, Filyos ve Efteni havzaları ile irili ufaklı birçok göl bu durumu destekler niteliktedir. Şehrin mekânsal gelişimine göre de birçok çeşme şehrin muhtelif yerlerinde inşa edilmiş ve halkın kullanımına sunulmuştur.

Türk İslam mimarisinde su yapıları diğer kültür varlıklarına oranla daha az incelenmiştir. Özellikle çeşmelerin tamamıyla incelendiğini ve araştırıldığını söylemek

güçtür. Bölgesel çalışmalarda ise çeşmeler katalog sıralamasının en sonunda yer almış ve ayrıntılı olarak değerlendirilmemiştir. Günümüzde ise birçok çeşme zamana yenik düşerek yok olma sürecine girmiştir.

Türk mimarisinde çeşmeler özellikle İstanbul, Bursa, Kayseri, Konya gibi şehirlerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Türk- İslam çeşme mimarisinde en kapsamlı çalışma, Yılmaz Önge'nin hazırlamış olduğu "Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları"² isimli eserdir. Bu eserde yazar Selçuklular öncesi Anadolu'da su mimarisi, çeşme, sebil şadırvan tanımları hakkında bilgiler aktarmış, XI. yüzyıldan XIX. yüzyıllara kadar çeşmelerin gelişim ve değişimlerini örnekler üzerinden değerlendirmiştir.

Hatice Aynur, Hakan T. Karateke'nin hazırladığı "III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri"³ isimli kitapta su ve su mimarisi, İstanbul'un su tarihi ve III. Ahmet devrindeki çeşmeler detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Mustafa Denктаş " Karaman Çeşmeleri" İsimli Kitapta Karaman Çeşmelerini özellikle tipoloji bağlamında ele almıştır. Yine Denктаş'ın "Divriği'de Osmanlı Cami ve Çeşmeleri" isimli eserinde Divriği'de yer alan çeşmeleri ayrıntılı olarak analiz etmiş; plan, malzeme, yapı elemanları ve süsleme gibi temel özelliklerini belirtmiştir.⁴

Türkler Ansiklopedisinde Mustafa Denктаş ve Nuran Kara Pilehvarian'ın ayrı ayrı kaleme almış oldukları "Anadolu Türk Mimarisi Çeşmeler"⁵ ve "Osmanlı Çeşme Mimarisi"⁶ isimli makalelerinde Türk- İslam çeşme mimarisinin gelişimi üzerinde durulmuş ve örnekler üzerinden açıklayıcı bilgiler vermişlerdir.

Selçuk Mülayim " Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi"⁷ isimli makalesinde "arabesk" teriminin sorgulanması ve süsleme unsuru olan motiflerin şemasını işlemiştir.

² ÖNGE, Yılmaz (1997), *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara

³ AYNUR, Hatice, KARATEKE, Hakan (1995), *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul

⁴ DENKTAŞ, Mustafa (2010) *Divriği'de Osmanlı Cami ve Çeşmeleri*, Sivas Valiliği, Sivas

DENKTAŞ, Mustafa, (2000), *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri

⁵ DENKTAŞ, Mustafa (2002), "Anadolu Türk Mimarisi Çeşmeler", *Türkler*, cilt: VII, Ankara s.872-876

⁶ PİLEHVARİAN, Nuran Kara (2002), "Osmanlı Çeşme Mimarisi", *Türkler*, cilt: XII, Ankara, s.247-251

⁷ MÜLAYİM, Selçuk, (1983), "Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, II. , .62-85.

Bolu’da yer alan çeşmeler üzerine detaylı bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak kùltür bakanlığı ve bölgede bulunan mimarlar, inşaat mühendisleri gibi bazı şirketler proje çizimleri hazırlamış ancak projeler tam anlamıyla uygulanamamıştır.

Hamdi Birgören’in “Bolu’da eşme Kitabeleri”⁸ isimli bildirisinde ise Bolu merkez ve farklı ilçelerindeki eşme kitabeleri okunmuş ve değerlendirilmiştir.

⁸ BİRĞÖREN, Hamdi (2006), “Bolu’da eşme Kitabeleri”, Halk Kùltürü ve Köroğlu Bilgi şöleni Bildirileri, *AİBÜ Bolu halk kùltürünü araştırma ve uygulama merkezi yayınları -2*, Bolu- 2- 4 Kasım s. 35-49

BÖLÜM 3: BOLU VE YÖRESİNDEKİ ÇEŞMELER (KATALOG)

3.1. Bolu Merkez Çeşmeleri

3.1.1. Yukarı Çarşı (Vahdet) Çeşmesi

Fotoğraf No: 1-2-3

Yapının İncelenme Tarihi: 28-30.06.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Büyük Cami Mahallesi, İsmet Paşa Caddesi, 22 pafta, 251 ada, 2 parselde bulunmaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı / Env. No: 36

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur.

Çeşmenin altı satırı sağ, altı satırı da sol tarafta olmak üzere on iki satırlık *celî sülüs* hatla yazılmış kitabesi bulunmaktadır. Satırların altında ise tarih kısmı yer almaktadır. Kitabesi aşağıdaki gibidir

- Menba ' -ı hûdan zuhûra irdi bir âb-ı *Cemîl*
- Çeşme-i vahdet kemâli kudret-i hayy-ı Celîl
- Câbecâ devr-i devâm ittikce vech-i bâkîden
- Olamaz tev ' em ana âb-ı hayat-ı selsebil
- Teşnegâne bu meziyyet ayn-ı ihsan-ı hüdâ
- Eylesün nûş uğradıkça cümle ebnâ-yı sebîl
- Hızır-ı ma ' nâ dinse şânında sezâ bu çeşmenin
- Kâse-i vahdetle içsun kâne kâne ehl-i dil.
- Avn-i hakla bâni oldu Eş- Şeyh İbrâhim halvetî
- 1313 senesine düşdi târih delîl
- Himmet itdikçe fakîre Pir Şa ' bân-ı Velî

— Destgîrim du cihânda zât-ı hak 'dır bî- adîl

— 15 Cemâziyel-ülâ (Birgören, 2006: 43).

Hamdi Birgören'in "Bolu Çeşme Kitabeleri" adlı bildirisinde çeşmeyi H.15 - Cemâziyel-ula 1313 (M. 3 Kasım 1895 cumartesi) tarihinde halveti şeyhlerinden İbrahim efendinin yaptırdığını aktarmıştır. Ayrıca imar planında binalar geri çekildiği için yol üzerinde harap vaziyette bulunan çeşmenin Fevzi Faşa Caddesi ile Tavi Mehmet Paşa caddelerinin kesiştiği köşeye nakledildiğini, kitabenin monte edildiği halde çeşmenin tamamlanamadığını bildirmektedir (Birgören, 2006: 43). 28-30.06.2014 tarihlerinde yapılan saha çalışmaları esnasında çeşme restorasyonunun tamamlandığı ve çeşmenin kullanıma açıldığı görülmüştür.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çarşı merkezinde yer alan bu çeşme arkalı önlü iki cepheden oluşmakta olup bağımsız çeşmeler gurubundandır. Çeşme ebatları bakımından Bolu'da en büyük çeşmeler arasında yer almaktadır.

Çeşme 372 cm. yüksekliğinde 296 cm. genişliğinde ve 138 cm. derinliğinde dikdörtgen prizma şeklindedir.

Yapının ön cephesi her iki yanda sekiler üzerine oturtulmuş, kaide ve başlıkları bulunan 22cm. genişliğinde plasterler ile hareketlendirilmiştir. Plasterler silmeler ile birbirine bağlanmaktadır. Plasterlerle çevrili üst bölümde 112 cm. genişliğinde 85 cm. yüksekliğinde kitabelik kısmı yer almaktadır.

Aynalık kısmı oldukça sadedir. Lülenin yerden yüksekliği 60 cm'dir. Yalak kısmı oval formlu olup derinliği 25 cm.'dir. Yan sekiler 60 cm ön seki ise 20 cm. genişliğindedir.

Ön cephede yer alan yalak 25 cm. derinliğindedir. Sol taraftaki sekinin genişliği 72 cm., sağ taraftakinin genişliği ise 112 cm'dir. Ön taraftaki seki 20 cm. genişliğindedir.

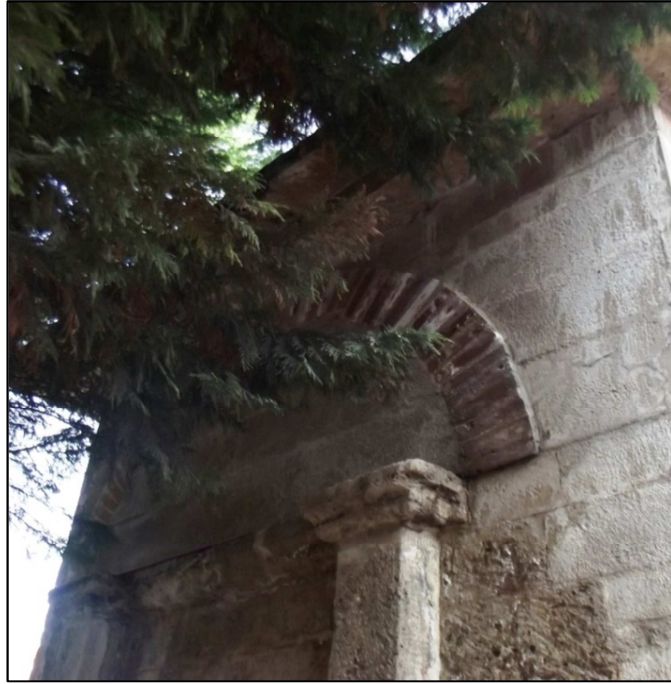
Çeşmenin arka cephesi ön cephe ile benzerlikler taşımaktadır. Arka cephede de sekiler üzerinde yükselen kaide ve başlıkları olan plasterler yer almaktadır. Ön cepheden farklı olarak plasterli üst bölüm ve kitabeliğin yerine bu cephede tuğla malzemedan sağır beşik kemer yerleştirilmiştir.

Çeşmede yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır.

Hazneli çeşmelerden olup yan cephede hazne açıklığı yer almaktadır. Geniş düz bir saçak ile sonlanmakta olan çeşme günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 1: Yukarı Çarşı Çeşmesi Genel Görünümü

Fotoğraf 2: Yukarı Çarşı Çeşmesinde Yer Alan Sağır Kemer Uygulaması

Fotoğraf 3: Yukarı Çarşı Çeşmesinin İnşa Kitabesi

3.1.2. Karamanlı Cami Çeşmesi

Fotoğraf No: 4-5-6-7-8

Yapının İncelenme Tarihi: 28-30. 06. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Karamanlı Mahallesi, Kuz Çıkmazı Sokak, 13 pafta, 100 ada, 2 parselde bulunmaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı / Env. No: 22

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının kitabesi bulunmamaktadır.

Çeşme Karamanlı Cami ile aynı bahçede yer almaktadır. Çeşmenin Karamanlı Cami (M.1897) ile aynı tarihlerde yapıldığı düşünülmektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yapı, Karamanlı Cami bahçesinde yer almakta olup tek cepheli bağımsız çeşmeler gurubundandır. Çeşme, yakın bir zamanda Bolu Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

Restorasyondan sonra ortaya çıkan yapı boyutları itibari ile 273 cm. yüksekliğinde 235 cm. genişliğinde 98 cm. derinliğinde boyuna dikdörtgen prizma biçimindedir.

Çeşme form olarak köşelerde kaideli ayakları ve başlıkları olan iki katlı plasterler ve plasterler arasında uzanan silmelerden oluşmaktadır. İki katlı plasterlerden kasıt yerden

190 cm. yükseklikteki birinci kat ve alınlık kısmından itibaren başlayıp 80 cm. yükseklikte üst örtü ile son bulan ikinci kattır. Plasterlerin genişliği 24 cm.'dir.

Aynalık kısmı sadedir aynalık kısmında yer alan iki adet lüenin yerden yüksekliği 72 cm.'dir.

Çeşmenin sağ taraftaki yan cephesinde yer alan bir açıklıktan çeşmenin su haznesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının dörtgen bir pirizma şeklinde 98 cm. derinliğinde yalağı bulunmaktadır. Yan sekilerin genişliği 38 cm olup ön sekinin genişliği 10 cm.'dir.

Süsleme unsuru olarak kabartmalar bulunmaktadır. Her iki köşedeki plasterlerin üzerinde kabartmalı "S" kıvrımlı, bitkisel motifler yer almaktadır.

Çeşmenin alınlık kısmının ortasında kabartmalı bir rozet bulunmaktadır. Rozet yelpaze şeklinde oval bir madalyon formundadır. Madalyonun ortasında da yedi yapraklı bir çiçek motifi vardır.

Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır.

Günümüzde iyi durumda olup kullanıma açıktır.

Fotoğraf 4: Karamanlı Cami Çeşmesinin Restorasyon Öncesi Görünümü

Fotoğraf 5: Karamanlı Cami Çeşmesinin Restorasyon Sonrası Görünümü

Fotoğraf 6: Karamanlı Cami Çeşmesinde Restorasyon Çalışmaları (Sim Mimarlık)

Fotoğraf 7: Karamanlı Cami Çeşmesinde Restorasyon Çalışmaları (Sim Mimarlık)

Fotoğraf 8: Karamanlı Cami Çeşmesinde Restorasyon Çalışmaları (Sim Mimarlık)

3.1.3. Kocabey Çeşmesi

Fotoğraf No: 9-10-11-12-13-14

Yapının İncelenme Tarihi: 28-30.06. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Geçmişte Bolu Merkez Büyükcami Mahallesinde yer alan çeşme günümüzde Ankara-Bolu yolu üzerindeki Atatürk Orman Parkı içine yerleştirilmiştir.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı/ Env. No: 14

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Yapının özellikle aynalık, alınlık ve plasterlerinde Barok tarzı soyut yaprak motifleri, istiridye kabukları ve vazo içerisinde laleler kabartma olarak işlenmiştir. Bu özelliklerinden dolayı yapıyı 19. Yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Büyükcami Mahallesinden taşınarak Atatürk Parkına monte edilen çeşme Bolu'da bulunan çeşmeler içinde süslemesi en yoğun olanıdır.

Önlü arkalı olmak üzere çift cepheli tasarlanan çeşme 208 cm. yüksekliğinde 180 cm. genişliğinde kareye yakın formudur.

Yapı köşelerde ayakları ve başlıkları olan 25 cm. genişliğinde plasterlerle sınırlandırılmıştır. Plasterlerin bitiş noktasında silmeler ve onun hemen üzerinde dışarıya 19 cm. çıkıntı oluşturmuş saçak ile sonlanmaktadır.

Çeşmenin ön cephesinde aynalık kısmı ile alınlık kısmının ara hizasında iki adet sonradan eklenmiş musluk yer almaktadır. Asıl musluk yeri ise aynalık kısmının ortasında bulunmaktadır. Yerden yüksekliği 40 cm. olan musluk yerinin lülesi bulunmamaktadır.

Yalak orijinal olup oval formu bir yapıdadır. Derinliği 19 cm., köşelerinde yer alan sekilerin genişliği 47 cm.' dir.

Bu cephede birbirinden farklı yoğun süsleme unsurları yer almaktadır. Alınlık kısmında etrafı çelenklerle çevrili güneş motifi ve bu motifin ortasında tuğra yer almaktadır. Aynalık bölümünde stilize yaprak motifleri, istiridy kabukları ve her iki tarafta tek kulplu vazo içine yerleştirilmiş lale motifleri bulunmaktadır. Kabartma sütunceler ve üzerinde ateşi andıran stilize yaprak motifleri yer almaktadır. Aynalık bölümü sütuncelerle üç bölüme ayrılmış ve her bölümün üzeri istiridy kabuğu ile sonlanmıştır. Bu üç bölümün ortasına bitkisel motifler yerleştirilmiştir. Çeşmenin asıl akarı bu bölümdeki istiridy kabuğunun ortasına yerleştirilmiştir.

Arka cephesi ön cephesinde olduğu gibi mimari form ve küçük tasarımlar dışında benzerdir. Ön cepheden farklı olarak, arka cephede yer alan sağ köşedeki plaster günümüze ulaşamamıştır. Yine yalak kısmına sonradan yerleştirildiğini düşündüğümüz mermer malzemedeki derinlikleri 19 cm. 'olan iki adet kare formu, yalak yer almaktadır.

Bu cephede ön cephe gibi oldukça süslüdür. Alınlık kısmında yer alan iki adet sütünce ve sütuncelerin uçlarındaki stilize yaprak motifleri meşaleyi andırmaktadır. Bu sütuncelerin arasına yerleştirilmiş damla motifi ve motifin içinde "maşallah" yazısı dikkati çekmektedir.

Aynalık kısmı ön cephedeki gibi dört adet sütünce ile bölümlere ayrılmıştır. Her bölümün ortasında tek kulplu vazo içinde çiçek motifleri tasvir edilmiştir. Sütuncelerin uçlarında stilize yapraklar ve en üstte istiridyeye kabuğu ile sonlanmaktadır. Sağ köşedeki plaster günümüze ulaşamamıştır. Sol köşedeki plaster üzerinde “S” kıvrımlı bitkisel süslemeler bulunmaktadır.

Çeşmenin su haznesi mevcut olup güney cephesinde hazne açıklığı yer almaktadır.

Yapı günümüzde işlevini devam ettirmektedir. Konumundan dolayı aktif olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 9: Kocabey Çeşmesinin Restorasyon Öncesi Görünümü

Fotoğraf 10: Kocabey Çeşmesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 11: Kocabey Çeşmesinin Arka Cephe Görünümü

Fotoğraf 12: Kocabey Çeşmesinin Aynalık Bölünde Yer Alan Süslemelerinden Detaylar

Fotoğraf 13: Kocabey Çeşmesinin Plasterlerinde Yer Alan Vazo İçerisinde Ters Lale Motifi

Fotoğraf 14: Kocabey Çeşmesinin Arka Cephesinde Yer Alan Damla Şeklinde
“Maşallah”

3.1.4. Kültür Park (Sirkeci) Çeşmesi

Fotoğraf No: 15-16-17

Yapının İncelenme Tarihi: 28-30.06. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Gölyüzü Mahallesi, İsmet Paşa Caddesi, 13 pafta, 93 ada, 2 parselde yer almaktadır. (Günümüzde belediye şantiyesine kaldırılmıştır.)

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı/ Env. No: 31

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur.

İki bölüm halinde hazırlanmış olan kitabede Celî sülüs hatla yazılmış toplam 14 satır yer almaktadır.

- Habbezâ yenbû‘-ı hikmet virdi bir âb-ı hayât
- Nûş eden ‘atşâne eyler bahş bâkî sâlihât
- Menba‘-ı ‘ayn-ı keremdir bu Hüdâ dâd-i ni‘am

- Devr idüb akdıkca virsün teşnegâne sâfiyât
- Âb-ı Kevserdir denilse şânına lâyıık ola
- İçseler hoş ‘âfiyetle zâkirîn ü zâkirât
- İsm-i hû’nun menşei ayn-ı kemâlinden gelir
- Tev’em-i tesnîm-i cennet katresi bin ‘afiyât
- Mu‘teber tüccâr ma‘rûf Sirkeci-zâde Hemîn
- Kıldı bünyâd çeşme-i âb-ı zülâle beyyinât
- Düşdi târîh üç yüz on bir sâlini yazdı kalem
- Yâd-ı rahmet eylesünler sâdikîn ve sâdikât
- Vahdetin âlâyişinden nice hikmet keşf olur
- Şevki nûr-ı kibriyâdır bu vücûd-ı kâinât (Birgören, 2006: 42-43).

Çeşme, kitabesine göre H.1311 (M.1893-1894) tarihinde tüccar Sirkeci-zâde tarafından yaptırılmıştır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yapının incelenmesine geçmeden önce günümüzdeki durumuyla ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır. Hamdi Birgören’in 2006 yılındaki “ Bolu Çeşme Kitabeleri” isimli bildirisinde aktardığı bilgiye göre çeşme İsmet Paşa Caddesinin genişletilmesi çalışmaları sırasında (1962) bulunduğu yerden biraz geri çekilmiştir. Yapı günümüzde ise mevcut olduğu yerden kaldırılıp belediye şantiyesine taşınmıştır. Belediye restoratörü olarak çalışan Senem Karabıyık⁹ çeşme hakkında birtakım açıklamalarda bulunmuştur. “Projeleri hazırlanan çeşmenin taşınma işlemi devam etmektedir. Çeşme belediye kontrolünde belirli bir mekâna taşınacaktır”. Verilen bu bilgilerden yapının eski mevcut yerine mi yerleştirileceği, yoksa farklı bir mekâna mı taşınacağı hakkında kesin bilgi yoktur. Bolu Mimarlar Odasında çeşmenin röleve çizimleri bulunmaktadır. Buda çeşmenin projelendirildiğini göstermektedir. Saha çalışması sırasında çeşmenin izini sürmek için Aşağı Soku Mahallesiinde yer alan

⁹ Senem Karabıyık, 28 yaşında, Restoratör

belediye şantiyesine gidilmiş ama çeşmeye ulaşamamıştır. Ancak Şantiye bahçesinde farklı bir çeşmeye rastlanılmıştır.

Çeşmenin mimari form ve bezemeleri yakın zaman önce Sim Mimarlık tarafından fotoğraflanan görüntülerden elde edilmiştir. Boyuna dikdörtgen prizma bir yapıdır. Aynalık ve alınlık kısımlarında iki bölüm halinde düzenlenmiş başlıkları olan plasterler yer almaktadır. Plasterlerin arasında silmeler bulunmaktadır. Yapı üst kısımda ince bir silme ve dışarı taşan saçakla sonlanmaktadır.

Alınlık kısmında yer alan kitabe günümüze sağlam olarak ulaşmıştır. Aynalık kısmında ise iki adet musluk ve hemen altında üç adet süsleme panosu yer almaktadır.

Çeşmenin yalağı kot seviyesinin altında kalmıştır. Ancak yalağın bulunduğu bölüme bir açıklık eklenerek üzerine ızgara yerleştirilmek suretiyle yalak olarak kullanılmıştır.

Aynalık bölümünde yer alan üç adet süsleme panosunda; kabartma olarak işlenmiş daireler, üstlerinde de yaprak demetleri yer almaktadır. Aynalık kısmındaki plasterler oldukça sadedir. Kitabenin yer aldığı alınlık kısmındaki plasterlerde ise vazoda içinde yer alan 'S' kıvrımlı dallar ve uçlarında ki çiçek motifi dikkati çeker.

Aynalık ve alınlık kısmında yer alan plasterlerin renkleri birbirinden farklıdır. Aynalık kısmında yer alan beyaz renkli plasterlerde süsleme yer almazken alınlık kısmındaki koyu kırmızı olan plasterler süslüdür. Bu durumda çeşmenin alınlık bölümündeki plasterler farklı yapıdan alınıp bu çeşmeye monte edilmiş olması muhtemeldir. Malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Kitabesi mermerdir.

Yapının günümüzdeki durumu hakkında yetkililerden herhangi bir bilgi edinilememiştir. Saha çalışmalarında da çeşmeye ulaşamamıştır. Yapının tarifi Sim Mimarlık tarafından yakın zaman önce fotoğraflanan görüntülere göre yapılmıştır. Daha önce yapının yer aldığı İsmet Paşa Caddesinde çeşmenin konumlandığı nokta günümüzde de uygundur. Çeşmenin tekrar eski yerine yerleştirilmesi arzumuzdur.

Fotoğraf 15: Kùltürpark Çeşmesinin Genel Görünümü (Sim Mimarlık)

Fotoğraf 16: Kùltürpark Çeşmesinin İnşâ Kitabesi

Fotoğraf 17: Kültürpark eşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan,  stlerinde Yaprak Motifi İşlenmiş Daireler

3.1.5. Semerkand Hayrat Yanı eşmesi

Fotoğraf No: 18-19-20-21-22

Yapının İncelenme Tarihi: 28-30.06. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Semerkand Mahallesi, Akıncı Sokak, 221 ada, 4 parselde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 09.01.2009 tarih ve 3806 sayılı kararı/ Env. No: (Envanter numarasına ulaşılamamıştır)

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının kitabesi bulunmamaktadır. İki cepheden oluşan eşme  n cephede dilimli kemer uygulaması; arka cephede ise plaster uygulaması ile çeşitli süsleme unsurları bulunmaktadır. Muhtemelen eşme 19. Yüzyıl yapısıdır.

Yapının Mimari ve Süsleme  zellikleri: Bolu merkez Semerkand Mahallesi Akıncı Sokakta yer alan eşme çift cephelidir. 2009 yılında Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun tescil fotoğraflarından yapının bir avlu duvarına bitişik olduğu görülmektedir. Tescil fotoğraflarında görülen duvarın günümüzde yer almadığı tespit edilmiştir. Oldukça bakımsız olan çeşmenin hemen arkasında bir inşaat yükselmektedir. Korunmasız bir şekilde sokağın kenarında duran eşme, her türlü tehlikeye açık bir vaziyettedir.

Çeşmenin her iki cephesi form olarak birbirinden oldukça farklıdır.  n cephe sokağa bakmaktadır. Bu cephe 185 cm. y ksekliginde 172 cm. genişliginde kareye yakın prizmadır. Her iki köşesinde 21 cm. genişliginde yekpare ayaklarla sınırlandırılmıştır.

Yapıya hareket katan en önemli unsur dilimli kemeridir. Bu dilimli kemerin oluşturmuş olduğu alınlıktaki nişin derinliği 11 cm'dir. Yapı profilli silme ile sonlanmaktadır. Silmelerin üzerine 13 cm. dışarı taşan ince düz bir betonarme saçak atılmıştır. Ayrıca aynalık kısmında yer yer ince sıvalar dikkati çekmektedir. Ön cephe deki yalak günümüzde toprak seviyesinin altında kalmıştır.

Arka cephe yapı boyutları bakımından ön cephe ile farklılık göstermektedir. Yapı 268 cm. yüksekliğinde 185 cm. genişliğinde, dikdörtgen prizmadır.

Çeşme köşelerde ayakları ve başlıkları olan 25 cm. genişliğinde plasterlere sahiptir. Plasterler arasında silmeler yer almaktadır. Plasterler aynalık ve alınlık kısmından devam etmekte olup silmelerle son bulmaktadır.

Aynalık kısmında yer alan lüle yerinin yerden yüksekliği 70 cm'dir.

Yapının yalağı orijinal olup derinliği 45 cm.'dir. Malzeme olarak blok kesme taşlar kullanılmıştır.

Süsleme unsuru bakımından oldukça zengin olan çeşmede motifler yer yer yıpranmıştır. Alınlık kısmında daire içinde kabartma tuğra motifi görülmektedir. Aynalık kısmında yer alan iki blok kesme taşta ayrı ayrı iki adet kabartma halinde madalyon yer almaktadır. Aynalık bölümündeki üst blok kesme taşta yer alan madalyon oval formlu olup her iki ucunda da üç adet yaprak motifi bulunmaktadır. Alt bölümdeki blok kesme taşta yer alan madalyon yuvarlak formlu olup güneş demeti şeklinde tasarlanmıştır. Yine alt blok kesme taşta yer alan kabartma güneş demeti şeklindeki madalyonun sağında ve solunda natüralist üslupla yapılmış kabartmalı bitki dalları yer almaktadır. Ancak bu bitki dallarının formu aşırı yıpranmadan dolayı zor seçilebilmektedir.

Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Oldukça bakımsız ve yıpranmıştır olan yapı ana hatları ile aslını korumuştur. Ancak motifler yer yer yıpranmış ve yakından bazı motifleri gözlemek zorlaşmıştır. Hemen bitişiğinde inşaat halinde olan bina çeşme için tehlike oluşturmaktadır. Çeşmenin acilen bulunduğu konumda koruma altına alınması ya da aynı mahalle içinde korunaklı bir alana taşınması gerekmektedir.

Fotoğraf 18: Semerkand Hayrat Yanı eşmesinin Ön Cephesi

Fotoğraf 19: Semerkand Hayrat Yanı eşmesinin Arka Cephesi

Fotoğraf 20: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinde Yer Alan Madalyon

Fotoğraf 21: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinde Yer Alan Madalyon

Fotoğraf 22: Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinde Bulunan Yıpranmış Natüralist Bitki Motifinden Detay

3.1.6. Semerkand Mahalle Çeşmesi

Fotoğraf No: 23-24-25

Yapının İncelenme Tarihi: 28-30.06. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Semerkand Mahallesi, 9 pafta, 225 ada, 1 parselde yer alan çeşme, yol ortasında kavşak üzerinde bulunmaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.09.2007 tarih ve 2634 sayılı kararı. (Envanter numarasına ulaşılammıştır)

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Ancak yapı Bolu merkezde yer alan birçok çeşme örneğindeki gibi plaster uygulamasın bulunduğu bir çeşmedir. Bundan dolayı çeşmeyi 19. Yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Semerkand Mahallesinde yer almaktadır. Bir mahalle çeşmesi olup bağımsız çeşmeler gurubundandır. Arkalı önlü iki cepheli bir yapıdır.

Boyutları itibari ile oldukça abidevi görünüme sahip bir yapıdır. Yapının yerden yüksekliği 317 cm. genişliği 290 cm., derinliği ise 90 cm. olup dikdörtgen prizma şeklindedir.

Çeşme sekiler üzerinde yükselen başlıkları ve kaideleri olan 10 cm. genişliğinde plasterler ile hareketlendirilmiş ve aralarına silmeler atılmıştır. Yapının ön cephesi ile arka cephesi mimari öğeler açısından paralellik arz etmektedir. Form ve görünüş olarak ta benzerlikler mevcuttur. Ön cephenin alınlık kısmında yer alan 40 x 35 cm.'lik ve 10 cm. derinliğinde niş bulunmaktadır. Bu niş arka cephede yer almamaktadır. Çeşmenin aynalık bölümünde yer alan kurnaların yerden yüksekliği 63 cm'dir. Yalak kısmının derinliği 16 cm. olup yan sekiler 43 cm. ön seki ise 15 cm. genişliğindedir. Su haznesi mevcuttur. Sağ cephesinde de hazne açıklığı yer almaktadır. Yapı dışarıya 45 cm.lik çıkıntı yapan düz bir saçakla son bulmaktadır. Herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır.

Günümüzde iyi durumda olun çeşme, kullanıma açıktır. Bolu Belediyesi tarafından yakın zamanda restore edilmiştir.

Fotoğraf 23: Semerkand Mahallesi Çeşmesinin Ön Cephe Görünümü (30. 06. 2014)

Fotoğraf 24: Semerkand Mahallesi Çeşmesinin Ön Cephe Görünümü (30. 10. 2014)

Fotoğraf 25: Semerkand Mahalle Çeşmesinin Arka Cephesinden Görünüm

3.1.7. Samukaş Çeşmesi

Fotoğraf No: 26-27-28

Yapının İncelenme Tarihi: 28-30.06. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Aktaş Mahallesi, Seyit Efendi Sokak, 6 pafta, 87 ada, 63 parselde yer alan çeşme, binaya bitişik olarak inşa edilmiştir.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı/ Env. No:13

Tarihçesi ve Kitabesi: Çeşmenin müstakil bir kitabesi bulunmamaktadır. Ancak çeşmenin süslemeleriyle dikkat çeken aynalık bölümünde istiridye kabuğu motifinin hemen altında H.1280 (M.1863/1864) tarihi kabartma olarak yer almaktadır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme müstakil bir binaya bitişik olarak durmaktadır. 260 cm. yüksekliğinde 180 cm. genişliğinde boyuna dikdörtgen prizma bir yapıdır. Yapının dikdörtgen cephesi iki bölüm halinde köşelerde ayakları ve başlıkları olan 25 cm. genişliğinde plasterler ve plasterlerin arasına atılmış silmeler ile sonlanmaktadır.

Aynalık bölümünde yer alan lüle deliğinin yerden yüksekliği 15 cm.'dir. Yalak kısmı toprak seviyesinin altında kalmıştır.

Tezyinat bakımından oldukça zengin olan çeşmenin alınlık kısmında içine tuğra yerleştirilmiş oval bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun sağında ve solunda çelenk şeklindeki bitkisel motifler bulunmaktadır. Aynalık bölümünde ise akantüs yaprakları, istiridye kabukları, vazo motifleri kabartma olarak işlenerek genel bir kompozisyon oluşturulmuştur. Kompozisyon, her iki köşedeki ay ve yıldız kombinasyonu ile tamamlanmıştır. Çeşmede yer alan plasterlerde bitkisel süsleme öğeleri görülmektedir. Aynalık kısmının iki yanında yer alan plasterlerde "S" kıvrımlı yaprak ve penç motifleri yer almaktadır. Alınlık kısmında yer alan plasterlerin üzerinde ise tek kulplu vazolar ve vazolar içinde betimlenmiş bitki tasvirleri bulunmaktadır. Ancak bitki tasvirleri yıpranmıştır.

Günümüzde kullanılmayan çeşmede yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır.

Fotoğraf 26: Samukaş Çeşmesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 27: Samukaş Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Çeşitli Süslemelerden Detay

Fotoğraf 28: Samukaş Çeşmesinin Alınlık Bölümünde Bulunan Tuğra Biçiminde Kitabe

3.1.8. Tevfik Bey Çeşmesi

Fotoğraf No: 29-30-31-32-33-34

Yapının İncelenme Tarihi: 22-25.09. 2014 12-13. 02. 2015

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçesi, Çıkınlar Mahallesi, Azmi Bey Sokak, 21-33'nolu evin bahçesinde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmaktadır.

Celî süliis hatla yazılmış on satırlık kitabenin okunuşu şöyledir.

- Mazhar-ı İsmi Samed'dir bu sebil
- Nuş eden bulsun safa-yı selsebil
- Tev'em-i tensim olup akmaktadır
- Ayn-ı Kevser dedi buna ehl-i dil

- Menba'nın aslını bilmek için
- Kalb-i mü'min ayn-ı hikmet bunu bil
- Ramazan Bey-zade eşraf-ı kiram
- Mir Tefvik kıldı inşa nev-sebil
- Üç yüz on üç saline düşdü rakam
- Eylesün her yıl bunu hep saf-dil 1313

Kitabesinde çeşmeyi Bolu eşrafından olan Ramazan Beyin oğlu Tefvik Bey1313 senesinde (M:1895/1896) inşa ettirdiği belirtilmektedir.

Yapının mermer plasterlerinde de kitabelere rastlamaktayız. Sol taraftaki plater üzerinde “Oruç Bey Bin Timurtaş Bey” Sağ plaster üzerinde ise “Ah Yevmel Kıyame” Yazılıdır.

Arka cephede yer alan alınlık kısmında oval formlu daire içinde Allah fi- sebilillah yazısı okunabilmektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme, arkalı önlü çift cephe olarak tasarlanmıştır. Yapının ön cephesi diyebileceğimiz süslü ve gösterişli cephe, Mehmet Turan'ın 33 numaralı evinin bahçesinde, arka cephe ise Volkan Turan'ın 21 numaralı evinin bahçesinde yer almaktadır. Mehmet Turan Bey'in¹⁰ vermiş olduğu bilgiler, çeşmenin önceki konumu hakkında bazı hususları vuzuha kavuşturmaktadır. Buna göre, çeşmenin bulunduğu bölgede üç adet konak bulunmaktaydı. Bu konaklardan birisinin ismi Azim Bey, diğerinin ise Vasfi Bey konağıdır. Üçüncü konağın ismi ise bilinmemektedir. Bahçesinde havuzu olan bu konaklar, daha sonra yok oldu. Geriye kalan araziler ise varisler arasında paylaşıldı.

Çeşme, 280 cm. yüksekliğinde 238 cm. genişliğinde dikdörtgen prizma biçimindedir. Mimari özellikleri bakımından sekiler üzerinde yükselen başlıkları ve kaideleri olan plasterler ile iki bölüm halinde hareketlendirilmiş ve 23 cm. genişliğindeki plasterler arasına silmeler atılmıştır. Üst kısımdaki plasterlerin başlıkları bulunmamaktadır. Yapı sonradan eklenen betonarme saçakla son bulmaktadır.

¹⁰ Mehmet Turan, 51 yaşında, çiftçi.

Alınlık kısmında 60 x 37 cm. ölçülerinde kitabelik kısmı yer almaktadır.

Çeşmenin en dikkat çekici özelliklerinden bir tanesi de döküm musluktur. Musluğun yerden yüksekliği 55 cm.'dir. Hemen altında yer alan su tahliye borusunun yerden yüksekliği ise 35 cm.'dir.

Yalak orijinal olup oval formludur. Derinliği 30 cm'dir. Yan sekiler 65 cm genişliğinde ön seki ise 13 cm. genişliğindedir. Günümüzde toprak seviyesinin hizasında kalmıştır.

Ön cephede Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Aynalık kısmında yer alan plasterler mermerden olup yapıya sonradan eklenildiği düşünülmektedir. Yan cephelerin üst bölümlerinde ise altta tuğla örgü üzerine sıva çekildiği görülmektedir. Ayrıca çeşmenin belli bölgelerinde orijinalinde yer almayan sıva izlerine rastlanmaktadır.

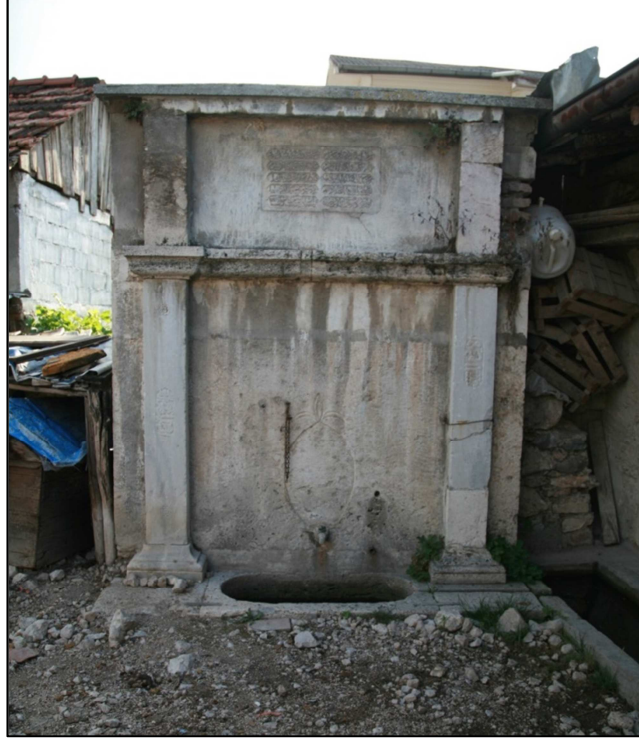
Çeşmede süsleme unsuru olarak aynalık kısmında yer alan oval formu bir çember ve çemberin üst kısmında bulunan üç adet yaprak motifi kabartma tekniğinde işlenmiştir. Plasterler üzerinde de kabartma tekniğinde çiçek motifleri dikkati çekmektedir.

Volkan Turan Beyin bahçesine bakan arka cephe ise ön cepheye göre daha sadedir. Ön cephe ile form olarak aynıdır.

Aynalık kısmında herhangi bir süsleme unsuruna rastlamamaktayız. Bu kısmında yer alan musluk yerine plastik hortum yerleştirilmiştir. Hortumun yerden yüksekliği 55 cm'dir. Yalak orijinal olup dikdörtgen formludur. Alınlık kısmında oval dairenin altında ki köşelere iki adet yıldız motifi yerleştirilmiştir. Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Ön cephedeki plasterler ise mermerdendir.

Çeşmede su haznesi bulunmaktadır.

Günümüzde kullanılmayan çeşme, ufak çaplı onarımlar geçirmiş olup orijinal formunu korumaktadır.

Fotoğraf 29: Tefik Bey Çeşmesinin Ön Cephe Görünümü

Fotoğraf 30: Tefik Bey Çeşmesinin Arka Cephe Görünümü

Fotoğraf 31: Tefik Bey Çeşmesinin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 32: Tefik Bey Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Süslemeden Detay

Fotoğraf 33: Tevfik Bey Çeşmesinin Ön Cephedeki Platerlerde ve Arka Cephedeki Alınlık Bölümünde Yer Alan Kitabeler (1)

Fotoğraf 34: Tevfik Bey Çeşmesinin Ön Cephedeki Platerlerde ve Arka Cephedeki Alınlık Bölümünde Yer Alan Kitabeler (2)

3.1.9. Saraçhane Cami Çeşmesi I

Fotoğraf No: 35-36

Yapının İncelenme Tarihi: 11-12.08. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Büyükcami Mahallesi, 6 pafta, 83 ada, (1-6) parsellerde, Belediye Meydanında yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı / Env. No: 46

Tarihçesi ve Kitabesi: Çeşmenin kitabesi bulunmamaktadır. Ancak burada Saraçhane Camisinin kitabesinde yer alan tarihi belirtmekte yarar vardır. Kitabesine göre Silahtar Mustafa Ağanın eseri olan cami H.1163 (M.1750) tarihinde yapılmıştır. Evliya çelebi seyahatnamesinde ise Mimar Sinan'ın eseri olarak belirtilmektedir. Yapıyı her ne kadar Mimar Sinan yapmış olsa da Silahtar Mustafa Ağanın tekrardan camiyi takviye ederek güçlendirmiş olabileceği kabul edilebilir (Erken, 1977: 314-315). Çeşmenin de bu dönemde yapılmış olması muhtemeldir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Saraçhane camisi duvarlarına bitişik olarak yapılmış iki adet çeşme mevcuttur. Birinci çeşme olarak ele alacağımız çeşme caminin kible duvarında yer almaktadır. Bağımlı çeşmeler gurubundandır.

Çeşme 267 cm. yüksekliğinde 235 cm. genişliğinde boyuna dikdörtgen bir görünüme sahiptir. Her iki köşede 31 cm. genişliğinde başlıkları olan yekpare ayaklar yer alır. Bu ayaklar üzerinde devam eden, çeşmede ana unsur olarak gösterilebilecek tuğla örgülü sivri kemer bulunmaktadır.

Aynalık kısmı oldukça sadedir. İki adet musluğun yer aldığı aynalık kısmında muslukların yerden yüksekliği 62 cm'dir. Muslukların hemen üstünde yer alan çeşitli kullanım amaçları için yapılmış üçgen formlu küçük bir niş yer almaktadır. Yalıkları orijinal olmayıp sonradan yapılmıştır. Derinliği 40 cm.dir.

Çeşmede yapı malzemesi olarak tuğla ve kesme taş kullanımı görülmektedir. Alınlık kısmı, sivri kemer örgüsü ve kemerin oluşturmuş olduğu nişin bir kısmı da tuğla örgülüdür. Bir tuğla, 22 cm uzunluğunda 3 cm. genişliğindedir. Aynalık kısmında, köşelerdeki başlıklı yekpare ayaklarda kesme taş kullanılmıştır.

Çeşme günümüzde oldukça iyi durumdadır. Konumu itibari ile merkezi bir konumda bulunmasından dolayı aktif olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 35: Saraçhane Camisi ve Güney Cephesine Konumlanmış Çeşmesi

Fotoğraf 36: Saraçhane Cami çeşmesi I.'den Görünüm

3.1.10. Saraçhane Cami Çeşmesi II

Fotoğraf No: 37-38

Yapının İncelenme Tarihi: 22-35.09. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçe, Büyükcami Mahallesi, 6 pafta, 83 ada, (1-6) parsellerde, Belediye Meydanında yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı / Env. No: 46

Tarihçesi ve Kitabesi: Çeşmenin kitabesi bulunmamaktadır. Ancak Saraçhane Cami çeşmesi I. de olduğu gibi, bu çeşmenin de H.1163 (M.1750) tarihinde yapılmış olması muhtemeldir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: İkinci çeşme ise Saraçhane camisinin giriş kapısının hemen alt bölümünde, Doğu duvarına bitişik olarak konumlanan yapıdır.

Çeşme 323 cm. genişliğinde 232 cm. yüksekliğinde enine dikdörtgen bir görünüme sahiptir. Cephesine hakim olan ana unsur olarak yerden yüksekliği 40 cm. olan başlıklı yekpare ayaklar üzerine oturmuş tuğla örgülü geniş kemer gösterilebilir. Kemerin tam ortasında kilit taşı yer almaktadır. Kemerin oluşturmuş olduğu cephedeki geniş nişin derinliği 20 cm.'dir. Kemerin hemen altında yer alan 42 x 40 cm. ölçülerindeki küçük nişin derinliği 14 cm'dir. Nişin arasına günümüzde ayna yerleştirilmiştir.

Aynalık kısmı oldukça sadedir. Aynalık kısmında iki adet musluk bulunmaktadır. Muslukların yerden yüksekliği 44 cm.'dir.

Derinliği 20 cm. olan Çeşme yalağı orijinal olup her iki köşede yer alan sekilerin genişliği 40 cm. ön sekinin genişliği ise 10 cm.'dir.

Çeşme yapı malzemesi olarak kible duvarındaki diğer çeşme ile benzerlik göstermektedir. Aynalık kısmının büyük bir bölümünde tuğla malzeme kullanılmıştır. Kemer nişinin orta kısmında kesme taş ve çevresinde de tuğla malzeme dikkati çeker. Aynalık kısmının tamamında ise kesme taş kullanılmıştır.

Günümüzde oldukça iyi durumda olan çeşme cami cemaati tarafından abdest alma yeri olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 37: Sarayane Cami ve Çeşmesi II

Fotoğraf 38: Sarayane Cami Çeşmesi II.'den görünüm

3.1.11. Çatal Çeşme

Fotoğraf No: 39-40

Yapının İncelenme Tarihi: 28-29.10.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez Akpınar Mahallesi, Pafta 9 Ada 184

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.01.1990 tarih ve 1006 sayılı kararı / Env. No: (Envanter numarasına ulaşılammıştır)

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır.

Çeşme üzerindeki levhada Bolu Belediyesi tarafından 2007 yılında yenilendiği belirtilmektedir. Yapı bulunduğu konumu itibari ile Keçeci Mehmet Camisinin kible duvarının sağ köşesinde sokağa bakar vaziyettedir. Caminin kitabesi bulunmamakla birlikte yapı 19. Yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ayrıca caminin haziresinde medfun bulunan Ahi Babazade Seyyid Muhammed Lütfullah'ın mezarı yer almaktadır. Mezar taşında hicri 1251 miladi 1835 tarihi yer almaktadır. Ancak çeşmenin inşa tarihi ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Keçeci Mehmet Camisinin kible duvarının sağ köşesinde sokağa bakar vaziyette olan çeşme bağımlı çeşmeler gurubunda yer almaktadır. Ölçüleri itibari ile 265 cm. yüksekliğinde 215 cm. genişliğinde 110 cm. derinliğinde dikdörtgen prizma biçimindedir.

Çeşmenin ön cephesinde tuğla örgü malzeme ile oluşturulmuş sivri kemer yer almaktadır. Sivri kemere birleştirilmiş 23 cm. genişliğinde sekiler üzerine oturan ayaklar bulunmaktadır. Aynalık kısmı oldukça sade olup bu kısımda yer alan lüle yerinin yerden yüksekliği 63 cm.'dir.

Yalak derinliği 36 cm. olup, sekilerin genişliği ise 12 cm.'dir.

Görünüş itibari olarak oldukça sade bir yapıdır. Yapıya hareket katan tuğla örgülü sivri kemeridir. Yapıda herhangi bir süsleme unsuru yer almamaktadır.

Yapının aynalık kısmında kesme taş kullanılmakla birlikte yer yer kesme taşlar ve moloz taşların birlikte kullanımı dikkat çekmektedir. Diğer bir yapı malzemesi ise tuğladır. Sivri kemerin oluşumunda, ön cephenin bazı kısımlarında ve yan cephelerde yer yer tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Tuğlaların boyutları ortalama olarak 18 x 3 cm'dir.

Su haznesi bulunan çeşmenin sol cephesinde su haznesi ile bağlantılı olarak bir açıklık bulunmaktadır. Ayrıca haznenin temizliği için sağ cephede bir oluk yer almaktadır.

Çeşme günümüzde kullanılmamakla birlikte yapının fiziki görünümü oldukça iyidir.

Fotoğraf 39: Keçeci Mehmet Efendi Cami ve Çatal Çeşmenin Konumu

Fotoğraf 40: Çatal Çeşmenin Görünümü

3.1.12. Şantiye Çeşmesi

Fotoğraf No: 41-42

Yapının İncelenme Tarihi: 22-35.09. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Merkez İlçesi, Aşağı Soku Mahallesi Bolu Belediyesi asfaltlama şantiyesi bahçesinde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Ancak yapının aynalık bölümünde kullanılan süsleme unsuruna Kültür Park (Sirkeci) Çeşmesi ile Tevfik Bey çeşmelerinde karşılaşılmaktadır. Yalak formu olarak ta Yukarı Çarşı (Vahdet) Çeşmesi ile benzerlik göstermektedir. Bundan dolayı yapıyı 19. Yüzyıla tarihlemek mümkündür.

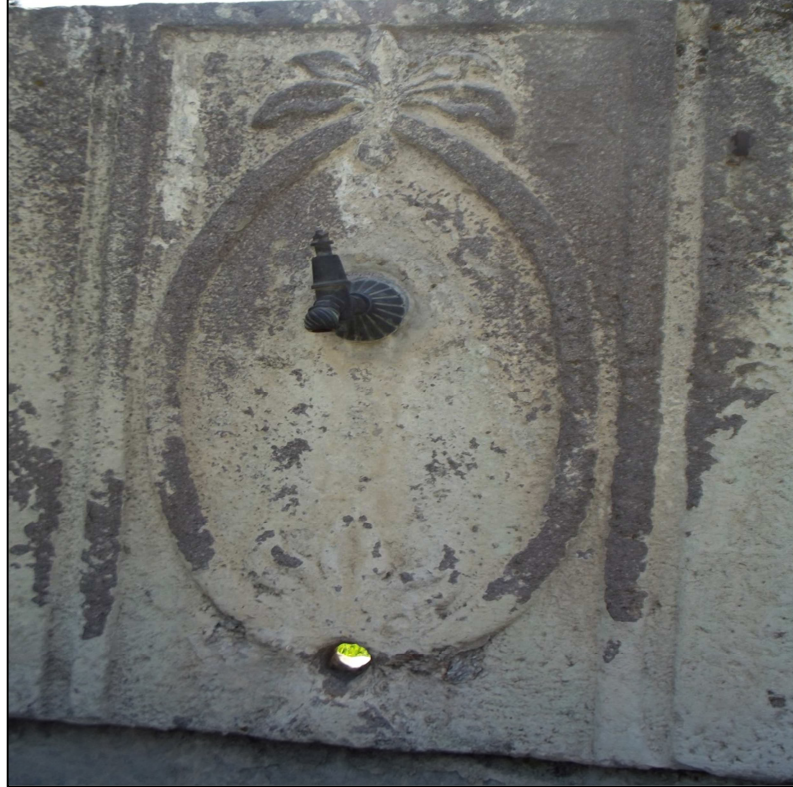
Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşmenin ne zaman ve nereden şantiyeye getirildiği hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Şantiye bahçesinde çeşmenin yanı sıra farklı medeniyetlerden kalma tarihi parçalarda yer almaktadır.

Şantiye Çeşmesinden günümüze sadece aynalık ve yalak kısmı ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan bölümleri itibari ile 180 cm. genişliğinde 126 cm. yüksekliğinde enine dikdörtgen, prizma biçimindedir. Aynalık kısmında yer alan süsleme panosu ise 85 x 50 cm. ebatlarındadır.

Lülesi orijinal olup yerden yüksekliği 80 cm'dir. Lülenin hemen altında yer alan su tasfiye deliğinin yerden yüksekliği 40 cm.'dir. Çeşmenin yalağı orijinal olup oval bir görünüme sahiptir. 150 cm. uzunluğunda 30 cm. derinliğindedir. Sekilerin genişliği ise 10 cm'dir. Yapının günümüze ulaşan aynalık bölümünde pano içinde yer alan oval bir çember ve çemberin üst kısmında beş adet yaprak demeti motifi yer almaktadır. Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşme günümüzde kullanılmamakla birlikte iyi durumdadır.

Fotoğraf 41: Bolu Belediyesi Asfaltlama Şantiyesi Bahçesinde Bulunan Şantiye Çeşmesi

Fotoğraf 42: Şantiye Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Oval Daire ve Üst Kısımında Bulunan Yaprak Motifleri

3.1.13. Karaağaç Köyü Çeşmesi

Fotoğraf No: 43-44

Yapının İncelenme Tarihi: 30. 06. 2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Karaağaç Köyünde bulunmaktadır.

Yapı Envanter No: Yapının tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Yapının tarihi hakkında herhangi bir fikir yürütülememektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Karaağaç Çeşmesi konumu itibari ile iki bahçe arasında Fındık ağaçları ve dikensi bitkilerin kapladığı sınır hattında bulunmaktadır. Önlü arkalı olmak üzere çift cepheli olarak tasarlanan çeşmenin ön cephesi arka cepheye oranla daha iyi korunmuştur.

Bağımsız çeşmeler gurubundan olan karaağaç çeşmesi 250 cm. genişliğinde 192 cm. yüksekliğinde enine dikdörtgen bir prizma görünüm arz etmektedir. Çeşme mimari formunu korumakla birlikte kısmen yıpranmıştır.

Günümüze sağlam olarak gelen ön cephedeki yalağın derinliği 30 cm.'dir. Ayrıca bu cephede yerden yükseklikleri 60 cm. olan iki adet oluk bulunmaktadır. Çeşmenin arka cephesi oldukça bakımsız ve yıpranmış olup yalağı toprak seviyesinin altında kalmıştır.

Çeşmede süsleme unsuru olarak ön cephenin her iki köşesinde, arka cephede ise sol köşede yer alan üç adet blok süsleme panoları bulunmaktadır. Bu süsleme panolarında derin kabartma şeklinde "S" ve "C" kıvrımlı akantus yaprakları dikkati çekmektedir.

Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Kullanılan kesme taşlar blok şeklinde yapıya yerleştirilmiştir.

Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 43: Karaağaç Köyü Çeşmesinin Konumu

Fotoğraf 44: Karaağaç Köyü Çeşmesi Süsleme Panosu

3.2. Gerede Çeşmeleri

3.2.1. Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi

Fotoğraf No: 45-46-47-48

Yapının incelenme Tarihi: 28-29.10.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Demirciler mahallesi Ulusu Sokak'ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: kitabesi mevcuttur.

Kitabesi celi sülüs hatla yazılmış olup dört satırdan oluşmaktadır.

Okunuşu aşağıdaki gibidir.

— Sahib'ul hayrat ve'l-hasenat

— Yetim oğlu Es- Seyyid Hacı

— Ali Ağanın vakfidır

— Sene 1205

Çeşmenin kitabesine göre yapı Es Seyyid Hacı Ali Ağa tarafından 1205 (M.1790/91) tarihinde yapılmıştır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Bağımlı çeşmeler gurubundan olan çeşme avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olup ön cephesi sokağa bakmaktadır.

Çeşme 310 cm. yüksekliğinde 230 cm. genişliğinde boyuna dikdörtgen prizma şeklindedir.

Yapı her iki köşesinde başlıkları olan 32 cm. genişliğinde basit görünümlü plasterler üzerine oturan 152 cm. genişliğinde sivri bir kemere sahiptir. Kemer nişi 12 cm'dir. Sivri kemerin hemen altında yer alan alınlık kısmında 46 x 36 cm. ölçülerinde kitabelik kısmı yer almaktadır.

Aynalık bölümünde 80 x 50 cm. ebatlarında süslü bir aynalık taşı vardır. Bu taşın alt kısmında yer alan lüenin yerden yüksekliği 90 cm'dir. Yine aynalık taşının sağ üst kısmında yer alan fazlalık suyu tahliye etmek için oluşturulmuş yerden yüksekliği 140 cm. olan tahliye kurnası yer almaktadır.

Yalak kısmı orijinal olup yalak derinliği 50 cm'dir. Yan sekilerin genişliği 40 cm, ön sekinin genişliği 14 cm'dir. Sonradan yalak kısmına ilave olarak çeşitli amaçlar için kullanılmak üzere 280 cm. uzunluğunda ek bir yalak eklenmiştir.

Tamamen kesme taştan yapılmış olup sivri bir kemerle hareketlendirilen çeşitmenin aynalık kısmında tam olarak seşitlemeyen motifler yer almaktadır. Ayna taşının üst köşelerinde iç içe geçmiş çember motifleri görülebilmektedir.

Ayrıca yapının üst köşelerinde ve sivri kemerin birleşitiği orta noktada rozetler yer almaktadır. Sağ üst köşede daire içinde Türk İslam süsleme unsurları içinde sıkça karşılaştığımız çarkıfelek motifi ve sol üst köşede ise yine daire içinde altı kollu bir yıldız motifi göze çarpmaktadır. Sivri kemerin birleşitiği noktada yer alan altı kollu Mühr-ü Süleyman motifi bulunmaktadır. Çeşitme üstte ince bir silme ile sonlanmaktadır. Silmelerin üzerine sonradan atıldığını düşündüğümüz harç malzeme dikkati çekmektedir.

Yapı günümüzde işlevini devam ettirmektedir.

Fotoğraf 45: Demirciler Mahallesi Ulu Sokak Çeşitmesi

Fotoğraf 46: Demirciler Mahallesi Uлуу Sokak eşme Kitabesi

Fotoğraf 47: Demirciler Mahallesi Uлуу Sokak eşmesinde Yer Alan Rozetlerden Görünüm

Fotoğraf 48: Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi Ayna Taşı

3.2.2. Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme

Fotoğraf No: 49-50-51-52

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu ili, Gerede İlçesi, Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak'ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcut değildir. Ancak yapıda yer alan, mimari öğelerden olan plaster uygulamasından dolayı yapıyı 19.yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çift cepheli bir yapı olan bu çeşmenin ön cephesi sokağa bakmaktadır. Arka cephesi müstakil bir bahçenin içinde yer almaktadır.

Yapı 250 cm. yüksekliğinde, 235 cm. Genişliğinde, 150 cm. derinliğinde kare prizma şeklindedir.

Sokağa bakan ön cephede her iki kenarında sekiler üzerinde yükselen 210 cm. ölçülerinde profilli kaide ve başlıkları olan plasterler dikkati çekmektedir. Plasterler arasında silmeler yer almaktadır. Plasterlerin genişliği 23 cm.'dir.

Yapının 62 cm. genişliğinde 46 cm. yüksekliğindeki kitabelik kısmı harçla çevrelenmiş ama kitabesi bulunmamaktadır.

Çeşmede geniş bir ayna taşı ayna taşında oval bir çember yer almaktadır. Çemberin üç yönünde birbirine bitişik üç adet yaprak motifi yer almaktadır. Çemberin her iki üst köşesinde de içlerinde yaprak kompozisyonu bulunan rozetler yer almakta olup ayna taşının alt kısımları harçla sıvanmıştır.

Aynalık bölümünde birbirine eşit mesafede iki lüle yer almaktadır. Lülelerin yerden yüksekliği 63 cm.'dir. 235 cm. uzunluğundaki yalak orijinaldir. Yalağın her iki yakasında bulunan profilli kaidelerin oturmuş olduğu yan sekiler 40 cm. genişliğinde 40 cm. uzunluğundadır.

Müstakil bir apartman bahçesine bakan arka cephe ön cephedekine paralel bir görünüm arz etmektedir. Bu cephede ön cephedeki kitabelik kısmı yoktur. Ayrıca ayna taşı ve üzerindeki bezemeler ön cepheye oranla daha sağlam ve net bir görüntü oluşturmaktadır. Yine bu cephede sekiler üzerine oturan iki köşede de plasterler mevcuttur.

Arka cephenin yalak kısmı sonradan tuğla ve harçla yeniden yapılmıştır.

Genel olarak yapı silmelerle 30 cm.'lik çıkıntı yapan bir saçakla sonlanmaktadır. Ayrıca üst kısımda yine ince bir harç tabakası mevcuttur.

Yapı tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Ayna taşı diğer kesme taşlara oranla büyük tutulmuştur.

Çeşmenin her iki cephesi de günümüzde işlevini yitirmiştir.

Fotoğraf 49: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme (Ön Cephe)

Fotoğraf 50: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme (Arka Cephe)

Fotoğraf 51: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme Süslemeden Detay

Fotoğraf 52: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşmesinin Aynalık Bölümünde
Yer Alan Motiflerden Detay

3.2.3. Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşme

Fotoğraf No: 53-54

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli Gerede İlçesi, Kabiller Mahallesi, Çaybaşı Sokakta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının kitabesi mevcuttur. Yapıda dört satırlık celi talik hatla yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Kitabenin son satırı kazınmış olup okunamamaktadır.

- Âcizdir şükründen ganî Hüdâ'nın
- Rahmet bahrları çokdur atânın
- Lütfun ... (?) bir çeşme itirdi binâ

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokakta yer alan bu çeşme bağımlı çeşmelerden olup 228 x 152 cm. ebatlarında dikdörtgen prizma şeklindedir. Çeşme her iki köşesinde sekiler üzerine oturan 21 cm. genişliğinde başlıklı plasterlere sahip olup ahşap üçgen bir alınlıkla son bulmaktadır. Plasterler arasında ortalama 115 cm. uzunluğunda silme yer almaktadır. Yapının kitabesi 51x35 cm. ölçülerindedir. Çeşmenin dikkat çekici 84 x 50 cm. ebatlarında bir ayna taşı yer almaktadır. Lülenin yerden yüksekliği 77 cm.dir. Çeşmenin yalak kısmı orijinal olup 42 cm. derinliğindedir. Çeşmeye sonradan çeşitli amaçlar için kullanılan uzunca bir yalakta eklenmiştir. Yalak kısmındaki sekilerin genişliği 13 cm.'dir.

Arakasında tarihi evin avlusuna bitişik olarak yapılmış olan çeşme kireç ile boyanmıştır. Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 53: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşmesinin Görünümü

Fotoğraf 54: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşmesinin İnşa Kitabesi

3.2.4. Kabiller Mahallesi aybaşı Sokak II. eşme

Fotoğraf No: 55-56-57

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Kabiller Mahallesi aybaşı Sokak'ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının kitabesi mevcuttur.

- Ya ilahi bu kulunda çok cürm hata
- İtmezem kat '-1 ümid sende ihsan ü ' ata
- Şefa 'at me'mül ider senden ya Muhammed Mustafa
- Ümmetinden sahibü '1 hayrat olan El Hac Mustafa

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Avlu duvarına bitişik olarak inşa edilen çeşme 230 cm. yüksekliğinde 207 cm. genişliğindedir. Çeşmede 123 cm. genişliğinde 10 cm. derinliğinde köşelerde başlıkları olan yekpare ayaklar üzerine oturmuş sivri bir kemer yer almaktadır. Kemerin yer aldığı bölüm alt bölüme göre 4 cm. daha geniştir. Kemerin birleştiği kısımda nilüfer çiçeğini andıran motif rozet içinde gözlenebilmektedir. Yapının kitabesi 40 x 28 cm. ölçülerindedir. Lülenin yerden yüksekliği ise 86 cm.'dir. Yapıda fazla suyu dışarı vermek için yapılmış tahliye oluğu yer almaktadır. Tahliye oluğunun yerden yüksekliği ise 176 cm.'dir. Yapının yalak derinli 46 cm. olup uzunluğu 340 cm.'dir. Sekilerin genişliği ise 11 cm.'dir.

Yapıda sivri kemerin birleştiği nokta yer alan rozet dışında süsleme ögesi bulunmamaktadır.

eşme günümüzde kireçle boyanmış olup kullanılmaktadır.

Fotoğraf 55: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesinin Konumu

Fotoğraf 56: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesinin Kitabesi

Fotoğraf 57: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesinde Yer Alan Sivri Kemerin Hemen Üzerinde Yer Alan Rozet

3.2.5. Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşme

Fotoğraf No: 58-59-60-61-62

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak'ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescil edilmemiştir.

Tarihçesi ve Kitabesi: kitabesi bulunmaktadır.

Çeşmenin sol üst tarafındaki paftada rakamlarla 1945 tarihi yer almaktadır. Ortada “maşallah” yazısı bulunmaktadır. Sağ taraftaki paftada ise latin harfleri ile “suna” yazısı okunabilmektedir. Ancak sağ taraftaki kitabe yıpranmış ve tam olarak okunamamaktadır.

Kitabeye göre çeşme 1945 yılında yapılmış olup cumhuriyet dönemi yapıları içinde yer almaktadır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kerpiç bir duvara bitişik olarak konumlanan çeşme Bolu'da mimari form olarak farklılık göstermektedir.

Çeşme 230 cm.yüksekliğinde,194 cm. genişliğinde dikdörtgen prizma yapıdadır. Geniş bir saçak ve köşelerde saçakları taşıyan iki adet duvar örgüsü ile oluşturulmuş 52 cm. derinliğinde bir nişe sahiptir.

Çeşmenin ana cephesi, simetrik olarak tasarlanmış iki adet yüksek kemerle iki bölüme ayrılmıştır. Kemerler burada işlevsel olarak değil sadece cepheye hareket kazandırmak için kabartma olarak yapılmıştır. Simetrik iki yüksek kemerle hareketlendirilen cephenin altında yerden yüksekliği 21 cm. olan iki adet oluk yer alır.

Geniş saçağı taşıyan yan duvarlarda kabartma rozet ve altında boyuna dikdörtgen panolar yer alır. Yalak toprak seviyesinin altında kaldığı için günümüze ulaşamamıştır.

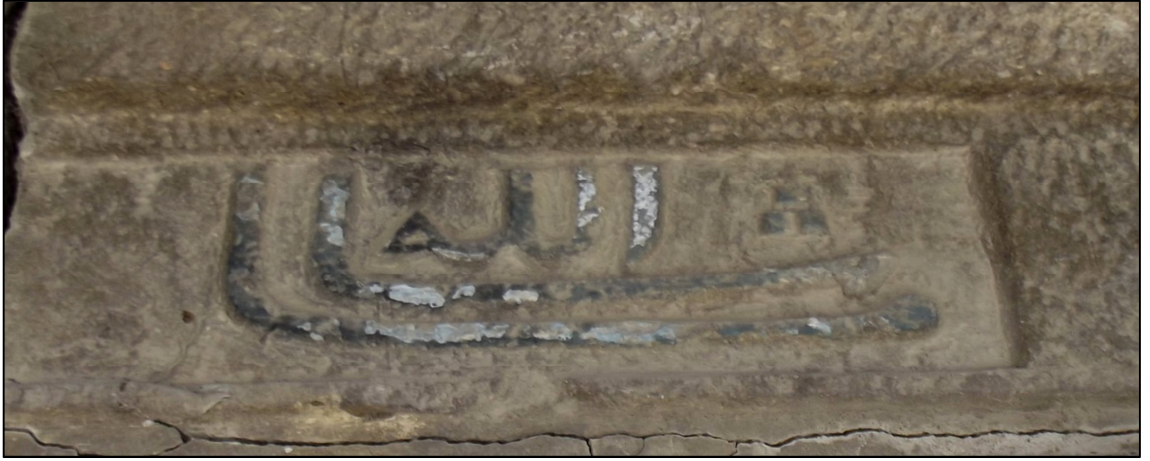
Yüksek kemerlerin üzerinde üç parça pafta halinde kitabeler yer almaktadır. Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Yapıda süsleme bulunmamaktadır. Ancak yapıyı hareketli kılmak için sağır yüksek kemerli mimari motifler kullanılmıştır. Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

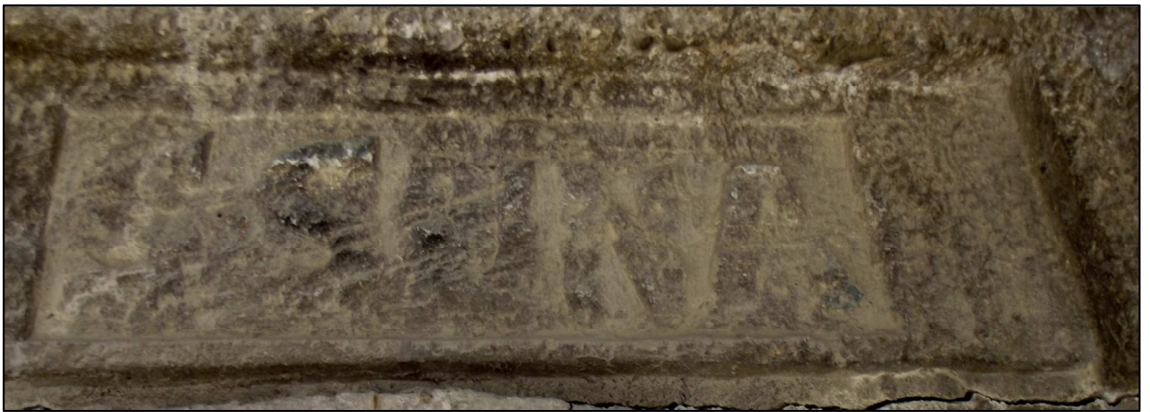
Fotoğraf 58: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi

Fotoğraf 59: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi Tarih Panosu

Fotoğraf 60: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi "Maşallah" Yazılı Panosu

Fotoğraf 61: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesi "Suna" Yazısının
Okunabildiği Pano

Fotoğraf 62: Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesinde Bulunan Dekoratif Kemerlerden Görünüm

3.2.6. Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak II. Çeşme

Fotoğraf No: 63

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak'ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Yapıyı tarihlendirmek için her hangi bir mimari unsura yâda süslemeye rastlanılmamıştır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Bağımlı çeşmeler gurubundan olan Salih bey sokak çeşmesi bahçe avlusuna bitişik olarak yapılmıştır. Çeşme 182 cm. Yüksekliğinde 136 cm. genişliğinde dikdörtgen görünümlü bir yapıdır. Yapı 96 cm. genişliğinde beşik kemerle sonlanmaktadır. Beşik kemerin 22 x 14 cm. ölçülerinde kilit taşı bulunmaktadır. Lülenin yerden yüksekliği 86 cm., su tahliye sisteminin yerden yüksekliği ise 139 cm'dir.

Yalak kısmı sonradan yapılmış olup derinliği 68 cm., sekilerin genişliği 17 cm.'dir.

Kesme taştan inşa edilen çeşme avlu duvarına gömülmüş durumdadır. Herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan yapı beşik kemerle hareketlendirilmiştir.

Yapı günümüzde kullanılmaktadır.

Fotoğraf 63: Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak II. Çeşmesi

3.2.7. Hacı Ayenler Çeşmesi

Fotoğraf No: 64-65-66-67-68

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Kitirler Mahallesinde, Mengen Yolu Sokak ile Alyanak Sokağın kesiştiği noktada yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Saha çalışmaları sırasında tescili yapılmamıştı.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Yapının tarihini belirlemede öncül unsurlar bulunmadığı için tarihlendirme yapılamamıştır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kitirler mahallesinde yer alan çeşme avlu duvarına bitişik vaziyettedir. Yapının hemen altında yeni bir bina inşaat halindedir.

Mahalle sakinlerinden ev hanımı Hatice Karadoğan'ın¹¹ vermiş olduğu bilgilerde şuanda inşaat halinde olan binanın yerinde etrafı avlu ile çevrili tarihi bir evin yer aldığı çeşmenin de avluya bitişik olarak avlunun iç tarafında konumlandığı belirtilmektedir.

Çeşme 240 cm. yüksekliğinde 188 cm. genişliğinde 11cm. derinliğinde dikdörtgen prizma şeklindedir. Ön cephede 23 cm. genişliğinde başlıklı yekpare ayaklar üzerine oturan üç dilimli bir kemer yer almaktadır. Kemerin oluşturmuş olduğu niş derinliği ise 8 cm.'dir. Kemerin hemen altında yer alan 45x 40 cm ölçülerinde su haznesi açıklığı yer almaktadır.

Yapıda yer alan oluğun yerden yüksekliği 68 cm'dir. Ayrıca yerden yüksekliği 60 cm. su tahliye oluğu bulunmaktadır.

Çeşmenin en dikkat çekici bölümü ise yalağıdır. Yalağın devşirme malzeme olduğu ve sonradan bu yapıya eklendiği, yapının ana gövdesi ile yalak kısmı malzemesinin birbirinden farklı olması ve yalak kısmında yer alan erken Hristiyanlık dönemi bezemelerinden anlaşılmaktadır. Yalak kısmı kare formlu olup 50 x 50 cm. ebatlarındadır, derinliği ise 40 cm.dir.

Çeşmede yer alan hazne açıklığından hazne görülebilmektedir. Hazne içinde blok kesme taşlar yerleştirilmiş olup hazne teknesinin hemen üzerinde hazneye su sağlayan iki adet künk bulunmaktadır.

Yapının cephesi üç dilimli kemer ile hareketlendirilmiştir. Süsleme bakımından dikkati çeken devşirme yalak, üç cephede de farklı motiflerle süslenmiştir. Yalağın sağ cephesinde ayaklara oturtulmuş kabartma kemer görülebilmektedir. Kemerin ortasında ise; daire içinde dört yapraklı bir bitki motifi yerleştirilmiştir. Lale Avşar "Antik Yunan Seramiklerindeki Haç ve Çarkifelek Simgeleri ve Bunların Avrasya, Anadolu ve Mezopotamya Kültürlerindeki Muhtemel Kaynakları" adlı makalesinde M.Ö. 900. yüzyılda geometrik motiflerin çeşitlilik kazandığını; dört yaprak çiçek, haç ve çarkifelek gibi süslemelerin tercih edildiğini, haçın zamanla dört yapraklı çiçek simgesine dönüştüğünü belirtmektedir (Bkz. fotoğraf: 68) (Avşar, 2010: 132). Lale Avşar'ın bu bilgi ışığında dört yapraklı motifin haç olabileceği düşünülmektedir. Bitki motifinin hemen altında ise "C" kıvrımlı bitki tasvirleri yer almaktadır. Yine yalağın ön

¹¹ Emine Karadoğan, 60 yaşında, ev hanımı, (29.10.2014)

cephesinde yer alan motiflerde ortada sarmal bir çember içine alınmış haç motifi ve bu motifin dört köşesinde çember içinde kabartmalı yuvarlak motifler yer almaktadır. Sol cephede ise baklava dilimli iç içe geçmiş bir kabartma ve her iki tarafında oyma olarak işlenmiş küçük bitki motifi bulunmaktadır. Sol cephenin alt kısmında su gideri için birde delik açılmıştır.

Üst bölümü ince bir silme ile sonlanmakta olan çeşmede yapı malzemesi olarak kesme taş ve devşirme malzeme kullanılmıştır.

Günümüzdeki durumu iyi olmakla beraber çeşmenin hemen altına inşa edilen yeni bir bina çeşme için tehlike arz etmektedir. 02-03-04.09.2014 tarihlerindeki saha çalışmaları sırasında bu çeşmenin belediye tarafından saçlarla kapatıldığı görülmüştür. Bundan dolayı ölçü ve lama yapılamamıştır. Ancak 29.10.2014 tarihindeki ikinci saha çalışması sırasında çeşmenin üzerindeki saçların kaldırıldığı gözlemlenmiş, inşaat alanı kazı çalışmasının çeşmenin 1,5 m. kadar yakınına ulaştığı ve çeşmeye ait birkaç künk 'ün görülebildiği tespit edilmiştir.

Günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 64: Hacı Ayenler Çeşmesi ve Bitişindeki İnşaat Alanı

Fotoğraf 65: Hacı Ayenler Çeşmesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 66: Hacı Ayenler Çeşmesinde Bulunan Su Haznesinden Görünüm

Fotoğraf 67: Hacı Ayenler Çeşmesinde Kullanılan Devşirme Malzemedен Detay

Fotoğraf 68: Hacı Ayenler Çeşmesi Devşirme Malzemedede Yaprak Formlu Haç Motifi ve Sağda, Seramikte Motifin Uygulanışı

3.2.8. Kitiller Mahallesi Sakin Sokak eşmesi

Fotoğraf No: 69-70

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Kitiller Mahallesi, Sakin Sokak'ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur.

Çeşmenin kitabesi günümüzde oldukça yıpranmış durumdadır. Kitabede yer alan tarih kısmında H.1220 (?) (M.1805/1806) okunabilmektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yapı Bağımlı çeşmeler gurubundan olup arkadaki müstakil binaya bitişik durumdadır. Çeşme 218 cm. yüksekliğinde 151 cm. genişliğinde ve 36 cm. derinliğinde dikdörtgen prizma şeklindedir. Her iki köşesinde 140 cm. yüksekliğinde 17 cm. genişliğinde plasterler mevcuttur. Plasterlerin başlıklarından başlayan 115 cm. genişliğinde sivri kemer ve üçgen bir alınlıkla son bulmaktadır. Sivri kemerin oluşturmuş olduğu nişin içinde 24 x 24 cm. ölçülerinde kitabelik kısmı mevcuttur. Bu kısmın hemen altında yer alan 20 x 20 cm. ebatlarında niş bulunmaktadır. Nişin üzerinde yer alan kitabe ise 30 x 25 ebatlarındadır. Çeşmenin ayna taşı kesme taştan olup 57 x 57 cm. ölçülerindedir. Musluğun yerden yüksekliği 57 cm'dir. Yalak kısmı orijinal olup yalak derinliği 35 cm., sekilerin genişliği ise 13 cm.'dir.

Çeşmede yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Taş aralıkları derzlerle doldurulmuştur.

Yapıda süsleme unsuru oldukça azdır. Çeşme genel itibari ile plasterler silmeler ve sivri bir kemerle hareketlendirilmiştir. Kitabenin altında yer alan derin nişin üzerinde beş köşeli bir yarım yıldız ve hemen köşelerinde de basit bitkisel bezemeler görülebilmektedir.

Çeşme günümüzde işlevini devam ettirmektedir.

Fotoğraf 69: Kitiller Mahallesi Sakin Sokak eşmesi

Fotoğraf 70: Kitiller Mahallesi Sakin Sokak eşmesi Kitabe ve Taslık Bölümlerinin Görünümü

3.2.9. Çataklı Çeşmesi

Fotoğraf No: 71-72

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Seviller Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Envanter numarasına ulaşılamamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının kitabesi bulunmaktadır. Ancak kitabesi kazınmak suretiyle tahrip edilmiştir. Herhangi bir bilgiye kitabeden ulaşamamaktayız. Ancak yapıda yer alan yuvarlak kemerin kilit taşında bulunan rozetin içinde H.1275 (M. 1858/1859) tarihi okunabilmektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 235 cm. yüksekliğinde, 180 cm. genişliğinde dikdörtgen prizma şeklindedir. Hemen bitişiğindeki çataklı çamaşırhanesi ile aynı duvarı paylaşmaktadır.

Yapıya hareketlilik katan başlıklı yekpare ayaklar üzerine oturan yuvarlak kemer ve kemerin oluşturmuş olduğu 9 cm. derinliğindeki niştir, ayakların genişliği 21 cm'dir. Yine nişin içinde yer alan kitabelik kısmı ise 47 x 27 cm. ölçülerindedir.

Yapıda yer alan iki adet oluğun yerden yüksekliği ise 75 cm.'dir. İki oluğun arasında ise tas yerleştirmek amacıyla yapılmış küçük bir niş yer almaktadır.

Çeşmenin yalağı orijinal olup yan sekiler 30 cm. genişliğinde ön seki ise 15 cm genişliğindedir. Yalağın derinliği 45 cm.'dir.

Çeşme kesme taştan inşa edilmiş olup süslemesi bulunmamaktadır.

Çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

Fotoğraf 71: Çataklı Çeşmesinin Görünümü

Fotoğraf 72: Çataklı Çeşmesinin Kilit Taşında Yer Alan Tarih Kitabesi

3.2.10. Seviller Mahallesi Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi) Çeşmesi

Fotoğraf No: 73-74

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Seviller Mahallesi, Gökmen Sokak ile Boyacı Pınar Sokaklarının kesiştiği noktada yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescil yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur. Çeşmenin celi talik hatla yazılmış dört satırlık kitabesi şöyledir.

- Genc-i dilden inleyüb mecrâ didim târihini
- Şâhım ihsân itdi cûş idüb yuvayı
- Marazlı-zâde Mehmed Reşad Efendi sâhibü'l-hayrât
- Sene 1330 muharrem (Birgören, 2006: 46)

Çeşme kitabesine göre Marazlı-zade Mehmet Reşat Efendi tarafından Muharrem 1330 (M. 1911/12) tarihinde yaptırılmıştır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Avlu duvarına bitişik olarak yapıldığı düşünülen çeşme 191 x 191 cm. ebatlarında, kare prizma biçimindedir. Derinliği ise 98 cm'dir Tamamen kesme taştan inşa edilen çeşmenin mermerden 38 x 32 cm. ölçülerinde kitabesi bulunmaktadır. Yapı üç taraftan silmelerle çevrelenmiştir.

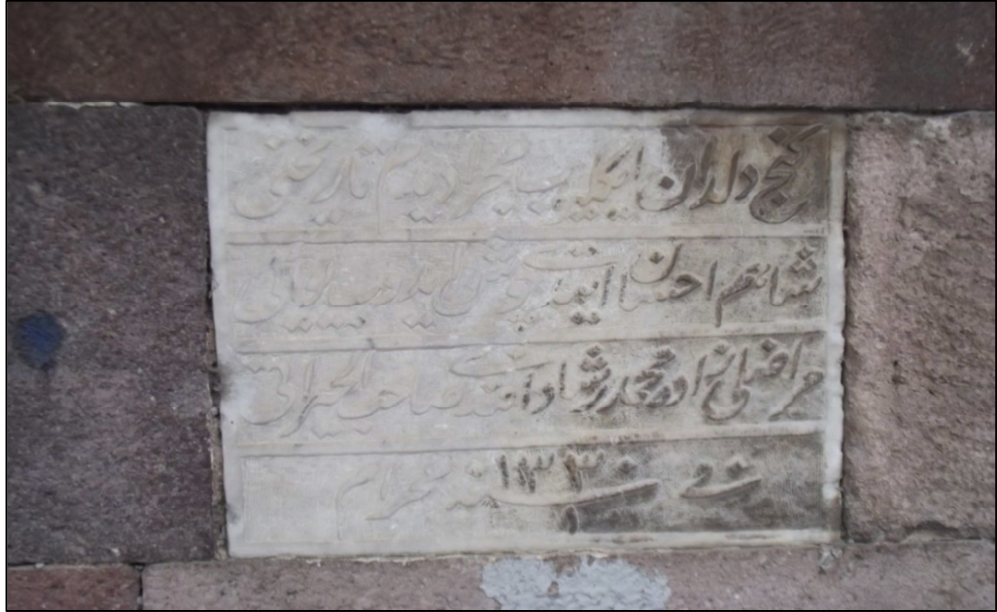
Yalak kısmı kot yükseltilmesinden dolayı günümüze ulaşamamıştır.

Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 73: Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi) Çeşmesi

Fotoğraf 74: Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi) Çeşme Kitabesi

3.2.11. Demirciler Mahallesi Baş Sokak eşmesi

Fotoğraf No: 75-76

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Demirciler Mahallesi, Baş Sokak ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescil yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur.

- Ayn-ı hikmet budur râzık riyadan ârif
- Âb-ı sîrab akıdub cerh idecek hep vârif
- Şükriyâ sende kabulünü niyâz it târif
- Amel-i sâlih bu eşme-i revnak cârif
- 1204

Celi sülüs hatla yazılmış dört satırlık kitabenin son satırında ebced hesabıyla H.1204 (M. 1789/1790) tarihi düşürülmüştür.

Yapının İncelenmesi: Bağımlı çeşmelerden olan yapı Gerede belediyesi tarafından 2004 yılında tekrardan yapılmıştır. Tamamen orijinalliğini yitiren yapıdan günümüze kalan tek orijinal öğe 40 x 35 ölçülerindeki kitabesidir.

Fotoğraf 75: Demirciler Mahallesi Baş Sokak Çeşmesi

Fotoğraf 76: Çeşmeden Günümüze Ulaşmış Olan Kitabesi

3.2.12. Bosnalı (Bosnavi) eşmesi

Fotoğraf No: 77-78

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Gerede İlçesi, Orta Mahalle’de yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescil yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının celi- sülüs hatla yazılmış dört satırlık kitabesi bulunmaktadır. Ancak kitabenin son iki satırında yer yer yıpranma ve kazınmalar meydana gelmiştir.

- Akıtdı mâ-i cârîyi anı şürb eyledi insan
- ... tâhirdir mutahhardır hem nef’in görür hayevân
- Sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât Bosnavî-zâde el-hâc Süleymân ...
- ... inşâ eyledikleri çeşme

Yapının İncelenmesi: Bağımlı çeşmelerden olan çeşme Gerede belediyesi tarafından 2005 yılında tekrardan yapılmıştır. Tamamen orijinalliğini yitiren yapıdan günümüze kalan tek orijinal öge 40 x 30 ölçülerindeki kitabesidir.

Fotoğraf 77: Bosnalı (Bosnavi) Çeşmesi

Fotoğraf 78: Bosnalı (Bosnavi) Çeşmesinin Kitabesi

3.3. Göynük Çeşmeleri

3.3.1. Kimsesizler Çeşmesi

Fotoğraf No: 79-80

Yapının İncelenme Tarihi: 03-04-05.07.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Göynük İlçesi, Gazi Süleyman Paşa Bulvarı, Cuma Mahallesi, Akşemseddin Türbesi'nin yakınında yer almaktadır

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: kitabesi mevcuttur.

Çeşme konumu itibari ile Gazi Süleyman paşa cami tuvaletlerine inilen merdivenlerin karşısında yer almaktadır. Çeşitli çevre düzenlemeleri ile çeşme günümüzde toprak seviyesinin altında kalmıştır.

Çeşmenin celi- sülüs hatla yazılmış dört satırlık kitabesi şöyledir.

- Kerâmet menbaı Akşemseddin'in kabri kurbında
- Binâ eyledi bunu El-Hâcce-i Meryem Kadın hakkâ
- Akıtdı lüle-i fikrim nukatle âb-ı târihin
- Musaffâ mâ-i hâlis hem bu su Kevseri içile

Sene 1204 (Birgören, 2006: 47-48).

Çeşme Hacı Meryem Kadın adında bir hanım tarafından H.1204 (M. 1789/90) tarihinde yaptırılmıştır. İki beyitlik kitabenin son mısrası yapılış tarihini vermektedir (Birgören, 2006: 47-48).

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kimsesizler çeşmesi 322 cm. genişliğinde, 197 cm. yüksekliğinde enine dikdörtgen bir yapıdır. Çeşmenin ön cephesinde 20 cm. derinliğinde geniş bir kemer yer almaktadır. Kemerin hemen alt kısmında 50x40 cm. ölçülerinde kitâbesi bulunmaktadır. Aynalık kısmında ise üçgen formlu bir niş yer almaktadır. Çeşmeye bitişik olarak devam eden sağ taraftaki duvarda 102 x 50 cm. bir açıklık mevcuttur.

Yapının 185 x 48 cm. ölçülerindeki yalağı oldukça bakımsızdır.

Çeşme cephesinde ve kemer örgüsünde yapı malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Ayrıca mermerden yapılmış bir kitâbeye sahiptir.

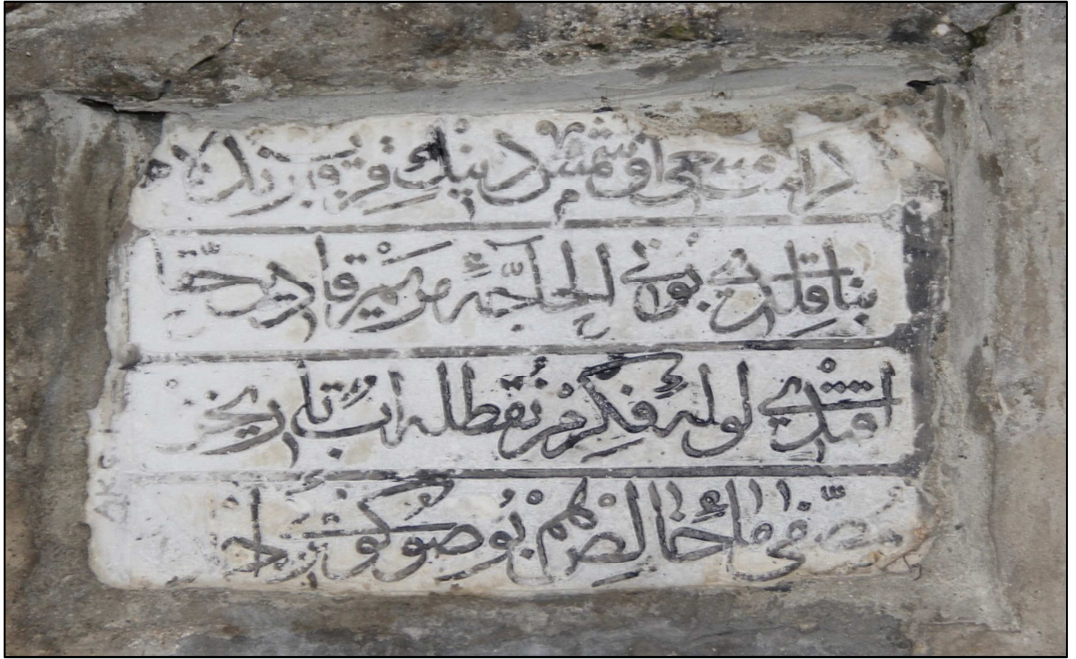
Yapı süsleme açısından oldukça fakirdir. Cephesi geniş bir kemerle ve aynalık kısmında bulunan üçgen formlu bir nişle hareketlendirilmiştir.

Çeşmeye bitişik olarak devam eden cephe duvarındaki açıklığa bakıldığında yapının arkasında muhtemelen ayrı bir yapıdan kalma bölüm bulunmaktadır. Halk arasında kimsesizler çeşmesi olarak adlandırılan bu çeşmenin bekarlar ve kimsesizlerin yıkanması için yapıldığı söylenmektedir. Buna göre yıkanma işleminin çeşmede değil, arkadaki bölümde gerçekleşmesi muhtemel görünmektedir.

Yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 79: Kimsesizler Çeşmesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 80: Kimsesizler Çeşme Kitabesi

3.3.2. Yukarı Çarşı Çeşmesi

Fotoğraf No: 81-82

Yapının İncelenme Tarihi: 03-04-05.07.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Göynük İlçesi, Cuma Mahallesi, 2 ada, 18 parselde yer almaktadır. Aksungur Cami arkasında halk arasında Yukarı Çarşı diye adlandırılan bölgede bulunmaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 11.07.2008 tarih ve 3334 sayılı kararı/ Env. No: 14

Tarihçesi ve Kitabesi:

Yapının celi- sülüs hatla yazılmış üç satırlık tamir kitâbesi şöyledir.

- Bismillâhirrahmânirrahim
- Ve sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ
- Tamiri sene 1318 gurre-i receb

Çeşmenin H.1318 (M.1900/01) yıllarında tamir edildiği kitabesinden öğrenilmektedir. Kitabesinde ayrıca İnsan Suresinin (76. sure) 21. ayetinin son kısmı yazılmıştır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Cuma Mahallesinde yer alan çeşme, mevki olarak halk arasında Yukarı Çarşı olarak adlandırılmaktadır. Orijinalliğini büyük ölçüde yitiren bu çeşme arkasındaki ticari yapıya bitişik olarak inşa edilmiştir. 221 cm. genişliğinde 193 cm. yüksekliğinde kare prizma şeklindedir. Çeşmeden günümüze ulaşan en önemli unsur 55x35 cm. ölçülerindeki kitabesidir. Çeşmeye sonradan eklenen yerden yüksekliği 67 cm. olan üç adet musluk bulunmaktadır. Yalağı ise 226 x 51 cm. boyutlarındadır.

Çeşme tamamen mermer malzeme ile kaplanmış olup günümüze orijinal olarak ulaşan kitabe ve üst kısımdaki profilli silmelerdir.

Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 81: Yukarı Çarşı Çeşmesi

Fotoğraf 82: Yukarı Çarşı Çeşmesinin Tamir Kitabesi

3.3.3. Sarayönü Sokak Çeşmesi

Fotoğraf No: 83-84

Yapının İncelenme Tarihi: 03-04-05.07.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Göynük İlçesi, Adnan Menderes Mahallesi, Sarayönü Sokak, 29 ada, 14 parseldeki yıkılmış yapıya bitişik durumdadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 11.07.2008 tarih ve 3334 sayılı kararı/ Env. No:158

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Bağımlı çeşmeler gurubuna giren Sarayönü Sokak Çeşmesi 208 cm. genişliğinde 220 cm. yüksekliğinde kare prizma formunda bir yapıdır. Çeşmede yapıya hareket katan yüksek bir kemer yer almaktadır. Ayna taşı 58 x 48 cm. ebatlarında olup diğer yapı malzemesi olan taşlarına nazaran daha belirgin ve büyüktür.

Çeşmenin arkasında yakın zamanda hasar görmüş yıkıntı halinde bir ev bulunmaktadır. Çeşme bu evin bahçe duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olmalıdır.

Yapıda malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır.

Herhangi bir süsleme unsuru bulunmamakla birlikte çeşme klasik Türk çeşme mimarisini yansıtmaktadır.

Fotoğraf 83: Sarayönü Sokak Çeşmesi

Fotoğraf 84: Sarayönü Sokak Çeşmesi

3.3.4. Maşatlar Çeşmesi

Fotoğraf No: 85-86

Yapının İncelenme Tarihi: 03-04-05.07.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Göynük İlçesi, Yenice Mahallesi, 19 ada, 7 parselde, Maşatlar Meydanında yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 11.07.2008 tarih ve 3334 sayılı kararı/ Env.No:13

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur.

Kitabesi mermerden olup celi talikle yazılmış sekiz satırdan oluşmaktadır. Okunuşu aşağıdaki gibidir.

- Zihî bir sâhibü'l-hayrât el-hâc Muhammed ...
- On iki çeşme bünyâd eyledi bu mâ-i ra' nâdan
- Diyâr-ı Göynük ihyâ oldu şimdi âb-ı lutfile
- Duâ-i hayra mazhar oldu heb ednâ ve a'lâdan
- Hususen bu güzîde çeşme bir aynü'l-hayât oldu
- Safâlar kesb ider nûş eyleyenler işbu mecrâdan
- Çıkar dört kuşeden târihini atşâne arz eyle
- İçin su âfiyet olsun bu âb-ı sükker-âsâdan

1247 (1831/32) (Birgören, 2006: 47)

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yenice Mahallesi'nde yer alan Maşatlar Çeşmesi bağımlı çeşmelerden olup arka kısımda bulunan otelin duvarına bitişik konumdadır. Çeşme 180 cm. yüksekliğinde 147 cm. genişliğinde dikdörtgen prizma bir gövdeye sahiptir. 82 x 58 cm. ölçülerinde kitâbesi bulunmaktadır. Üçgen alınlıklı bir üst örtüye sahip olan yapı tamamen yenilenmiştir. Tek orijinal bölümü kitâbe kısmıdır.

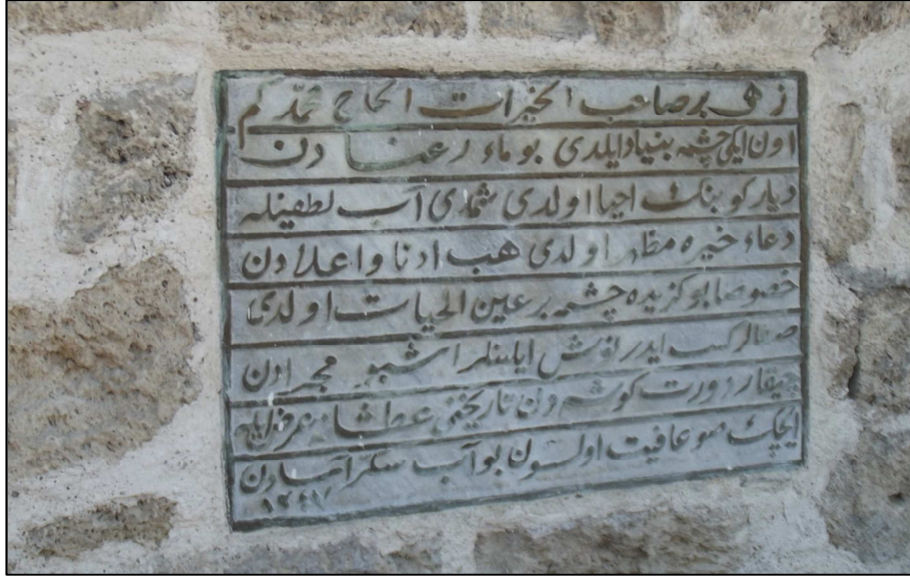
Musluğu ve yalak kısmı günümüze ulaşamamıştır. Yalak kısmı çevre düzenlemeleri nedeniyle toprak seviyesinin altında kalmıştır.

Yapının malzemesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde çeşitli yenilemeler ile birlikte yapıda moloz taş görünümü hakimdir. Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Büyük ölçüde orijinalliğini yitiren çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 85: Maşatlar Çeşmesi

Fotoğraf 86: Maşatlar Çeşmesi İnşa Kitabesi

3.4. Kıbrısçık Çeşmeleri

3.4.1. Alemdar Köyü Çeşmesi

Fotoğraf No: 87-88-89-90

Yapının İncelenme Tarihi: 23-24-25-26.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Kıbrısçık İlçesinin doğusunda ilçeye 13 km. mesafede bulunan Alemdar Köyünde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescil yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur. Ancak zemin ve renklerinin seçilememesi yüzünden kitabeleri tam olarak okunamamıştır. Soldaki kitabenin tarih kaydından yapının 1318 (1900) yılında yapıldığı; sağdaki kitabeden ise Trabzon vilayetinden olduğu belirtilen Yasir (veya Yasin) isminde biri tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yapının tanımını yapmadan önce Alemdar köyü ile ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır.

İlçenin doğusunda bulunan Alemdar Köyü ilçeye 13 km. uzaklıktadır. Kıbrısçık - Beypazarı kara yolu üzerindeki Cuma Deresi Köprüsünden ayrılarak 5.km.'lik yolla köye ulaşılır.

Köy çevresinde Roma-Bizans dönemi yerleşim yerleri (Samra, Karakise, Olukbaşı vb.) vardır. Köyün adı 931-1530 yılları muhasebe-i vilayet- i Anadolu defteri kayıtlarında 'Kiliselü' olarak geçmektedir. Daha sonra bu isim Kise'ye dönüştürülmüştür. Kise isminin, eski yerleşim dönemlerinde (İlk Bizans döneminde) Kara Kilisenin isminin kısaltılmasından geldiği rivayet edilmektedir. Sonra köyün ismi değiştirilerek Alemdar olmuştur (Tekemen, 2014: 41).

Bağımsız çeşmeler gurubundan olan çeşme 346 cm. yüksekliğinde, 359 cm. genişliğinde, 415 cm. derinliğinde kare prizma şeklindedir. Çeşmenin her iki kenarında sekiler üzerine oturan 306 cm. yüksekliğinde 20 cm. genişliğinde profilli kaide ve başlıkları olan plasterler yapıya hareketlilik katmaktadır. Cephe ortasında plasterler başlıklı olarak yenilenmiş ve arasına silmeler yerleştirilmiştir. Tekrar başlayan plasterler başlıklı olarak aralarına yerleştirilmiş silmelerle son bulmaktadır.

Çeşmeyi iki bölümde incelemek mümkündür. Birinci bölüm olarak plasterlerin orta kısımda silmelerle oluşturduğu kitabelik kısmıdır. Yapıda iki adet kitabelik bulunmaktadır kitabelerin her iki yanında devşirme malzeme olduğu düşünülen iki pano halinde süslemeler yer almaktadır. Orta kısımda yer alan kitabelik 58 x 48 cm. ölçülerindedir. Sol taraftaki kitabe ise 89 x 34 cm.'dir. Kitabelerin her iki yanında bulunan süslü panolar ise 38 x 35 cm. ile 36 x 27 cm.'dir. Kitabelerin ve süsleme panolarının bulunduğu kısmın hemen altında tas vb. koymak için yapılmış küçük dilimli bir niş yer almaktadır. Nişin derinliği 11 cm.'dir. Bu kısım silmelerle sonlanmaktadır.

İkinci bölüm ise ayna taşının yer aldığı kısımdır. Ayna taşı 46 cm. yüksekliğinde 38 cm. genişliğindedir. Ayna taşı üzerinde yer alan muslukların yerden yüksekliği 100 cm'dir. Bu bölümde bulunan haznedan taşan fazlalık suyu dışarıya veren sistemin yerden yüksekliği 176 cm.'dir. Plasterlerin üzerine oturduğu yan sekileri 48 cm. genişliğindedir. Orijinal yalağın derinliği ise 40 cm.'dir.

Çeşme profilli kaide ve başlıkları olan plasterlerle hareketlendirilmiştir. Yapıda süsleme unsuru olarak iki adet pano yer almakta olup panoları içinde basit formulu çeşitli bitkisel motifler yer almaktadır. Kitabenin sağında yer alan panonun ortasında meyve dalı ve dalların iki yanında da meyve motifi olarak düşündüğümüz süsleme unsurları yer almaktadır. Panonun köşelerinde ise çeşitli bitki yaprakları yer almaktadır. Sol tarafta

yer alan panoda ise yine bir meyve motifi göze çarpmaktadır. Bu kitabenin her iki yanında ise basit çam motifleri dikkati çeker.

Çeşme günümüzde sonradan yapılmış 420 cm. ebatlarında 40 cm.' lik bir çıkıntıya sahip kırma çatı ile örtülüdür.

Yapı günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Fotoğraf 87: Alemdar Köyü Çeşmesinin Konumu

Fotoğraf 88: Alemdar Köyü Çeşmesi

Fotoğraf 89: Alemdar Köyü Çeşmesinde Bulunan Kitabeler Devşirme Malzeme ve Taslık

Fotoğraf 90: Alemdar Köyü Çeşmesi Devşirme Malzemedен Detay

3.4.2. Yazıca Köyü Çeşmesi

Fotoğraf No: 91-92

Yapının İncelenme Tarihi: 23-24-25-26.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Kıbrıscık İlçesi, Yazıca Köyünde yer almaktadır

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının Kitabesi mevcuttur. Ancak kitabesi oldukça yıpranmış durumdadır. Yer yer kitabenin bazı bölümleri kazınmıştır. Kitabeden sadece bir bütün olarak “Mâşâallah” kelimesi okunabilmektedir. Yapının mimari ve süsleme öncülleri bulunmadığı için tarihlendirme konusunda herhangi bir fikir beyan edilememiştir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme bağımsız çeşmeler gurubundan olup 355 cm. genişliğinde, 210 cm. Yüksekliğinde, 88 cm. derinliğinde dikdörtgen prizma şeklindedir.

Yapıda yer yer silinmiş iki satırlık kitabeler bulunmaktadır. Kitabelik kısmı 79 x 22 cm. ölçülerindedir.

Çeşmede birbirleriyle eşit mesafede olan üç adet oluk yer almaktadır. Olukların yerden yüksekliği 88 cm.’dir. Yalak kısmı orijinal olmayıp yalak derinliği 35 cm.’dir.

Yapı tamamen kesme taştan yapılmıştır. Ön ve arka cephede yer yer kesme taşların arasına derz dolgu yapıldığı görülmektedir. Çeşme cephe hareketliliği ve süsleme bakımından oldukça sade bir görünüme sahiptir.

Yapının üst örtü sistemi köy ahalisi tarafından 395 cm. uzunluğunda bir saçla kaplanmıştır.

Günümüzde kullanılmayan yapının 10 m. uzağında yeni yapılmış bir çeşme köy halkının kullanımına açıktır.

Fotoğraf 91: Yazıca Köyü Çeşmesi

Fotoğraf 92: Yazıca Köyü Çeşme kitabesi

3.4.3. Devören Köyü I. Çeşmesi

Fotoğraf No: 93-94

Yapının İncelenme Tarihi:23-24-25-26.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Kıbrıscık İlçesi, Devören Köyünde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur. Ancak kitabesi yıpranmış olup üzerinde sadece “maşallah” kısmı okunabilmektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Bağımsız çeşmeler gurubundandır. Köy camisinin kuzeyinde 20 m. mesafede yer almaktadır. Çeşme 280 cm. yüksekliğinde, 213 cm. genişliğinde ve 14 cm. derinliğinde dikdörtgen prizma şeklindedir. Yapıyı iki kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısımda 163 cm. genişliğinde 6 cm. derinliğinde sivri kemer yer almaktadır. Kemerler her iki köşede yer alan sekiler üzerine oturmuş başlıkları olan plasterler üzerine atılmıştır. Plasterlerin genişliği 25 cm.’dir. Sivri kemerli nişin içinde yer alan kitabelik kısmı 63 x 23 cm. ebatlarındadır. Kitabelik kısmının altında tas vb. koymak için yapılmış 12 cm. derinliğinde ikinci bir niş yer almaktadır.

İkinci kısım ise sivri kemerin oturduğu plasterlerin arasındaki silmelerle bölünmüş yalak kısmı da dâhil alt bölümdür. Bu bölümde 52 x 38 cm. ölçülerinde ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşının ortasında yer alan musluğun yerden yüksekliği 70 cm’dir. Fazla suyu dışarıya vermek yapılan savağın yerden yüksekliği ise 118 cm.’ dir.

Çeşmenin yalağı orijinal olup 35 cm. derinliğindedir. Sekilerin genişliği ise 12 cm. dir.

Yalak kısmına ilave olarak çeşitli kullanımlar için sonradan 220 cm uzunluğunda yeni bir yalak ilave edilmiştir.

Yapı tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Çeşmenin arkasına bitişik olarak Sonradan yapıldığı söylenen su haznesi yer almaktadır.

Çeşme üst kısımda üç kademeli silme ile son bulmaktadır. Yapı günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 93: Devören Köyü I. Çeşmesinin Görünümü

Fotoğraf 94: Devören Köyü I. Çeşmesinde Yer Alan Kemer Formu, Kitabe ve Tashıktan Detay

3.4.4. Devören Köyü II. Çeşmesi

Fotoğraf No: 95

Yapının İncelenme Tarihi: 23-24-25-26.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Kıbrıscık İlçesi, Devören Köyünde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Yapıda tarihlendirmeyi yapacak herhangi bir mimari veya süsleme unsuru yer almamaktadır. Bu yüzden belirli bir tarihlendirme yapılamamaktadır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Bağımsız çeşme görünümünde olan 229 cm. genişliğinde 166 cm. yüksekliğinde 30 cm. derinliğinde kareye yakın prizma biçimindedir.

Yapı kesme taştan yapılmış olup yapının üst kısmında uzanan silmeler dışında sade bir görüntü oluşturmaktadır.

Yapının asıl akarının yerden yüksekliği 80 cm. olup günümüzde bu akar kullanılmamaktadır. Sonradan yapıya yerleştirildiğini düşündüğümüz musluğun yerden yüksekliği ise 130 cm.'dir. Çeşmede fazlalık suyu dışarıya atmak için yapılan savağın yerden yüksekliği 165 cm'dir.

Yapıya bitişik olarak sonradan eklenmiş hazne bölümü yer almaktadır. 37 cm. derinliğindeki yalağın orijinal olduğu düşünülmektedir. Sekilerin genişliği ise 20 cm'dir.

Yapı günümüzde işlevini devam ettirmektedir.

Fotoğraf 95: Devören Köyü II. Çeşmesi

3.5. Mergen Çeşmeleri

3.5.1. Divan Çeşmesi

Fotoğraf No: 96-97-98-99

Yapının İncelenme Tarihi: 23-24-25-26.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Mengen İlçesi, Türkbeyli Mahallesi, 30.L.IV.a.3 pafta, 10 ada, 2 parselde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.07.2005 tarih ve 714 sayılı kararı / (Envanter numarasına ulaşılamamıştır)

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur. Ancak büyük bir kısmı yıpranmıştır

- Elmâi külli şeyin hayy
- Akıdub âb-ı revâmı çeşmeyi eyledi bina
- Şanında vesekâhûm rabbühüm şerâben tahûrâ
-

Satırlarıyla başlayan kitabe çok yıpranmış durumda olduğundan büyük bir kısmı okunamamaktadır. Ancak son satırdaki tarih kaydı H. 1306 (?) (1888/1889) tarihini göstermektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Divan Camisinin bahçe duvarına bitişik olarak inşa edilen Divan Çeşmesi; 224 cm. yüksekliğinde 190 cm. genişliğinde 116 cm. derinliğinde dikdörtgen prizma şeklinde bir yapıdır. Etrafını çevreleyen dikdörtgen görünümlü 12 cm. derinliğinde bir niş mevcuttur.

Alınlık kısmında yer alan kitabelik bölümü 61 x 57 cm. ebatlarındadır. Aynalık kısmında iki adet oluk bulunmaktadır. Yerden yükseklikleri 47 cm'dir.

Çeşmenin yalak derinliği 38 cm olup orjinaldir. Köşelerdeki sekilerin genişliği 35 cm. ön cephedeki seki ise 14 cm. genişliğindedir. Yapıya sonradan çeşitli amaçlar için eklenmiş ortalama 450 cm. uzunluğunda ek bir yalak göze çarpmaktadır.

Yapının alınlık ve aynalık kısımlarındaki süslemeler dikkati çekmektedir. Alınlık kısmında yer alan kitabelik kısmı dilimli kartuş şeklinde hazırlanmış olup kitabelik kısmının her iki yanında çift yapraklı bitkisel motifler yer almaktadır. Aynalık kısmında ise akarın bulunduğu bölgede " S " ve " C " kıvrımlı, yapraklı çeşitli bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Kıvrımlı bitkisel motiflerin hemen üzerinde, orta kısımda ay ve yıldız motifinin kombinasyonu yer almaktadır. Motiflerin barok üslupta yapıldığı düşünülmektedir.

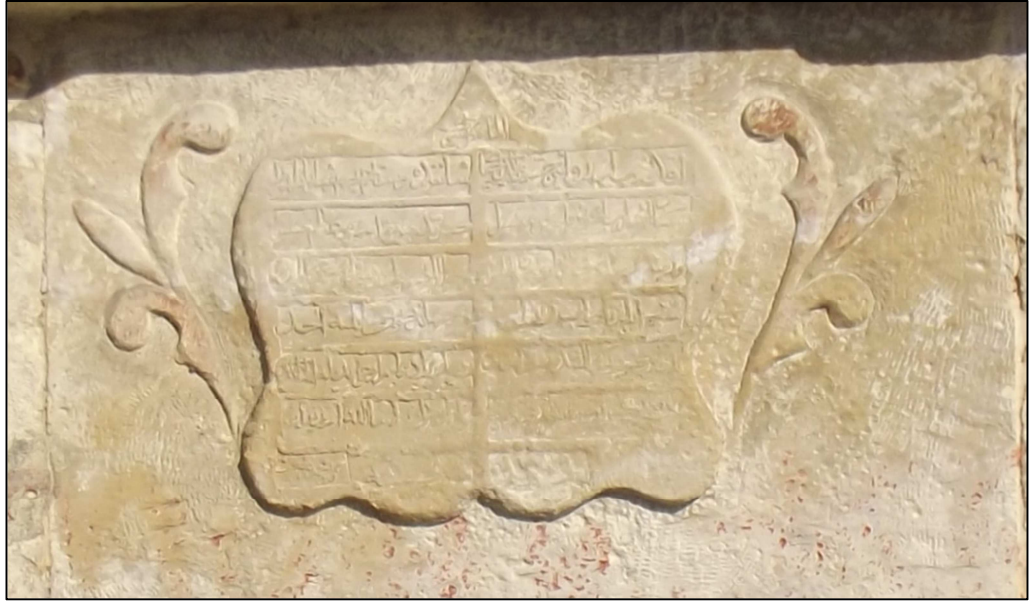
Çeşmenin üst bölümü profilli silmeler ile sonlanmaktadır. Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır.

Çeşmenin sol üst köşesinde yapıdan bağımsız olarak duran, üzerinde salyangoz kıvrımları ve daire motifleri bulunan 115 x 75 cm. ölçülerindeki kesme taşın çeşmeye ait olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

Çeşme günümüzde işlevini devam ettirmektedir.

Fotoğraf 96: Divan Çeşmesi

Fotoğraf 97: Divan Çeşmesinin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 98: Divan Çeşmesinin Aynalık Bölümündeki Süslemelerinden Detay

Fotoğraf 99: Divan Çeşmesinin Konumu ve Muhtelif Amaçlar Doğrultusunda Kullanmak İçin Uzatılmış Yalak

3.5.2. Güney Köyü Çeşmesi

Fotoğraf No: 100-101-102-103

Yapının İncelenme Tarihi: 23-24-25-26.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Mengen İlçesi, Gökçesu Beldesi, Güney Köyü, 800 parselde bulunmaktadır. Köy camisinin kuzeybatı tarafında, cami bahçesinin batısında yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.11.2007 tarih ve 2787 sayılı kararı/(Envanter numarasına ulaşılamamıştır)

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi mevcuttur.

Çeşmede dört satırlık mermerden celi talik hatla yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Kitabe çeşmenin alınlık kısmında köylüler tarafından yakın zamanda fayansla kaplanmış üst bölümdedir. Kitabe buraya sonradan eklenmiş olmalıdır. Okunuşu şöyledir.

- Sahibü'l- hayratü'vel – hasenat
- Güney Gökçesu karyesinden
- Hatipzade Davud Efendi'nin
- mücedded hayrat
- Çeşmesidir sene 1219, 25 Mayıs

Kitabesine göre Güney Köyü Çeşmesi H.1219 (M. 1804- 1805) tarihinde Hatip zade Davut Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Güney Köyünde bulunan kitabeli caminin tarihini de vermek konumuz olan güney köyü çeşmesi içinde önem arz etmektedir.

Eğimli arazi üzerine boyuna dikdörtgen planlı olarak inşa edilen caminin kitabesi şu şekildedir. Kitabe dört satır olup mermerdendir.

- Sahibü'l – hayratü'l – hasenat

- Saka oğlu Memiş Ağa güneyde
- mücedded bina eylediği cami-i şerifin tarihidir.
- Sene, 1219

Kitabesinde H.1219 (M.1804-1805) tarihinde saka oğlu Memiş Ağa tarafından yaptırıldığı yazmaktadır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Bağımsız çeşmeler gurubundan olan yapı 330 cm. genişliğinde 185 cm. yüksekliğinde ve 106 cm. derinliğinde enine dikdörtgen prizma şeklindedir.

Çeşmenin ön cephedeki 80 cm.'lik üst kısmı fayansla kaplanmıştır. Fayansla kaplı olan bu kısımda yer alan kitâbe 45 x 30 cm. ebatlarındadır.

Ön cephenin alt kısmında birbirine bitişik üç adet devşirme blok taş dikkati çekmektedir. Blokların ortasında çember içinde kabartma ve kazıma tekniğinde yapılmış olan haç motifleri yer almaktadır. Çeşmenin yerden yüksekliği 37 cm. olan orijinal olduğundan akan su kesilip sonradan çeşmeye yerleştirilen yerden yüksekliği 105 cm. olan birbirine paralel iki adet musluk yerleştirilmiştir.

Sonradan yapıldığını düşündüğümüz yalak 37 cm. derinliğindedir. Kenar sekilerinin genişliği 49 cm.'dir.

Yapının haznesi mevcut olup ön cephedeki devşirme malzemenin devamı olan yerden yüksekliği 78 cm. tekne formlu bir iç hacme sahiptir. Sonradan yükseltilen üst kısım hazne içerisinden bakıldığında tuğla görünümlüdür.

Yapı günümüzde işlevini devam ettirmektedir.

Fotoğraf 100: Güney Köyü Çeşmesi

Fotoğraf 101: Güney Köyü Çeşmesinin Kitabesi

Fotoğraf 102: Güney Köyü Çeşmesinin Tekne Biçimli Devşirme Su Haznesi ve Sonradan Örülen Bölümden Görünüm

Fotoğraf 103: Güney Köyü Çeşmesinde Bulunan Devşirme Malzemedi Detay

3.6. Mudurnu eşmeleri

3.6.1. Kaygana Mahallesi Demirciler Caddesi eşmesi

Fotoğraf No: 104-105-106

Yapının İncelenme Tarihi: 01.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Mudurnu İlçesi, Kaygana Mahallesi, Demirciler Sokak, 26-30-Zc pafta, 159 ada, 1 parselde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16.10.1995 tarih ve 4219 sayılı kararı / Env.No: 169

Tarihçesi ve Kitabesi: kitabesi mevcuttur.

Yapının üç satırlık celi talik hatla yazılmış kitabesi mevcuttur. Kitabesinden H.1282 (M. 1865/66) tarihi okunabilmektedir. (www.kulturportali.gov.tr 03.05.2015)

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak eşmesi bağımlı çeşmelerden olup arkasındaki dükkânlara bitişiktir

Çift cepheli yapının haznesi ve çatı kısmı da mevcuttur.

Kitâbeli cephenin ana gövdesi 269 x 166 cm. ebatlarında enine dikdörtgen prizma bir çeşmedir. Yapının kitâbesi 51 x 37 cm. ölçülerindedir. Çeşmenin her iki kenarında sekiler üzerinde yükselen 225 cm. ölçülerinde profilli kaide ve başlıkları olan plasterler dikkati çekmektedir. Plasterler birbirine silmelerle bağlanmış çeşmeye hareket kazandırmıştır. Cephenin ortasına sonradan yerleştirilmiş olan Musluğun yerden yüksekliği 60 cm.'dir. Çeşmede ayrıca fazla suyu dışarı atmak için 127 cm. yüksekliğinde tahliye oluğu bulunmaktadır.

Çeşmenin kitâbesiz olan diğer yan cephesi ise genel ölçüleri kitâbeli cephe ile hemen hemen birbirine eşittir. Yine bu cephede de sekiler üzerinde yükselen profilli kaide ve başlıkları olan plasterler bulunmaktadır. Plasterler arasında silmeler mevcuttur. Yapıda zamanla silindiğini veya kazındığını düşündüğümüz 35 x 35 cm. ölçülerinde kitâbe veya tuğra görülebilmektedir. Bu cephede yer alan musluk yerden 60 cm. yüksekliğindedir. Kitâbeli cephede olduğu gibi burada da fazlalık suyu dışarı atmak için

yapılmış savak yer almaktadır. Yine haznenin suyunu boşaltmak ve temizliğini yapmak için yerden yüksekliği 50 cm. olan tahliye oluğu da mevcuttur.

Ayrıca bu cephede haznenin görülebildiği 40 x 40 cm. ebadında bir açıklık bulunmaktadır. Hazne 137 cm. genişliğinde 184 cm. derinliğindedir. Çeşmenin geniş saçaklı bir çatısı yer almaktadır.

Çeşmenin kitâbeli kısmı günümüzde işlevini devam ettirmektedir diğer cephe ise kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 104: Kaygana Mahallesi Demirciler Caddesi Çeşmesinin Görünümü

Fotoğraf 105: Çeşmenin Tescil Edildiği Yıllardaki Giydirilmiş Kaplaması (Mudurnu Belediyesi)

Fotoğraf 106: Kaygana Mahallesi Demirciler Caddesi Çeşmesi Kitabesinden Görünümü

3.6.2. Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesi

Fotoğraf No: 107-108

Yapının İncelenme Tarihi: 01.09.2014

Yapının Bulunduğu yer: Bolu İli, Mudurnu İlçesi, Kaygana Mahallesi, Belediye Caddesi, Hamam Sokak, 26-30-Zc pafta, 39 ada, 11 parselde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16.10.1995 tarih ve 4219 sayılı kararı /Env.No: 170

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Ancak yapıda kullanılan plaster uygulamasından ve Kaygana Mahallesi Demirciler Caddesi Çeşmesi ile benzer mimari öğelere sahip olması dolayısı ile 19. Yüzyıla tarihlenmek mümkündür.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kaygana Mahallesi, Hamam Sokakta yer alan bu çeşme bağımlı çeşmelerden olup çift cephelidir. Yapı arka kısımdaki dükkânlara bitişiktir. Haznesi ve çatısı da mevcuttur.

Birinci cephe olarak ele aldığımız bölüm şu anda işlevini devam ettiren kısımdır. 226 x 171 cm. ebatlarında enine dikdörtgen prizma bir cepheye sahiptir. Çeşmenin her iki kenarında sekiler üzerinde yükselen 226 cm. ölçülerinde profilli kaide ve başlıkları olan plasterler dikkati çekmektedir. Plasterlerin genişliği 18 cm.'dir. Kullanıma açık olan musluğun yerden yüksekliği 75 cm.'dir. Yine çeşmede fazla suyu dışarı atmak için kullanılan tahliye oluğunun yerden yüksekliği 131 cm'dir. Sonradan yenilendiğini düşündüğümüz yalakların derinliği ise 28 cm'dir.

Çeşmenin kullanılmayan diğer cephesi ise iki bölümlüdür. 301 x 166 cm. ebatlarında dikdörtgen görünümlü bir forma sahip olan bu cephede Bölümler birbirinden sekilere oturan plasterlerle ayrılmıştır. Yine burada plasterler kaideli ve başlıklıdır her iki plaster arası silmelerle birbirine bağlanmıştır.

Musluğun yerden yüksekliği 71 cm.'dir. Tahliye oluğunun yerden yüksekliği ise 103 cm.'dir. Ayrıca çeşme 220 cm. genişliğinde 127 cm. derinliğinde bir su haznesine sahiptir.

Kesme taş malzemededen inşa edilen çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Yapıda geniş saçaklı bir çatı mevcuttur. Çeşmenin ikinci cephesi kullanıma kapalıdır.

Fotoğraf 107: Kaygana Mahallesi Pabuular eşmesi

Fotoğraf 108: Kaygana Mahallesi Pabuular eşmesinde Bulunan Plaster ve Başlıktan Detay

3.6.3. Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi eşmesi

Fotoğraf No:109

Yapının İncelenme Tarihi: 01.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Mudurnu İlçesi, Kaygana Mahallesi, Ankara Caddesi, 26-30-Zc pafta, 27 ada, 1. Parselde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Ankara Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16.10.1995 tarih ve 4219 sayılı kararı /Env.No: 111

Tarihçesi ve Kitabesi: kitabesi bulunmamaktadır.

Mahalli rivayetlerden, yüz yıllık olduğu nakledilmektedir. Üzerinde hiçbir kitabe ve tarih bulunmamaktadır. Yaptıranı bilinmemektedir. Ancak Mudurnu çarşı içinde yer alan iki çeşme örneğindeki gibi bu çeşmede muhtemelen 19 yüzyıl yapısıdır.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme günümüzde her iki tarafında Ankara Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenmiş ticarethaneler yer almaktadır. Çeşme tek cepheli olup 4 m. yüksekliğinde boyuna dikdörtgen prizma şeklindedir.

Çeşme her iki köşesinde başlıkları olan 18 cm. genişliğinde plasterlere sahiptir. Oldukça sade olan yapının alınlık kısmında baklava dilimli dört adet motif bulunmaktadır. Yapıda bir adet musluk ve bir adette su tahliye oluğu yer almaktadır.

Fotoğraf 109: Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi Çeşmesi

3.6.4. Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesi

Fotoğraf No: 110-111

Yapının İncelenme Tarihi: 01.09.2014

Yapının Bulunduğu yer: Bolu İli, Mudurnu İlçesi, Büyükçam Mahallesi, Kayacık Sokak'ta yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve kitabesi: Yapının Kitâbesi mevcuttur.

Çeşmenin mermerden yapılmış olan on iki satırlık celi talik hatla yazılmış kitâbesi aşağıdaki gibidir.

- Bârekallâh çeşme-i zîbde kim
- Yaptı bir sâhib-i kerem-i ehl-i yakîn
- Yani hem-nâm-ı halîlullah hem
- Şeyh Kâmil rehnümâ-yı sâlikîn
- Mâsivâdan kalbini tathîr için
- Gelsün abdest alsun içsün müttekîn
- Huzra erdi zulmet-i nefsinî geçüb
- Âb-ı hayvân içdiler halvet-nişîn
- Geldi bir târih-i berceste dile
- Cevdetâ takdir ü tahsîne karîn
- Eylesün bânîsine hayır duâ
- Besmeyleyle nûş idüb ihvân-ı dîn

1278 (M. 1861/1862)

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Bağımsız çeşmeler gurubundandır. Büyük Çam Mahallesi Kayacık Sokakta yer alan çeşme orijinalliğini, yitirmiş ve mahalle sakinleri tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Çeşmenin 90 x 44 cm. boyutlarında kitâbesi yapının cephesinde mevcuttur.

Yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 110: Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesi

Fotoğraf 111: Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşme Kitabesi

3.7. Yeniçağa Çeşmeleri

3.7.1. Hamzabey Köyü Çeşmesi

Fotoğraf No: 112-113

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Yeniçağa İlçesi ile Hamzabey Köyü yolu üzerinde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır. Ancak yapı mimari öğeler bakımından Çamlık Köyü Çeşmesi ile benzerlikler göstermektedir. Bundan dolayı yapıyı 18 yüzyılın sonu 19. yüzyılın başına tarihlemek mümkündür.

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme, bağımsız çeşmeler gurubundandır. Yol üzerinde yer almaktadır. 178 x 170 cm. ölçülerinde kare prizma şeklindedir. Yapının aynalık kısmında 40 x 25 cm. ebadında dikdörtgen bir niş yer almaktadır.

Çeşmenin ön cephesi kesme taştan, arka cephesi ise moloz taştan inşa edilmiştir. 115 cm. genişliğinde 37 cm. derinliğinde bir sivri kemerle hareketlendirilen çeşmenin ön cephesi harçla sıvanmış, yer yer harçlar dökülmüştür. Harçların döküldüğü kısımlarda çeşmenin orijinal malzemesi olan kesme taşlar ve kemeri oluşturan ince bir hat görülebilmektedir. Lülenin yerden yüksekliği 22 cm. olup çeşmenin yalak kısmı sonradan inşa edilmiştir. Araştırmalar esnasında yine yalak kısmının harap durumda olduğu göze çarpmaktadır.

Yapıda sivri kemer ve niş dışında herhangi bir öge bulunmamaktadır. Ancak yapı klasik Türk- İslam çeşme mimarisi görünümündedir.

Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 112: Hamzabey Köyü Çeşmesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 113: Hamzabey Köyü Çeşmesinde Yer Alan Sivri Kemerini Belirginleştiren İnce Silmeden Detay

3.7.2. amlık Köyü eşmesi (Yol Üzerinde)

Fotoğraf No: 114-115

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Yeniçağa İlçesi ile Ada Köyün amurcuk Mahallesi ve amlık köyü arasında bulunmaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Yapının kitabesi günümüze ulaşmıştır.

Çeşmenin dört satırlık mermerden kitabesi bulunmaktadır. Celi sülüs hatla yazılmış kitabesi şöyledir.

- Sâhib'l-hayrât ve'l-hasenât
- ve râğıbu'l-cenneti ve'd-derecât
- Toramanoğlu kerimesi Fâtıma
- ve Muslu oğlu Mehmed Ağa hayrâtlarıdır
- Sene 1269

eşme H.1269 (M.1852/1853) senesinde Mehmet Ağa ve kerimesi Fatma Hanım tarafından yaptırılmıştır.

Yapının Mimari ve Süsleme zellikleri: eşme bağımsız çeşmeler gurubunda yer almaktadır. 162 cm. genişliğinde 144 cm. yüksekliğinde kareye yakın prizma biçimindedir. Kitabesi 35 x 27 cm. llerindedir.

Yapının ana cephesi kesme taştan olup 60 cm.'lik kısmı tuğla ile yükseltilmiştir. Kesme taşların arasına derz atılmıştır. Yalak kısmı orijinal değildir.

eşme günümüzde kullanılmaktadır.

Fotoğraf 114: amlık Köyü Yolu zerinde Bulunan emenin Konumu

Fotoğraf 115: amlık Köyü Yol zeri emesinin Kitabesi

3.7.3. amlık Köyü eşmesi (Köy Merkezi)

Fotoğraf No:116-117

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Yeniçağa İlçesi, amlık Köyü merkezinde yer almaktadır.

Yapı Envanter No: Tescili yapılmamıştır.

Tarihçesi ve Kitabesi: Çeşmenin üç satırlık kitabesi mevcuttur. Oldukça yıpranmış durumdaki kitabenin okunuşu şoyledir.

— Sahib-ul hayratve'l hasenat

— ... Halil İbrahim Ağa (?)

— Hayratıdır. 1251

H.1251 (M.1835/1836) Tarihinde Halil İbrahim Ağa adında bir kişinin yaptırdığı belirtilmektedir.

Yapının Mimari ve Süsleme zellikleri: Köy merkezinde bulunan eşme 265 x 183 cm. llerinde bağımsız bir yapıdır. Yapının alınlık bölümünde kitabesi mevcut olup 37 x 24 cm. ebadındadır. Kitabenin hemen altında 14x8 cm. llerinde niş yer almaktadır. Yapı 122 cm. genişliğinde 10 cm. derinliğinde sivri kemerle hareketlendirilmiştir. Yapının st cephesini oluşturan silmeler n cephede 10 cm. lik bir çıkıntı oluşturmaktadır.

Yapı tamamen harçla sıvanmış olup yapı malzemesi ve süslemesi hakkında bir bilgimiz yoktur. Yapının yalak kısmı orijinal değildir.

Yapı günümüzde işlevini devam ettirmektedir.

Fotoğraf 116: amlık Köyü eşmesi (Köy Merkezi)

Fotoğraf 117: amlık Köyü eşmesi Kitabesinden Görünüm

3.7.4. Eskiçağa Çeşme Kitabesi

Fotoğraf No: 118

Yapının İncelenme Tarihi: 02-03-04.09.2014

Yapının Bulunduğu Yer: Bolu İli, Yeniçağa İlçesi, Eskiçağa Köyünde bulunmaktadır.

Yapı Envanter No: Tescil edilmemiştir.

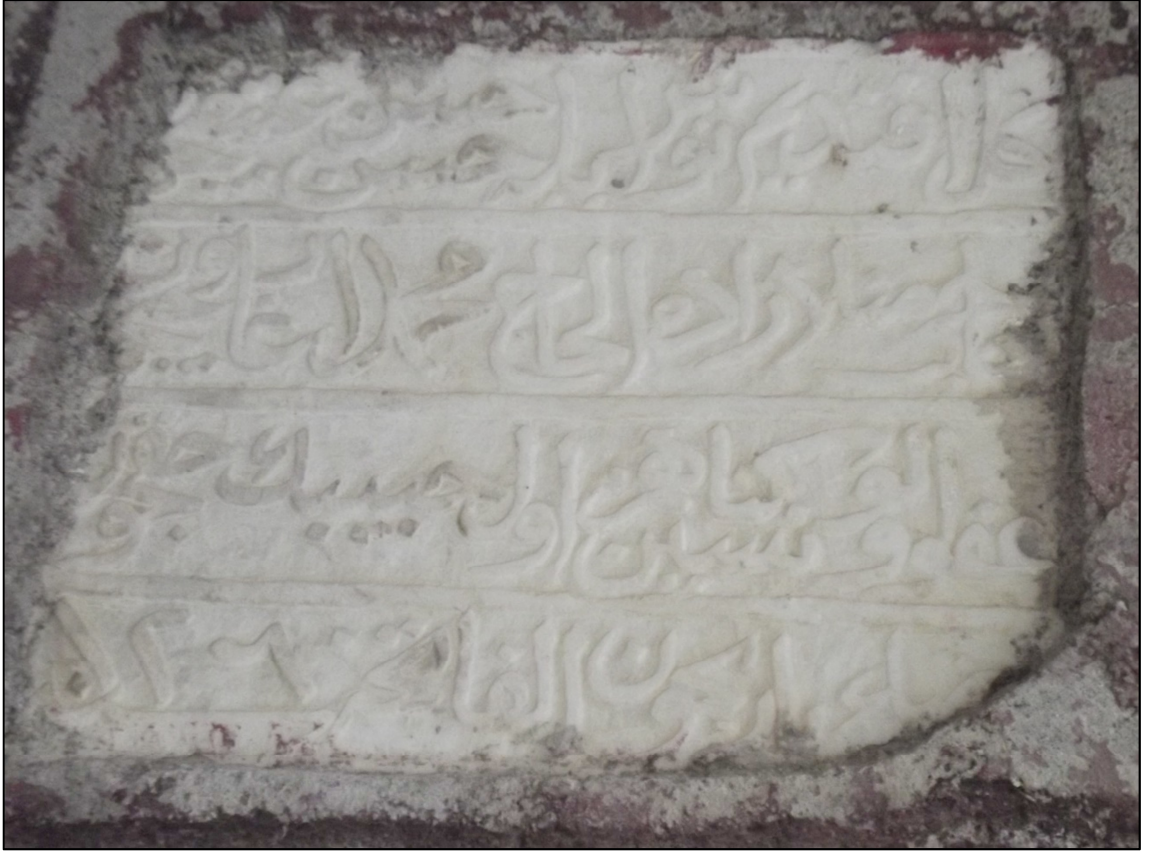
Tarihçesi ve Kitabesi: Kitabe bugün tarihi Yıldırım Beyazıt camisinin bulunduğu alanda yer almaktadır. Çeşme kitabesinin şadırvana monte edilmesi gerekirken şadırvanın yaslandığı duvara monte edilmiştir. Köylüler kitabenin kaybolmaması için böyle bir tedbir düşünmüşlerdir. Çeşme günümüze ulaşamamıştır. Ancak Yıldırım camisinin ön tarafında sonradan yapılmış, günümüzde kullanılmayan bir çeşmede yer almaktadır.

Dört satırlık kitabe aşağıdaki gibidir.

- Gel efendim nüş eyle Hasan, Hüseyin aşkıyçün
- Haçı Monla zade El- hacc Mehmet Ağa Ağa ruhiyçün
- Afv olunsun günahımız ol habibin hakkıyçün
- Rıza-i Bariyçün el- fatiha

Sene:1260

Çeşmeyi Hacı Molla-Zade Hacı Mehmet Ağanın 1260 (M.1844/1845) senesinde yaptırdığı kitabeden anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 118: Duvara monte edilmiş Eskiçağa Çeşme kitabesi

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bolu ve ilçelerinde yapılan saha çalışmaları kapsamında Bolu merkezde 13, Gerede ilçesinde 12, Göynük ilçesinde 4, Kıbrısçık ilçesinde 4, Mengen ilçesinde 2, Mudurnu ilçesinde 4 ve Yeniçağa ilçesinde 4 adet çeşme tespit edilmiş olup toplam 43 adet çeşme tez kapsamına alınmıştır. Tespit edilen bu çeşmeleri konumlarına ve tipolojik özelliklerine göre alt başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Tipoloji

Çeşmelerin Konumları

Mustafa Denктаş (2000: 193-195) “Karaman Çeşmeleri” isimli kitabında çeşmeleri buldukları konuma göre bağımlı ve bağımsız çeşmeler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu çalışmada ele alınan çeşmelerin konumları itibari ile bu sınıflandırmadan yararlanılmıştır.

Bağımsız Çeşmeler

Bağımsız çeşmeler herhangi bir yapıyla bağlantısı bulunmayan çeşmelerdir. Bolu ve yöresinde Bolu merkezde 9 olmak üzere, Gerede de 1, Kıbrısçık ilçesinde 4, Mengen de 1, Mudurnu’da 1. Yeniçağa’da 4 adet bağımsız çeşme tespit edilmiştir. Bunlar Bolu merkezde; Karamanlı Cami Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 5), Kocabey Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 10), Kültür park Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 15), Semerkant Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 23-24), Şantiye Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 41), Yukarı Çarşı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 1) Gerede’de Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi) Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 73), Kıbrısçık’ta Alemdar Köyü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 87-88), Yazıca Köyü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 91), Dev Ören Köyü I. ve II. Çeşmeler (Bkz. fotoğraf: 93-95), Mengen’de Güney Köyü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 100), Mudurnu’da Kayacık Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 110), Yeniçağa da ise Çamlık Köyü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 116), Çamlık Köyü Yol Üzeri Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 114 ve Hamza Bey Köyü Çeşmeleridir (Bkz. fotoğraf: 112).

Genellikle meydan ve mahallelerde karşılaşılan bağımsız çeşmeler, Anadolu’nun muhtelif coğrafyalarında görülmektedir. Sakarya’da; Merkez Başlar Sokak Çeşmesi (M.1936), Merkez Gün Sokak Çeşmesi (M. 1913-14) Kaynarca Taş Oluk Köyü

Çeşmesi (M. 1830) (Çetin, 2008: 125-132) Bitlis'te; Şor Çeşmesi, Dinhavur Çeşmesi (Öztürk, 2004: 117), İzmir Çeşme ilçesinde; Maraş Çeşmesi (M.1780), Kandıra Çeşmesi (M. 1795), Saliha Çeşmesi (M. 1800), Hamaloğlu Çeşmesi (M. 1851) (Köşklü, 2007: 130) bağımsız çeşmelere örnek gösterilebilir.

Bağımlı Çeşmeler

Bağımlı çeşmeler, herhangi bir yapının duvarıyla aynı zamanda yapılmış veya yapının duvarına sonradan eklenmişlerdir. Bolu ve yöresinde; merkezde Çatal Çeşme (Bkz. fotoğraf: 39-40) Saraçhane Cami Çeşmeleri (Bkz. fotoğraf: 35-36-37-38), Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 18-19), Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 29-30), Göynük Çeşmeleri (Bkz. fotoğraf: 74-76-78-80), Mengen'de; Divan Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 96-99), Mudurnu'da; Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 104), Pabuççular Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 107), Ankara Caddesi Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 109), Gerede'de; Kadınlar Panayırı Mevkii Çeşmesi haricindeki tüm çeşmeler olmak üzere 24 adet bağımlı çeşme yer almaktadır.

Geçmişten günümüze ulaşan çeşmelerin büyük bir kısmı bir yapıya bitişik olarak yani bağımlı olarak inşa edilmişlerdir. Anadolu'da bulunan örneklerden birkaçı şunlardır. Kırşehir'de susuz çeşme (XIX. yüzyıl), Hacı Mustafa Çeşmesi (M.1839) (Tay, 2011: 217) Sakarya'da merkez Bezirci Sokak Çeşmesi (XIX. Yüzyıl), merkez Bahçıvan Sokak Çeşmesi (M.1838) (Çetin, 2008: 125-132), Karaman'da Dikbasan Çeşmesi (M.1815) (Denktaş, 2000: 105), Afyon Bolvadin'de Ağılönü Çeşmesi (XVIII. yüzyıl) (Uysal,1998: 33-55).

Çeşmelerde Yer Alan Fiziksel Biçimler ve Yapı Elemanları

Plasterler

Batılılaşma dönemi süsleme kompozisyonlarında plaster kullanımı, Barok dönem süsleme programında sıklıkla tercih edilmiştir (Acar, 2013: 12).

Çeşme yalaklarının iki yanında yer alan plaster yapı bünyesi ile organik bağı olan ve genellikle yüzey üzerinde kabartma tekniği ile verilmiştir. Çeşmelerde plaster gövdeleri yivlerle hareketlendirilirken, başlıklar dönemin süsleme programına uygun formda işlenmektedir (Acar, 2013: 12).

Plasterler özellikle Bolu merkez ve Mudurnu'da önemli bir mimari öğedir. Genellikle köşelerde ayakları ve başlıkları olan plasterler kullanılmıştır. Plasterler iki bölüm halinde düzenlenirken bazılarında ise tek bölüm halinde düzenlenmiştir. Genellikle plasterler arasına silmeler atılmıştır. İki bölüm halinde düzenlenen plasterler aynalık ve alınlık kısmını silmelerle ayırmıştır. Bolu'da iki bölüm halinde düzenlenen plasterli çeşmelere örnek olarak Bolu merkezde; Yukarı Çarşı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 1), Semerkant Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 23-24), Karamanlı Cami Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 5), Çıkınlı Tevfik Bey Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 29-30), Kültür Park Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 15), Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 18), Samukaş Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 26) Kırışık'ta Alemdar Köyü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 87-88) Mudurnu'da; Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi, Pabuççular Çeşmesi, Ankara Caddesi Çeşmesi gösterilebilir (Bkz. fotoğraf: 104-107-109). Tek bölüm halinde düzenlenen plasterli çeşme ise Kocabey Çeşmesidir (Bkz. fotoğraf: 10).

Plasterler, birçok çeşme ve sebilde uygulama alanı bulmuştur. İzmir'de Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi (XVIII. yüzyıl) (Acar, 2013: 7-8), Bulgaristan Şumnu'da Kurşunlu Çeşme (1774) (Bilecik, 2013-2014: 141-166) İstanbul'da Nuruosmaniye külliyesindeki III. Osman Çeşmesinde (1756) (Ödekan, 1995: 488-491) olduğu gibi.

Kemerler

Çeşmelerde cephe kompozisyonunun en belirgin öğelerinden biriside kemerlerdir. Bolu ve yöresinde kemer örgülerinin tuğla malzeme ve kesme taştan olduğu gözlemlenmektedir. Bolu merkez ve yöresinde 10 adet sivri kemer, 2 adet üç dilimli kemer, 1 adet yüksek kemer, 1 adet sağır dekoratif kemer kullanılmıştır. Bolu merkezde; Saraçhane Cami cephelerinde yer alan Saraçhane Cami Çeşmeleri, (Bkz. fotoğraf: 34-35). Keçeci Mehmet Cami cephesinde yer alan Çatal Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 39-40), Gerede'de; Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 45), Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşme (Bkz. fotoğraf: 53), Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 69), Göynükte; Kimsesizler Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 79), Kırışık'ta; Devören Köyü Çeşmesi I (Bkz. fotoğraf: 93), Yeniçağda; Çamlık Köyü Çeşmesi ve Hamza Bey Köyü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 116-112-113) sivri kemerli çeşmelere örnektir.

Üç dilimli kemer örneğine ise Bolu Merkezde Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi ve Gerede'de Hacı Ayenler Çeşmesinde rastlanmaktadır (Bkz. fotoğraf: 18-65). Yüksek kemer örneği ile Göynük Sarayönü Çeşmesinde karşılaşılmıştır. Dekoratif amaçlı kullanılan sağır kemer uygulaması ise Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesinde uygulanmıştır (Bkz. fotoğraf: 62).

Farklı kemer formları Türk- İslam çeşme mimarisinde sıklıkla karşımıza çıkan bir uygulamadır. Bu çeşmelere birkaç örnek verecek olursak; İstanbul'da; Mirahor Nuh Ağa çeşmesi (M.1565), Şehzade Başı İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1603) (Ödekan,1995, s:488-491), Diyarbakır'da Sultan Şüca Çeşmesi (M.1208-1209), Arap Şeyh Cami Çeşmesi (M.1732) (Yeşilbaş, 2010: 47-56), Kocaeli Gebze'de, Hünkar (Fatih) Çeşmesi (M.1659), Arap Çeşme (XIX. yüzyıl) (Yavuzylmaz, 2013: 578-593) Karaman'da Kadı Budak Çeşmesi (M.1855) (Denktaş, 2000:105) Sakarya'da; Merkez Başlar Sokak Çeşmesi (M.1936) (Çetin, 2008: 125-132) gösterilebilir.

Cepheler

Cephe sayıları çeşmelerin fiziki biçimlerini etkilemiştir. Bolu ve yöresinde genellikle meydan veya mahalle çeşmesi diyebileceğimiz bağımsız çeşmelerde arkalı - önlü olmak üzere çift cepheli çeşmeler bulunmaktadır. Bunun yanında Mudurnu'da en güzel örneklerini gördüğümüz bağımlı çeşmeler diyebileceğimiz çift cepheli çeşmeler bağlı oldukları duvarın her iki köşesinde aynı formda uygulanmıştır. Bolu merkezde; Çıknlar Tevfik Bey Çeşmesi (Bkz. Fotoğraf: 29-30), Kocabey Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 10-11), Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 18-19), Semerkant Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 23-24-25), Yukarı Çarşı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 1-2), Mudurnu'da; Pabuççular Çeşmesi ve Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 104-107) Gerede'de; Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşme (Bkz. fotoğraf: 49-50) Çift cepheli çeşmelerdir. Göynük, Kıbrısçık, Yeniçağa, Mengen ilçelerinde çift cepheli çeşme yer almamaktadır.

Farklı coğrafyalarda çift ve daha fazla cephe tasarımı uygulanmıştır. Kocaeli Gebze'de; İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1665-1666), Eski Hisar Çeşmesi (T.Kit. 1775) (Yavuzylmaz, 2013: 578-593) Sakarya'da; merkez Bezirci Sokak Çeşmesi (XIX yüzyıl) (Çetin, 2008: 125-132) Bulgaristan Şumnu'da; Kurşunlu Çeşme (M.1774) (Bilecik, 2013-2014: 141-

166) İzmir'in Çeşme ilçesinde; Ömer Ağa Çeşmesi (M.1837), Kabadayı Çeşmesi (M.1839), Kaymakam Çeşmesi (M.1886) (Köşklü, 2007: 131-132) bunlardan birkaçıdır.

Su Hazneleri

Su haznesi; suyun depolandığı bölümdür. Bolu ve yöresindeki 15 çeşmede su haznesi bulunmaktadır. Çeşmelerin yan cephelerinde su haznesini kontrol etmek için bir açıklık bırakılmıştır. Ayrıca çeşmelerde su haznesine bağlı olarak fazlalık suyu dışarı vermek, hazneyi temizlemek için çeşmelerin farklı cephelerine oluklar yerleştirilmiştir. Bu oluklar genellikle ön cephede bulunmaktadır. Dikkati çeken diğer bir husus ise yerli halkın bazı çeşmelerin arkasına sonradan su depoları eklemesidir. Bolu Kıbrısçık ilçesi Devören Köyü Çeşmeleri (Bkz. fotoğraf: 93-95) sonradan eklenen su depolarına örnek gösterilebilir.

Bolu Merkezde; Çatal Çeşme (Bkz. Fotoğraf: 39-40), Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 29), Karamanlı Camii Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 4-5), Kocabey Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 11-12), Semerkant Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 18), Yukarı Çarşı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 1), Mudurnu'da; Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi, Pabuççular Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 104-107), Kıbrısçık'ta; Alemdar Köyü Çeşmesi, Devören Köyü Çeşmeleri, Yazıca Köyü (Bkz. fotoğraf: 87-88) Mengen'de; Güney Köyü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 102), Gerede'de Kitiller Mahallesi Hacı Ayenler Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 65-66) haznesi olan çeşmelerdir.

Anadolu'da su haznesi bulunan çeşmelere şu örnekleri verebiliriz; Balıkesir Merkezde Sülüklü Çeşme (M.1723), Erdek'te Cizyedar Osman Ağa Çeşmesi (M.1756), Bandırma'da Haydar Çavuş Çeşmesi (M.1905) (Işıkdoğan: 2013: 98), Kayseri'de; Hasbek Kümbet Çeşmesi (M. 1184) Tavlusun Karagöz Çeşmesi (M.1879) (Denktaş, 2000, S.99-101).

Su Yalıkları

Çeşmenin önemli bir unsuru olan, musluktan akan suyun toplanıp, boşaltılması işlevini gören su yalıkları günümüzde çeşmelerin en çok tahrip olan bölümleridir. Birçoğu kot seviyesinin altında kalmışken, bir kısmı da yenilenmiştir.

Bolu merkezdeki 4 çeşmenin yalıkları oval formludur. Bu çeşmeler; Çıknlar Tevfik Bey Çeşmesi (ön cephe) (Bkz. fotoğraf: 29), Kocabey Çeşmesi (ön cephe) (Bkz. fotoğraf: 10), Şantiye Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 41), Yukarı Çarşı Çeşmesidir (Bkz. fotoğraf: 1). Yine Bolu merkezde yer alan kocabey (arka cephe) (Bkz. fotoğraf: 11) yalıkları mermerden olup yuvarlak formludur. Yalıkları günümüze ulaşamayan çeşmeler ise Bolu merkezde; Kültür Park (Sirkeci) Çeşmesi, Samukaş Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 26), Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi (ön cephe) (Bkz. fotoğraf: 18), Gerede'de; Kadınlar Panayırı Mevkii (Marazlı-zade Mehmet Efendi Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 73), Kabiller Mahallesi Çaybaşı III. Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 58), Göynük'te; Maşatlar Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 85), Sarayönü Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 83-84), Yeniçağa'da; Hamzabey Köyü Çeşmeleridir (Bkz. fotoğraf: 112).

Devşirme yalak örneği ise Gerede'de Hacı Ayenler Çeşmesinde görülmektedir (Bkz. fotoğraf: 65-67).

Bolu ve yöresinde dikkati çeken diğer bir husus ise yerli halk tarafından muhtelif amaçlar doğrultusunda kullanmak için yalıkların uçlarına ortalama 3-4 m. lik ek yalak eklemeleridir. Özellikle bu uygulama kırsal kesimde yaygındır. Gerede Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi, Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşme (Bkz. fotoğraf: 55), Kıbrıscık Alemdar Köyü Çeşmesi ve Devören Köyü I. Çeşme Mengen'de Divan Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 99), Yeniçağada ise Çamlık Köyü Çeşmesi ile Çamlık Yol Üzeri Çeşmesi örnek gösterilebilir (Bkz. fotoğraf: 114-116).

Ayna Taşı ve Alınlık

Çeşmelerde olukların veya muslukların bulunduğu; süsleme unsurlarının en yoğun kullanıldığı bölümler, aynalık ve alınlık kısımlarıdır. Bolu ve yöresinde Plasterli cephe yapısına sahip çeşmelerde plasterlerin silmeler ile oluşturduğu alt bölümü ayna taşı olarak isimlendirilmektedir. Musluk genellikle bu bölümlerde yer almaktadır. İncelenen bazı çeşme örneklerinde ise ayna taşının diğer bölümlere oranla daha belirgin tutulduğu bazılarında kare veya dikdörtgen kesitli bezemeli kesme taş yerleştirildiği görülmektedir (Bkz. fotoğraf: 48).

Bolu ve yöresinde ayna taşının belirginlik gösterdiği yapılar Bolu merkezde; Çatal Çeşme (Bkz. fotoğraf: 39-40), Şantiye Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 41-42), Gerede'de;

Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 48), Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşme (Bkz. fotoğraf: 53), Kabiller Mahallesi Çaybaşı sokak III. Çeşme ve Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 58-69) Göynük'te; Saray Önü Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 83-84), Kıbrısçık'ta; Alemdar Köyü çeşmeleridir (Bkz. fotoğraf: 88).

Ayrıca çeşmelerin bir kısmında ayna taşını ve musluğu belirginleştirmek için farklı motifler de ayna taşında yer almaktadır. Bu husus değerlendirme bölümünde süsleme başlığı adı altında tekrar ele alınacaktır.

Alınlık genellikle kitabelerin, tuğraların ve farklı motiflerin yerleştirildiği bölümlerdir. Kemer örgüsünün yer aldığı çeşmelerde ise kitabelerin genellikle kemerin hemen altına yerleştirildiği görülmektedir. Bolu ve yöresinde iki bölüm halinde düzenlenen plasterler aynalık ve alınlık kısmını silmelerle ayırmıştır. Genellikle Bolu merkezdeki plasterli çeşmelerde alınlık kısmının süslü olduğu görülmektedir. Bolu merkezde; Semerkand hayrat yanı Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 20-21), Karamanlı Cami Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 5), Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 29), Kültür Park Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 32), Samukaş Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 26) bu duruma örnek gösterilebilir. Kıbrısçık Alemdar Köyü Çeşmesinde ise devşirme malzeme kullanılarak oluşturulmuş farklı bezeme panoları alınlıkta yer almaktadır. Mudurnu'daki Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesinin alınlık kısımlarında kazınmış vaziyette kitabe ve tuğra dikkati çekmektedir (Bkz fotoğraf. : 104).

Açıklıklar

Çeşmelerin muhtelif yerlerinde, işlevsel bir özelliğe sahip olduğu düşünülen hazne veya denetleme açıklığı bulunmaktadır. Bolu ve yöresinde yer alan yapılarda 9 adet hazne açıklığı veya denetleme açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklıklar genellikle yan cephelerde konumlanmıştır. Açıklık bulunan çeşmeler şu şekildedir. Bolu Merkezde Çatal Çeşme, Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesi, Karamanlı Cami Çeşmesi, Gere'de; Hacı Ayenler Çeşmesi, Göynük'te; Kimsesizler, Kıbrısçık'ta; Yazıca Köyü Çeşmesi, Mengen Güney Köyü Çeşmesi, Mudurnu'da İse Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi İle Kaygana Mahallesi Pabuçcular Çeşmesi (Bkz. fotoğraf: 40-102).

Kıbrısık Yazıca Köyünde yer alan çeşmenin açıklığı arka cephede, Gerede Hacı Ayenler Çeşmesinin açıklığı ise ön cephede bulunmaktadır. Ayrıca Göynük Kimsesizler Çeşmesinin ön cephede yer alan açıklığı muhtemelen çeşmenin arkasında bulunan farklı bir yapı türü için ayrılmış olan açıklıktır (Bkz. fotoğraf: 79).

Taslıklar

Çeşmelerin en önemli yapı elemanlarından birisi de taslıklardır. Taslık veya tas deliği genel tanımıyla; çeşmelerde içine su içmek için tas konulan ve genellikle ayna taşına açılmış küçük bir niş şeklindeki oyuktur (Sözen ve Tanyeli, 2012: 296). Bolu ve yöresinde yer alan çeşmelerde Bolu merkez Saraçhane Cami Güney cephesinde konumlanan çeşme, Gerede de; Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi Kıbrısık'ta; Alemdar Köyü Çeşmesi, Devören Köyü I. Çeşme, Yeniçağa'da; Çamlık Köyü Çeşmesi, Hamzabey Köyü çeşmesinde olmak üzere 6 su taslığı bulunmaktadır. Su taslıkları ortalama 10 -14 cm. derinliğindedir (Bkz. fotoğraf: 70).

Bolu ve yöresindeki çeşmelerde su tasını muhafaza etmek için çeşmenin muhtelif yerlerine yerleştirilmiş çember şeklinde madeni halkalar bulunmakta ve uçlarına zincir eklenmektedir. Bu gelenek günümüzde yerli halk tarafından devam ettirilmektedir. Anadolu'daki birçok çeşmede taslıkları görebilmekteyiz. Balıkesir'de Merkez Sülüklü Çeşme (M.1723) ve Merkez Sıra Çeşmeler 'de (M.1926) (Işıkdogan, 2013: 98), Antalya'da; Antalya Manavgat yolu üzerindeki Alara Hanı Çeşmesi (M.1231) İstanbul'da Sulu Kule Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi (M.1588) (Önge, 1997: 40-62) Kocaeli Gebze'de İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1565-66), Namazgâh Çeşmesi (M.1773) (Yavuzylmaz, 2013: 578-593) taslıkları bulunan birkaç örnektir.

Çeşmelerdeki Yapı Malzemesi

Bir mimari eserde genel olarak malzeme seçiminin iki temel belirleyici unsuru vardır. Birinci belirleyici olarak coğrafya ve gelenek; ikinci belirleyici olarak da ekonomik zenginlik kabul edilmektedir (Özbek, 2002: 37). Su yapılarının en küçüğü olan çeşmelerde kullanılan malzemeler sokağa ya da meydanlara belirli bir ahenk ve estetik katmıştır. Bunun yanında özellikle belli bir yapı topluluğuna bağlı olarak inşa edilen bağımlı çeşmelerde ki yapılar arasında malzeme bütünlüğü dikkati çekmektedir. Bu

bağlamda Bolu ve yöresinde yer alan çeşmelerde malzeme çeşidi olarak kesme taş, moloz taş, tuğla, mermer ve devşirme malzemeler görülmektedir.

Kesme Taş

Tamamen kesme taştan inşa edilen çeşmelerde cepheyi durağanlıktan kurtarmak için farklı mimari öğeler çeşme cephelerinde uygulanmıştır. Gerek platerler ve silmelerle gerekse yekpare ayakların üzerine yerleştirilmiş kemerlerle yapıya hareket kazandırılmıştır. Bolu ve yöresinde yer alan tüm çeşmelerde kesme taş kullanımı görülmektedir. Kesme taşların ebatları çeşmenin bölümleri arasında farklılık göstermektedir. Genellikle aynalık ve alınlık kısımlarında özenli bir taş işçiliği dikkati çekmektedir. Yan cephelerde ise sade bir görünüm hakim buralarda genellikle denetleme açıklıkları yer almaktadır.

Çeşmelerde zaman zaman yapılan tamirat ve yenileme işlemleri cephelerdeki kesme taşlarda bozulma ve farklılık meydana getirmiştir. Dikkati çeken diğer bir husus ise bazı çeşmelerin üzerine ince bir sıva çekilmesidir. Yeniçağa Hamzabey Köyü Çeşmesi ve Çamlık Köyü Çeşmelerinde bu durum açıkça görülebilmektedir (Bkz. fotoğraf: 112-113-116).

Bolu ve yöresinde yer alan çeşmelerde özellikle ön cephelerde kesme taş kullanımı varken yan ve arka cephelerde ise moloz taşın kullanıldığı örneklerde yer almaktadır. Yeniçağa Hamzabey Köyü Çeşmesinin yan ve arka cepheleri, Bolu merkez Çıkmalar Tevfik Bey Çeşmesi, Çatal Çeşme bu örneklerden birkaçıdır.

Tuğla

Tuğla malzeme, onuncu yüzyıldan başlayarak, on ikinci yüzyılın sonlarına kadar Türkistan, Horasan, Gazne ve Orta İran bölgelerinde benimsenen ve tuğla duvar yüzeylerinin herhangi bir malzeme altında gizlenmeyip çıplak bırakılmalarına dayanan yapı geleneği, Zengiler döneminde de Irak'ta yaygınlaşmış ve giderek Anadolu'ya taşınmıştır. Anadolu mimarisinde taş birinci derecede bir yapı malzemesi olarak benimsenirken, tuğla ile de sayıca az ancak nitelik açısından önceki örneklerle karşılaştırılabilecek uygulamalar gerçekleştirilmiştir (Bakırer, 1980: 143-181).

Bolu ve yöresinde yer alan çeşmelerde de taş birinci derecede yapı malzemesi olmakla birlikte farklı çeşme örneklerinde taş ve tuğlanın birlikte kullanımı dikkat çekmektedir. Ele aldığımız çeşmelerde tuğla kullanımı genellikle kemer uygulamasında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca su haznesini iç kısmı ve yan cephelerde moloz kesme taş ile birlikte kullanımı da görülmektedir.

Bolu merkezde yer alan çeşmelerden malzeme olarak tuğla kullanılan. Saraçhane Cami çeşmelerinin kemer örgüleri ve kemerin çevresinde tuğla kullanımı görülmektedir. Bu çeşmelerde, kemeri taşıyan yekpare ayaklar ve aynalık bölümündeki kesme taş kullanımı dışında eserin diğer kısımlarında da tuğla kullanımı yoğundur. Ayrıca Saraçhane Cami cephelerine konumlanmış bu çeşmelerin malzemesi ile cami dış cephe malzemesi farklılık arz etmektedir. Cami cephesinde kesme taş ve aralarına derz atılmış bir duvar örgüsü mevcutken çeşmelerde tuğla örgüsü ağırlık kazanmaktadır (Bkz. Fotoğraf: 36-38). Cami cephelerinde kullanılan malzemenin türüyle çeşmelerin malzeme türleri arasındaki bu farklılık, çeşmelerin camiye sonradan eklenmiş olabileceği yönünde bir ihtimali akıllara getirmektedir.

Bunların dışında tuğla malzemenin kullanıldığı yerler, Merkezde Çatal Çeşme'nin sivri kemer örgüsünde ve yan cephelerde, Yukarı Çarşı Çeşmesinin arka cephesinde plaster üzerinde sağır kemer uygulaması ve Mengen Güney Köyü Çeşmesinin su haznesi içi de tuğla örgüdür (Bkz. fotoğraf: 2-102).

Moloz Taş

Bolu ve yöresindeki çeşmelerde ağırlıklı olarak kesme taşın yanı sıra çeşmelerin muhtelif bölgelerinde moloz taş kullanımı da görülmektedir. Moloz taşlar genellikle farklı boyutlarda olmakla birlikte çeşmelerde belli bir düzen içinde örüldüğü gibi bazı çeşmelerde ise düzensiz bir teknikle örülmüştür. Bu malzeme yapıların yan cephelerinde, aynalık bölümünde ve hazne içinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca halk tarafından kısmen onarılan bazı çeşmelerde de moloz taş kullanılmıştır (Bkz. fotoğraf: 112-114).

Bolu merkezde yer alan Çatal Çeşmenin ön cephesinde ve yan cephelerinde düzensiz moloz taş örgü görülmektedir. Göynükte Kimsesizler Çeşmesinde kaba yontu taşla

birlikte yer yer moloz taş malzeme kullanılmışken, Yeniçağa Hamzabey Köyü Çeşmesinin yan ve arka cephelerinde moloz taşlar belirli bir düzene göre örülmüştür.

Mermer

Anadolu'nun hemen her bölgesinde farklı türlerde mermer çıkarılmaktadır. Yıldırım Özbek'in (2002: 25) "Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme" adlı eserinde Bolu da mermer çıkarılan iller arasında zikredilmektedir. Bolu ve yöresindeki çeşmelerde mermer malzeme ikincil bir malzeme olarak kullanılmıştır. Çeşme kitabelerinin büyük bir kısmı da mermer malzemedden hazırlanmıştır.

Bolu merkezde, Kocabey Çeşme'sinin arka cephesinde yer alan köşeli iki adet yalakta mermer malzemedendir (Bkz. fotoğraf: 11). Bu yalakların çeşmeye sonradan eklendiği düşünülmektedir. Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesinin ön cephesindeki plasterler de de mermer malzeme dikkati çekmektedir (Bkz. fotoğraf: 29-33)

Devşirme

Sanat tarihinde devşirme sözcüğü, işlenmiş malzemenin en az ikinci defa kullanımını ifade eder. Devşirme malzeme üç veya daha fazla kullanılabilir. Bolu ve yöresi devşirme malzemenin kolayca bulunabildiği bir bölgedir. Bu yöre geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olup yörede "ören" ismin geçtiği birçok yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerleşim yerleri konumlandığı bölgede yer alan ören yerlerinden ismini almıştır.¹² Bolu ve yöresinde yapılan saha çalışmasında devşirme malzemenin çeşmelerin dışında farklı yapı türlerinde de kullanıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde de yerli halk tarafından ören yerlerinden getirilen farklı devşirme malzemelerin inşa malzemesi olarak kullanıldığı görülmüştür.

Bolu ve yöresindeki çeşmelerden 3 tanesinde devşirme malzeme kullanılmıştır. Bu çeşmeler Gerede'de; Hacı Ayenler Çeşmesi, Kıbrısçık'ta; Alemdar Köyü Çeşmesi, Mengen'de Güney Köyü Çeşmesidir (Bkz. fotoğraf: 67-68-90-100-103).

Gerede Hacı Ayenler Çeşmesi'nin kare formlu yalağı devşirme malzemedir (Bkz. fotoğraf: 67-68). Yalak ile çeşmenin cephesindeki kesme taş malzeme renk ve biçim olarak birbirinden farklıdır. Yalakta yer alan motifler de bunu desteklemektedir.

¹² Ören kelimesi Türk Dil Kurumu'na göre "kalıntı, eski zamanlardan kalma kent, kale ve duvar yıkıntıları" anlamına gelmektedir. (www.tdk.gov.tr 2014)

Kıbrısçık'ta bulunan Alemdar Köyü Çeşmesi'nin alınlığında kullanılan malzemede devşirme öğeler görülmektedir. Alınlıkta yer alan iki adet kesme taştan yapılmış panolar ve panoların üzerindeki süslemeler devşirme malzeme hakkında fikir vermektedir. Diğer bir devşirme malzeme kullanılan çeşme ise Mengen Güney Köyü Çeşmesi'dir. Bu çeşmenin ön cephesinde yer alan daire içindeki haç motifleri ve malzeme bunun göstergesidir. Ayrıca çeşmenin su haznesi tekne biçiminde yekpare devşirme bir taştır. Yapının üzeri sonradan yerli halk tarafından yükseltilerek örülmüştür.

Çeşmelerde Yer Alan Süsleme Öğeleri

Süsleme kelime manası itibarı ile tezyinat-dekorasyon, ya da bir şeyi güzel göstermek için üzerine yapılan süsler, nakışlar, resimler, bezemeler olarak tanımlanabilir. Sanat tanımı olarak; herhangi bir şeyin ya da varlığın tabii karakterini ve işlevini değiştirmeden, onu güzelleştirmek amacıyla, yüzeyleri üstüne renkli renksiz, çizgi ya da oyma, kabartma gibi çeşitli tekniklerle süslemektir (Yılmaz, 1991: 275-289). Süsleme sanatında çeşitli motif ve tema öğeleri kullanılır. Selçuk Mülayim (1983: 62-85) "Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi" isimli makalesinde Türk Süslemesinde Motifler ve Temalar grafiğinde süsleme öğelerini

- 1) Yazı ve türleri
- 2) Geometrik şekiller
- 3) Bitkisel motifler
- 4) Figürler
- 5) Günlük eşya motifleri
- 6) Mimari formlar ve mukarnas olmak üzere 7 madde içinde toplamıştır.

Bolu ve yöresinde yer alan çeşmelerde daha çok bitkisel motifler ve mimari formlar dikkati çekmektedir. Bitkisel motiflerde belli bir düzen içinde kompozisyon oluşturulmuş bunun yanında çeşitli formlarda uygulanan vazolarda kompozisyona dahil olmuştur. Mimari formlarda çeşme cephesine hareketlilik katmıştır. Dikkati çeken en önemli mimari öğe ise köşelerde ayakları ve başlıkları olan plasterlerdir. Plasterlerden sonra kemerler ikinci derecede cepheyi hareketlendiren formlar olmuştur. Bunların yanı

sıra rozetler, çelenkler, ay ve yıldız motifleri, damla motifi de çeşmelerde görülen diğer süsleme unsurlarıdır.

Mimari formlardan olan plasterler yapıyla fiziksel olarak bağlantılı olmalarının yanında çeşmelere ayrı bir estetik ve hareketlilik kazandırmaktadır. Bolu ve yöresindeki plasterli çeşmelerin örnekleri ise şu şekildedir: Bolu merkezde Yukarı Çarşı Çeşmesi, Semerkant Çeşmesi, Karamanlı Cami Çeşmesi, Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesi, Kültür Park Çeşmesi, Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi, Samukaş Çeşmesi Kıbrısçık'ta Alemdar Köyü Çeşmesi Mudurnu'da; Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi, Pabuççular Çeşmesi, Belediye Caddesi Çeşmesi gösterilebilir. Tek bölüm halinde düzenlenen plasterli çeşme ise Kocabey Çeşmesidir.

İkinci derecede etkili mimari formlardan olan kemerler farklı türlerde uygulama alanı bulmuştur. Cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Sivri kemerli çeşmelere Bolu merkezde; Saraçhane Cami cephelerinde yer alan Saraçhane Cami Çeşmeleri, Keçeci Mehmet Camii Cephesinde Yer Alan Çataklı Çeşmesi, Gerede'de; Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi, Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşme, Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi Göynükte; Kimsesizler Çeşmesi, Kıbrısçık'ta; Devören Köyü Çeşmesi, Yeniçağda; Çamlık Köyü Çeşmesi ve Hamza Bey Köyü Çeşmesi örnek gösterilebilir. Üç dilimli kemer örneğine ise Bolu Merkezde Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi ve Gerede'de Hacı Ayenler Çeşmesinde rastlanmaktadır. Yüksek kemer örneği ise göynük Sarayönü Çeşmesinde karşımıza çıkmaktadır. Dekoratif amaçlı kullanılan sağır kemer uygulaması ise Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmesinde uygulanmıştır.

Bolu ve yöresinde yer alan çeşmelerde bitkisel motifler daha çok Bolu merkez çeşmelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bitkisel motiflerde "C" ve "S" kıvrımlı dallar ve bu dallara eklenmiş olan yaprak motifleri ağırlık kazanmaktadır. Sitalize edilmiş yaprak motifleri genellikle bir kompozisyon oluşturularak verilmeye çalışılmıştır (Bkz. Fotoğraf: 27-98). Farklı türde vazoların içine yerleştirilen bitki motifleri de süsleme unsurları içinde yerini almıştır. Tek bir çeşmede uygulanmış olan natüralist bitki tasvirleri de ayrıca dikkat çekicidir (Bkz. fotoğraf: 22).

Bitkisel motifler genellikle çeşmelerin aynalık bölümleri ile plasterlerde uygulanmıştır. Bolu merkez de; Karamanlı Cami Çeşmesi, Kocabey Çeşmesi, Samukaş Çeşmesi

Semerkant Hayrat Yanı Çeşmesi, Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesi, Şantiye Çeşmesi, Kültür Park Çeşmesi, Mengen'de; Divan Çeşmesi, Gerede'de; Kabiller Mahallesi Çeşmesi bitkisel motiflerin kullanıldığı yapılarıdır (Bkz. fotoğraf: 5-13-17).

Dikkati çeken hususlardan bir tanesi de kabartma tekniğinde yapılmış oval bir daire ve dairenin üst uçlarına yerleştirilmiş yaprak motiflerinin sıkça kullanıldığı süslemelerdir. Oval dairenin ortasında da genellikle musluk yer almaktadır. (Bkz. fotoğraf: 17-32-42). Bunlar yekpare bir kesme taş veya da mermer üzerine işlenmiştir. Bu uygulamanın görüldüğü çeşmeler Çıkınlar Tevfik Bey Çeşmesi'nin ön cephesi, Şantiye Çeşmesi, Kültür Park Çeşmesi'dir. Ayrıca Gerede Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşmesinde de benzer uygulama yer almaktadır.

Bolu merkez çeşmelerindeki diğer bir motif çeşidi ise çelenklerdir. Çelenkler genellikle alınlık bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla rozet, güneş motifi ve tuğraların etrafını çevrelemektedir. Bu motifin kullanıldığı çeşmeler ise; Karamanlı Cami Çeşmesi, Kocabey Çeşmesi ve Samukaş Çeşmesidir (Bkz. fotoğraf: 5-10-28).

XV. yüzyılda insan ve hayvan motiflerinin yerini çiçekler dolayısı ile vazolar almaya başlamıştır. XVIII. yüzyılın ortalarında Avrupa'nın etkisiyle vazo motifleri de çokça tasvir edilmeye başlanmıştır (Akar, 1969: 268-270). Vazo motifleri Bolu merkezde üç çeşmede karşımıza çıkmaktadır. Kocabey Çeşmesinin ön cephesinde yer alan plasterlerde ve aynalık bölümünde toplamda beş adet vazo motifi yer almaktadır. Arka cephede ise yine aynalık bölümünde üç adet vazo motifi bulunmaktadır. Kültürpark Çeşmesinin alınlık bölümünde yer alan plasterler üzerinde de iki adet vazo motifi tasviri görülmektedir. Vazo tasvirlerinin yer aldığı diğer bir çeşme ise Samukaş Çeşmesidir. Samukaş Çeşmesinin alınlık bölümünde yer alan plaster uygulamalarında iki adet vazo tasviri ve aynalık bölümünde ise bir adet vazo motifi yer almaktadır. Karamanlı Cami Çeşmesinin alınlık bölümünde vazoyu andıran oval formlu motiflerinde vazo olabileceği düşünülmektedir. Vazolar genellikle tek kulplu ve kaideli olarak tasvir edilmişlerdir. Ancak Samukaş Çeşmesinin aynalık bölümünde yer alan vazo çift kulplu olup bitkisel motiflerle düzenli bir kompozisyon oluşturmuştur.

Vazoların içine yerleştirilen motifler genellikle natüralist bitki tasvirleridir. Genellikle natüralist üslupta işlenmiş çiçek tasvirlerini lale ve papatya motifleri oluşturmaktadır.

Lalenin bir çeşidi olan ters lale motifi de sıkça uygulanan çiçek tasviridir. Çiçeklerin yaprakları da ayrıca bu tasvirlerde çiçekle birlikte işlenmiştir. (Bkz. fotoğraf: 12-13).

Kocabey Çeşmesin ön ve arka cephelerinin aynalık bölümlerindeki vazolara yerleştirilen bitkiler demet şeklinde veya çok dallı çiçek tasvirleridir. Aynı çeşmede plasterlerde ise genellikle tek bir çiçek dalı olarak yer alan bitki motifleri bulunur. Samukaş Çeşmesin plasterlerinde yer alan vazo içine yerleştirilmiş çiçek motifleri tahrip olmuştur. Kültürpark Çeşmesi alınlık plasterlerinde ise tek dallı bitki motifleri yer alır.

Vazoların içine yerleştirilmiş çiçek tasvirlerini natüralist üslupta işlenmiş lale ve papatya motifleri oluşturmaktadır. Lalenin bir çeşidi olan ters lale motifi de sıkça uygulanan çiçek tasviridir (Bkz. fotoğraf: 13). Çiçeklerin yaprakları da ayrıca bu tasvirlerde çiçekle birlikte işlenmiştir.

Semer kand Hayrat Yanı Çeşmesinin arka cephesinde oldukça yıpranmış seçilmesi güç natüralist bitki demetleri ve dalları tasvir edilmiştir. Bu tasvirler Aynalık bölümünün sağında ve solunda bulunmaktadır. Sağda yer alan tasvirin lale demeti olduğu anlaşılmakta ancak sol taraftaki motif tam olarak seçilememektedir.

Damla motifi Bolu ve yöresindeki çeşmelerden sadece bir çeşmede işlenmiştir. Kocabey Çeşmesinin arka cephesinde yer alan damla motifi oval formlu olup içerisinde “maşaallâh” yazısı bulunmaktadır (Bkz. fotoğraf: 14).

Yuvarlak formlu, üsluplaştırılmış bezeme öğeleri olarak tanımlanan rozetler (Turanî, 1995: 120) Gerede de; Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi, Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşme, Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşme, Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak I. Çeşmelerinde bulunmaktadır (Bkz. fotoğraf: 47-57-50-51).

Ay ve yıldız motifi ise iki çeşmede görülmektedir. Bolu merkezde yer alan Samukaş Çeşmesi ile Mengen’de bulunan Divan Çeşmesinde ay yıldız motifleri bulunmaktadır (Bkz. fotoğraf: 27-27-98). Bu motifler aynalık bölümünde olup bitkisel motiflerle birlikte kompozisyonun bir parçasını oluşturmaktadırlar.

Kitabe ve Tarihleme

Türk-İslam sanatında mimarinin ayrılmaz bir parçası durumunda olan hat eserleri, çoğu zaman yapıların inşa veya tamir edildikleri dönemlere ait tarihi belge niteliğindeki kitabeler şeklinde, bazen de gerek yapım aşamasında gerekse sonradan yapılara ilave edilen süsleme unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır (Memiş, 2013: 52). Kitabelerde ayrıca yapıyı yaptıran baninin ve yapan ustanın isimleri de yer almaktadır. Kitabeler genellikle mermer malzemedен yapılmaktadır. Ancak bazı çeşme kitabelerinde ise yapının malzemesi olan kesme taşla birlikte yapıya kazındığı görülmektedir (Bkz. fotoğraf: 65).

Bolu ve yöresinde yapılan saha çalışmaları kapsamında toplam 24 adet çeşmenin kitabesine ulaşılmıştır. Bolu merkezde 4, Gerede'de 7, Göynük'te 3, Kıbrısçık'ta 3, Mengen'de 2, Mudurnu'da 2, Yeniçağa'da ise 3 adet kitabeli çeşme bulunmaktadır. Kitabelerin bir kısmı günümüze sağlam ulaşmakla birlikte bir kısmı hasar görmüş veya da kazanmıştır (Bkz. fotoğraf: 70-78). Bir kısım çeşmede ise kitabelik kısmı bulunmakta ancak kitabesi çeşmede yer almamaktadır. Kitabelerin dışında çeşmelerde yapım tarihini belirtmek için muhtelif yerlere tarih atılmıştır. Tarihler genellikle alınlık veya aynalık kısımlarında görülmektedir.

Kitabeli çeşmeler; kitabede yer alan inşa tarihine göre değerlendirilmiştir. Kitabesi bulunmayan çeşmeler ise öncelikle çeşmenin bağlı bulunduğu tarihi yapıların inşa kitabeleri ışığında ele alınmıştır. Bağlı bulunduğu herhangi bir yapı yok ise kendi içlerinde mimari form ve süsleme özellikleri açısından değerlendirilerek genel bir tarih verilmeye çalışılmıştır.

Bolu merkezde yer alan 5 adet kitabeli çeşmelerden en erken tarihli H.1280 (M.1863-1864) tarihli Samukaş Çeşmesidir. Detaylı bir kitabesi bulunmayan çeşmenin aynalık bölümünde rozet biçiminde kabartma tarihçe yer almaktadır. Kültür Park (Sirkeci) Çeşmesi ise H.1311 (M.1893-1894) En geç tarihli çeşmeler ise H.1313 (M.1895) Yukarı Çarşı Çeşmesi ile H.1313 (M.1895-1896) tarihli Tevfik Bey Çeşmesidir. Saraçhane Cami Çeşmelerinde ise kitabe bulunmamaktadır. Bu durumda Saraçhane Camisinin kitabesine bakmakta yarar vardır. Camiyi H.1163 (M.1750) Tarihinde silahtar Mustafa Ağa yenilemiştir. Ancak çeşmelerin camiyle birlikte mi yapıldığı, sonradan mı yapıya eklendiği konusunda bir kaynak yoktur. Cami ile çeşmelerin yapı

malzemesine bakıldığında kesme taştan inşa edilen cami ile yoğun olarak tuğla malzemenin kullanıldığı çeşmelerin yapıyla birlikte inşa edilmediği düşünülmektedir. Muhtemelen çeşmeler yapıya sonradan eklenmiştir. Saraçhane Camii Çeşmelerindeki benzer uygulamayı yine Çatal Çeşmede de görmekteyiz. Keçeci Mehmet Camisinin kible duvarına bitişik olarak yapılmış olan Çatal Çeşmenin de kitabesi bulunmamaktadır. Ancak Keçeci Mehmet Camisin girişinde yer alan vakıflar genel müdürlüğünün bilgilendirme panosunda caminin 19. Yüzyılda inşa edildiği belirtilmektedir. Yine cami hazresinde yer alan Ahi Babazade Seyyid Muhammed Lütfullah isimli zatın mezar taşında ise H.1251 (M.1835-1836) tarihi okunabilmektedir. Caminin beden duvarları günümüzde sıvanmış vaziyettedir. Bundan dolayı caminin yapı malzemesi hakkında bilgimiz yoktur. Ancak yukarıda belirtilen tarihlendirmeler ışığında çeşmeyi 19.yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. Kitabesi bulunmayan diğer çeşmeler ise Karamanlı Cami Çeşmesi, Kocabey Çeşmesi, Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesi ve Semerkand Mahalle Çeşmeleridir. Bu çeşmeler mimari form ve süsleme özellikleri bakımından birbiriyle benzerlikler göstermektedir. Ayrıca kitabesi bulunan Yukarı Çarşı, Samukaş, Tevfik Bey Çeşmeleri ile de mimari form ve süsleme özellikleri bakımından benzerlik arz etmektedir. Bunlar ayakları ve başlıkları olan plasterli çeşmelerdendir. Plasterli çeşmelerin tarihlerine baktığımızda ise genellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında yapıldıkları görülmektedir. Kitabesi olmayan bu çeşmeleri de mimari form özellikleri bakımından 19.yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek mümkündür. Ayrıca plasterli çeşmelerin süsleme özellikleri birbiriyle de benzerlikler taşımaktadır. Kitabesi bulunmayan diğer bir çeşme ise Karaağaç Köyü Çeşmesidir. Bolu merkez çeşmelerinden mimari form ve süsleme özellikler bakımından oldukça farklı bir yapıdır. Bu yüzden çeşmenin yapım tarihi hakkında herhangi bir tarih belirtilememektedir.

Gerede ilçesinde 7 adet kitabeli çeşme yer almaktadır. Ancak Gerede kitabelerin en çok hasar gördüğü ilçedir. Kitabelerin bir kısmı kırılmış bir kısmı ise kazınmıştır. Yer yer kitabe satırlarının üçüncü ve dördüncü satırlarında kazınma olan çeşmeler yer almaktadır.¹³ Bu durumda çeşmeleri tarihlendirmekte problem oluşturmaktadır. Gerede’de yer alan Bosnalı Çeşmesi, Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak I. Çeşme,

¹³ 28.05.1927 tarihinde kabul edilerek 15.06.1927 tarihli 608 sayılı resmi gazetede yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti Dâhilinde Bulunan Bilimum Mebanii Resmîye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması hakkında 1057 sayılı kanun... “ tuğra arma ve kitabeler devlet veya belediye malı olan binalarda bulunduğu halde müzelere konulur.....” Yukarıda ismi geçen kanun maddesinin kaldırılması için 05.05.2014 yılında TBMM’ ye kanun teklifi sunulmuştur. Ayrıntılı olarak bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-2173.pdf> (20.06.2015)

Kitiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesi, Demirciler Mahallesi Baş Sokak Çeşme kitabeleri yıpranmış kitabe örneklerindedir.

Gerede'de en erken tarihli çeşme örneği H.1205 (M.1790-1791) tarihli demirciler mahallesi ulusu sokak çeşmesidir. En geç tarihli çeşme M.1945 tarihli Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çeşmedir. Çataklı Çeşmenin tarihini ise rozet içine kabartma olarak işlenmiş olup H.1275 (M.1858-1859) tarihi bize yapının inşa tarihini vermektedir. Kadınlar Panayırı Mevki Çeşmesi H.1330 (M.1911-1912)geç tarihli bir çeşmedir. Kitabesi olmayan Hacı Ayenler Çeşmesi ise mimari form olarak Gerede'deki diğer çeşmelerden farklıdır. Tarihlendirmesi oldukça güç olan çeşmelerden biridir. Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak Çeşmesi ise kitabesinin olmamasına rağmen Gerede'de tek plaster uygulamasının olduğu yapı olarak dikkati çekmektedir. Plaster uygulamasının görüldüğü çeşmelerdeki gibi bu çeşmeyi de 19.yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Göynük'te Kimsesizler Çeşmesi en erken tarihli çeşme olarak karşımıza çıkar (1789-90). Yukarı Çarşı Çeşmesi (1900-91) ise tamir kitâbesine sahip bir çeşmedir. Günümüze ulaşabilen en iyi korunmuş kitâbelerden olan Maşatlar Çeşmesi H. 1247 (M.1831/32) tarihlidir. Göynük'te kitâbesi bulunmayan tek çeşme Sarayönü Çeşmesi'dir. Bu çeşme görünüm ve mimarî form olarak klasik Türk- İslam çeşme mimarîsi özelliklerini yansıtmaktadır.

Kıbrısık ilçesi, Alemdar Köyü Çeşmesi ise H.1316 (M.1900) tarihlidir.

Mudurnu'da kitâbeli en erken tarihli çeşme (H.1278/M.1861-1862) Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesidir. Diğer bir kitâbeli çeşme (H.1282 / M.1865-1866) ise kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesidir. Mudurnu'da kitâbesi bulunmayan Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesi ve Ankara Caddesi Çeşmesi mimarî form olarak Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi ile benzerlik göstermektedir. Kitabesi bulunmayan bu iki çeşme 19.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilir.

Mengen'de yer alan iki adet çeşmenin kitabesi mevcuttur. Divan Çeşmesi H.1328 (M:1910-1911), Güney Köyü Çeşmesi ise H.1219 (M.1804) tarihlidir. İki çeşme arasında inşa tarihi olarak 10 yıllık bir süre bulunmaktadır. Divan Çeşmesi'nde, alınlık kısmında yek pare kesme taşa işlenmiş kitâbe genel yapı malzemesi ile bütünlük

oluşturmakta ve diğer kitabelerden ayrılmaktadır. Güney Köyü Çeşme kitabesi ise mermer malzemedir.

Yeniçağa ilçesindeki 4 adet çeşmeden 3 tanesinde kitabe mevcuttur. Çamlık Köyü Merkezinde yer alan Çamlık Köyü Çeşmesi H.1251 (M. 1835/1836) Yeniçağa'da yer alan en eski tarihli çeşmedir. Ada Köyün Çamurcuk Mahallesi ile Çamlık köyü arasında bulunan, Çamlık Köyüne 5 km. uzaklıktaki Çamlık Köyü Yol Üzeri Çeşmesi ise H.1269 (1852-1853) tarihli bir çeşmedir. Günümüze sadece kitabesi ulaşmış olan Eskiçağa Çeşmesi Kitabesi ise H.1260 (M.1844-45) tarihlidir. Hamza Bey köyü yolu üzerinde köye 2 km. uzaklıkta yer alan Hamza Bey Köyü Çeşmesi Yeniçağa'daki kitablesiz tek çeşmedir. Oldukça sade olan bu çeşme mimari form ve mimari elemanlar bakımından Çamlık Köyü Çeşmesi ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Hamza Bey Köyü Çeşmesini de 18. yüzyılın sonuna tarihlemek mümkündür.

Bolu ve yöresindeki çeşme kitabelerinde çeşmeyi yaptıran kişilerin isimleri de yer almaktadır. Kitabe ve tarihlendirme bölümünde bu hususa değinmekte yarar vardır. Bolu ve yöresindeki 17 çeşme kitabesinde çeşmeyi yaptıran baninin ismi geçmektedir. Bolu merkez Yukarı Çarşı Çeşmesini; Halfeti şeyhlerinden İbrahim Efendi, Tevfik Bey Çeşmesini Bolu Eşrafından Ramazan Beyin oğlu Tevfik Bey yaptırmıştır. Kültür Park (Sirkeci) Çeşmesinde ise Bolu eşrafından Sirkeci-zade ismi geçmektedir. Gerede'de Demirciler Mahalesi Ulusu Sokak Çeşmesi; Es Seyyid Hacı, Bosnalı Çeşmesi; Bosnavizade El Hac, Seviller Mahallesi Kadınlar Panayırı Mevkii Çeşmesi; Marazlı Mehmet-zade Reşat Efendi tarafından yaptırılmıştır. Tek örneğini Göynük'te gördüğümüz kadın bani ise Kimsesizler Çeşmesinde karşımıza çıkar. Kimsesizler Çeşme kitabesinde; Hacı Meryem Kadın isminde bir hanım zikredilmektedir. Göynük Maşatlar çeşmesinde de El Hac Mehmet Kim ismi geçmektedir. Mengen Divan Çeşmesinde Rumbeyzade Kamiloğlu, Güney Köyü Çeşmesinde de Hatipzade Davut Efendi ismine rastlamaktayız. Kıbrıscık alemdar köyü çeşmesinde ise Trabzon vilayetinden olduğu belirtilen Yasir (veya Yasin) isimli bir kişinin ismi geçmektedir. Mudurnu'daki kitabeli çeşme örneğinden, Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesinde ise Şeyh Kamil Halveti ismi geçmektedir. Yeniçağa İlçesi Çamlık Köyü Çeşmesinde Halil İbrahim Ağa, Çamlık Köyü Yol Üzerindeki Çeşmede Muslu Oğlu

Mehmet Ağa ve kerimesi Fatma Hanımın, Eskiçağa Çeşme Kitabesinde ise Hacı Mollazade Hacı Mehmet Ağa isimleri yer almaktadır.

Çeşme kitabelerinin hat türlerine bakıldığında çoğunluğu celi-sülüs ve celi ta'lik hatla işlenmiştir. Çeşme kitabelerinin bir kısmı günümüze sağlam ulaşmakla birlikte büyük çoğunluğu yıpranmış veya kazınmış vaziyettedir.

Hayatın vazgeçilmez unsurlardan biri olan su, tüm canlıların hayatını etkilemiş ve çevresinde yeni hayatlar kurulmuştur. Bütün toplumlarda önemli sayılan suyun sadece edebiyat ve sanatta değil, mimaride de ayrı bir yeri vardır. Türk-İslam devletlerinde suya hakim olmak ve suyu denetim altında tutmak için önemli su yapıları inşa edilmiştir. Temizlenmek için hamamlar, yoldan geçen insanların susuzluğunu gidermek için sebiller ve çeşmeler, abdest almak ve içmek için şadırvanlar; hayır amaçlı yapılan su tesisleri olup buldukları meydanı, sokağı veya avluyu tamamlamakta ve şehirlerin, kasabaların çehresini değiştirmektedirler.

İslam dininin temizliğe verdiği önem ve Türklerin Anadolu'ya getirdiği geleneklerin kaynaşması ile birlikte çeşme mimarisinde önemli gelişmeler yaşanmış ve birçok çeşme yapısı inşa edilmiştir. Bu yapıların önemli bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Son zamanlarda artış gösteren akademik çalışmalarla da su mimarisinin önemli yapıları arasında yer alan çeşmeler gün ışığına çıkarılmaktadır.

Osmanlı Devletinin Bolu'yu fethiyle birlikte Bolu ve çevresinde birçok su yapısı inşa edilmiştir. Bu çalışmada Bolu ve yöresinde inşa edilen çeşme yapıları ele alınarak, bu yapıların Sanat Tarihi açısından özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Saha çalışmaları kapsamında bölgede toplam 43 adet çeşme tespit edilmiştir. Bu çeşmelerin 13 adedi Bolu merkezde, 12'si Gerede'de, 4'ü Göynük'te, 4'ü Kıbrısçık'ta, 2'si Mengen'de 4'ü Mudurnu'da, 4'ü ise Yeniçağa ilçesinde bulunmaktadır.

Bolu merkezde yer alan çeşmelerin birçoğu önlü- arkalı olmak üzere çift cepheli olarak inşa edilmiştir. Merkez çeşmelerinde mimari bir unsur olan plaster uygulaması da dikkati çekmektedir. Ayakları ve başlıkları olan plasterler cephelere hareket kazandırmıştır. Bunun dışında merkezde sivri kemer uygulaması olan çeşmelerde bulunmaktadır.

Gerede mimari form olarak farklı çeşme örneklerinin yer aldığı bir ilçedir. Plaster ve farklı kemer formlarının uygulandığı çeşmeler burada görülmektedir. Ayrıca en geç tarihli çeşmede (M.1945) buradadır. Birkaç çeşme ise belediye tarafından yenilenmiş ve orijinalliğini yitirmiştir.

Göynük, Türk İslam şehir dokusunu barındıran nadir şehirlerimizden birisidir. Ancak buradaki çeşmeler kentin tarihi dokusu içinde unutulmuştur. Gerek çeşmelerin bulunduğu konum olarak, gerekse yapılan kötü onarımlar yüzünden çeşmeler harap durumdadır. Hâlihazırda mevcut olan dört adet çeşmede günümüzde var olma mücadelesi vermektedir. Çeşmelerden sadece bir çeşme işlevini devam ettirmektedir.

Kıbrısçık ilçesinde yer alan çeşmelerin tamamı köy yerleşimleri içinde bulunmaktadır. Buradaki çeşmelere yöre halkı tarafından çeşitli onarımlar yapılarak işlevlerinin devam etmesi sağlanmıştır.

Mengen'de yer alan iki adet çeşmenin biri merkezde diğeri ise Güney Köyünde yer almaktadır. Her iki çeşmenin de tescili Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından yapılmıştır. Güney Köyü Çeşmesi devşirme malzeme kullanımı ile dikkati çekmektedir. Çeşmeler günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır.

Mudurnu'da yer alan dört çeşmeden üç tanesi çarşı içindedir. Kayacık Sokak Çeşmesi ise kenar mahallede bulunmaktadır ve günümüze kitabesi orijinal olarak ulaşabilmiştir. Çarşı içinde yer alan iki çeşme çift cephelidir. Bu çeşmeler çarşı esnafının ve alışveriş için gelen haklın kullanımı için yapılmıştır. Çeşmeler oldukça sade olup plaster uygulaması bu çeşmelerde görülmektedir.

Yeniçağa'da yer alan dört adet çeşmeden iki tanesi kırsal alandaki yol üzerindedir. Eskiçağa Köyü Çeşmesinin kitabesi günümüze ulaşabilmiştir. Kitabe köy ahalisi tarafından Köy camisinin abdestlik çeşmelerindeki duvara monte edilmek suretiyle korunmuştur.

Bolu yöresindeki çeşmelerde merkez çeşmeleri dışında yoğun bir süsleme programı görülmemektedir. Merkezde yer alan çeşmelerde özellikle aynalık ve alınlık bölümleri ve plasterlerin üzerlerinde farklı süsleme unsurları dikkati çekmektedir.

Su haznesinin mevcut olduğu çeşmelerde hazneyi kontrol altında tutmak için hazne açıklıkları mevcuttur. Genellikle dikdörtgen formlu olan bu hazne açıklıkları, çeşmelerin yan cephelerinde yoğunlaşmıştır. Hazneden gelen fazlalık suyu dışarı atmak ve hazneyi belirli zamanlarda temizlemek için çeşmelerin muhtelif yerlerine oluklar yerleştirilmiştir. Bu oluklar halkın su aldığı musluk veya oluklardan farklıdır. Günümüzde modern su şebekesi sistemine geçildiği için hazneler ve oluklar kullanılmamaktadır.

Çeşmelerde yapı elamanı olarak ele alınabilecek taslıklarda mevcuttur. Genellikle dikdörtgen formlu veya kare formlu olan taslıklar bazı çeşme örneklerinde üçgen alınlık formunda karşımıza çıkmaktadır.

Çeşmelerin günümüzde en çok yıpranmış ve hasar görmüş bölümü ise su yalaklarıdır. Su yalakları yol genişletme veya kaldırım çalışmaları esnasında toprak seviyesinin altında kalmıştır. Bir kısım çeşmede ise yalakların bir bölümü yıkılmış, parçalanmıştır. Özellikle kırsal kesimlerde ve ilçe merkezlerinde dikkati çeken diğer bir husus ise su yalaklarının yerli halk tarafından muhtelif amaçlar doğrultusunda 4-5 metre ek yalaklar vasıtasıyla uzatılmasıdır. Genellikle çamaşır yıkamak, hayvanları sulamak gibi amaçlar doğrultusunda eklenmiştir.

Çeşme kitabelerinin birçoğu yıpranmış veya da kazınmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlam olarak birkaç çeşme kitabesi günümüze ulaşmıştır. Kitabelerin satırları farklı bölgelerde yer yer kazınmış, muhtelif boya maddeleri ile boyanmıştır. Bu durumda çeşme kitabelerini okumayı zorlaştırmıştır. Çok az çeşmede kitabelik yerlerine rastlanmış ancak kitabelerine ulaşamamıştır. Muhtemelen kitabeler sökülmiş zamanla kaybolmuştur.

Çeşmeleri bekleyen diğer bir tehlike ise kentsel yenileme adı altında yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Günümüzde özellikle Bolu merkezde şehrin çehresi her geçen gün değişmektedir. Bu durum diğer tarihi yapılar gibi çeşmeleri de olumsuz etkilemiş ve etkilemektedir. Bolu merkezde yapılan bu çalışmalarda bir kısım çeşmenin yeri değiştirilmiş ve muhtelif yerlere taşınmıştır. Ayrıca yeri değiştirilmek için şantiyeye kaldırılan çeşmelerde mevcuttur. Çeşmelerin hemen yanında yükselen inşaat alanları da çeşmeleri korumasız bırakmıştır. Herhangi bir güvenlik önlemi alınmamış, kendi kaderlerine terk edilmiştir.

Sürekli gelişen ve değişen dünyada, ülkemiz de bu gelişim ve değişim serüvenine ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu süreçte tarihi kentler statüsündeki şehirlerimizde bir takım yanlış uygulamalar göze çarpmaktadır. Gerek bazı çevrelerce rant sağlamak için yapılan, gerekse yerel yönetimlerin birtakım bakım, onarım, düzenleme adı altında yapmış oldukları çalışmalar taşınmaz kültür varlıklarının asli yapısını bozmuş veya kültür varlıklarını tamamen ortadan kaldırmıştır. Çeşmelerde günümüzde bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir.

Bolu ve yöresinde Osmanlı Dönemi'nden kalan bu yapıların büyük bir bölümü günümüzde kullanılmamaktadır. Şehirlerimizde tarihi ve kültürel dokunun birer parçası olan çeşmelerin bir an önce bakımlarının yapılması, asli fonksiyonlarının kazandırılması ile gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir.

Yaptığımız bu çalışmayla Bolu ve yöresinde bulunan tarihi çeşmelerin belgelenip bilim dünyasına tanıtılması, eserlerin ilgili birimler tarafından tescillenmesinin sağlanması ve eserler hakkındaki bilgi ve belgelerin gelecek kuşaklara aktarılması temel amaçlarımızdan biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- ACAR, Türkan (2013), “Kemeraltı Çarşısı’ndaki Duvar Çeşmelerinin Bezeme Öğeleri Açısından İrdelenmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 30 sayı:1 s. 1-18
- AKAR, Azade (1969), “Tezyini San ‘atlarımızda Vazo Motifleri”, *Vakıflar Dergisi*, 8 s.268- 270
- AVCI, Mahmut (2014), “Çevre İnsan ve Kültürü Birbirine Bağlayan Etmen: Su”, *Çevre ve Ahlak Sempozyumu*, Gaziantep s.485-499
- AVŞAR, Lale (2010), “Antik Yunan Seramiklerdeki Haç ve Çarkıfelek Simgeleri ve Bunların Avrasya, Anadolu ve Mezopotamya Kültürlerindeki Muhtemel Kaynakları”, *Mukaddime*, sayı:3 s.115-141
- AYNUR, Hatice, KARATEKE, Hakan (1995), *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul
- BAKIRER, Ömür (1980), “A Study On The Use Of Brickbonds In Anatolian Seljuk Architecture”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Ankara, Cilt:6 Sayı: 2: s.143-181
- BARIŞ, Şener (2011), *Bolu Müzesi Bizans Dönemi Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Ortaçağ Arkeolojisi Bölümü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya
- BİLECİK, Gülberk, (2013-2014) “Şumnu’da Bitirilmemiş Bir Osmanlı Eseri: Kurşunlu Çeşme”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 59 s. 141-166
- BİLDİRİCİ, Mehmet (2009), *Tarihi Su Yapıları Konya (Karaman, Niğde, Aksaray, Yalvaç, Side, Mut, Silifke)*, DSİ Genel Müdürlüğü İdari ve Mali İşler Daire Müdürlüğü, Ankara
- BİRGÖREN, Hamdi (2006), “Bolu’da Çeşme Kitabeleri”, Halk Kültürü ve Köroğlu Bilgi Şöleni Bildirileri, *AİBÜ Bolu Halk Kültürünü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları -2*, Bolu- 2- 4 Kasım s. 35-49
- Bolu Doğa Turizmi Gelişme Planı 2013 –2023*, (2013), T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Mili Parklar Genel Müdürlüğü IX. Bölge Müdürlüğü, Bolu, s. 73-122
- CAN, Taner, PALAZOĞLU, Siyami, (2008), “ *Bolu Müziği*”, Bolu Belediyesi Kültür Yayınları-2,Ankara

- ÇAVUŞ, Gülден (2013), “Deprem Bölgelerindeki Açık-Yeşil Alan Sistemi İlke ve Standartlarının Bolu İli Örneğinde İrdelenmesi”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara
- ÇEÇEN, Kasım (1988), *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İstanbul
- ÇETİN, Yusuf (2008), “Sakarya Çeşmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı:14 s.125-132
- ÇİFTÇİ, Cafer (2002), “Osmanlı Dönemi Bursa Su Yollarının Bakımı ve Onarımında Vakıfların Rolü”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:3, Sayı: 3, , s. 57-74
- DEMİREL, Ömer (1992), “Sivas Çeşmeleri”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Ankara, Sayı: 3 s.170-178
- DENKTAŞ, Mustafa (2002), “Anadolu Türk Mimarisi Çeşmeler”, *Türkler*, cilt: VII, Ankara s.872-876
- _____ (2000), *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri
- _____ (2000), *Kayseri’de Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*, Kayseri
- _____ (2010) *Divriği’de Osmanlı Cami ve Çeşmeleri*, Sivas Valiliği, Sivas
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1998), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara
- ELÇİL, Fatih (1999), *Mudurnu’nun Tarihi Kent Dokusu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı (yayınlanmamış lisans tezi)
- ERDEMİR, Hatice Palaz (2011), “Eski Türklerde Su ve Su Ulaşımı”, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2 Spring, p. 819-836, Turkey
- ERKEN, Sabih (1977), *Türkiye’de Vakıf Abideler Ve Eski Eserler: Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, cilt:2
- Elginkan Vakfı (1993), *Tarihi Gelişim İçinde Musluklar*, İstanbul
- EYİCE, Semavi (1975), *Tarihde Bolu*
- _____ (1993), “Çeşme”, *DİA*, cilt: 8, s. 277-287
- GÜNAY, H. Mehmet (2009), “Su”, *DİA*, cilt: 37, s.432-437
- GÜRKAN, S. L. (2009), “Diğer Dinlerde Su”, *DİA*, cilt: 37, s.440-442

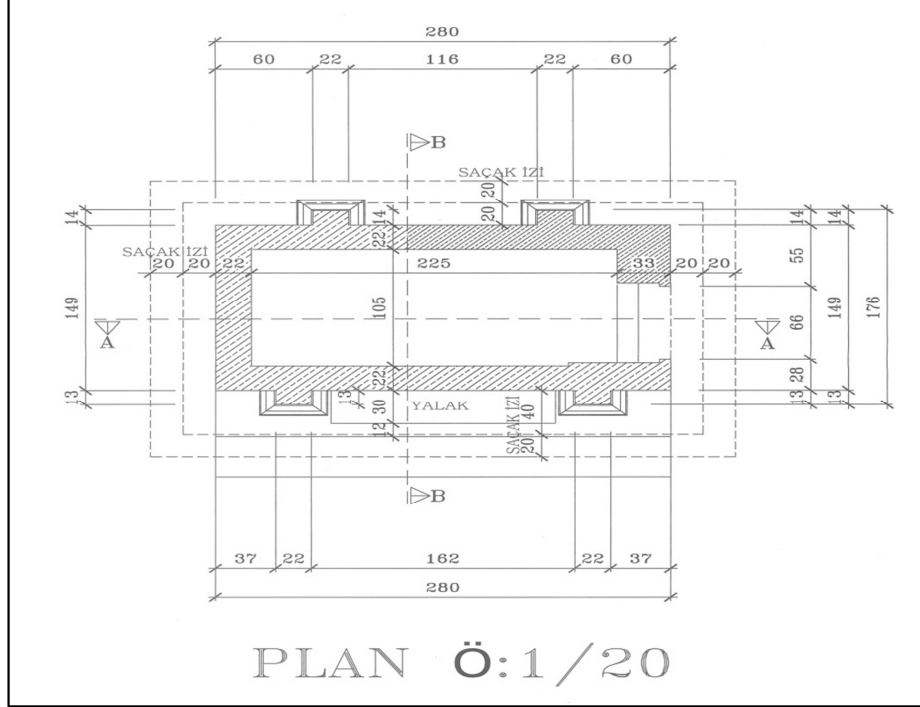
- IŞIKAKDOĞAN, Abdalbaki (2013), *Balıkesir Çeşmeleri*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van
- İNAN, Abdulkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- _____ (1952), “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:1 Sayı: 4s.19-30, s. 19-30
- KARADEMİR, Murat (2007), *Edirne Çeşmeleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya
- KONUKÇU, Enver (1998), “Bolu ve Fatihleri”, *Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu*, A.İ.B.Ü. Yayınları, Bolu, s.1-6
- KÖŞKLÜ, Zerrin, GEYİK, Gül (2007), “İzmir'in Çeşme İlçesinde Çeşme Mimarisi”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı:12 s.123-143
- KUYULU, İnci (1992), “XIX. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bir Bakış” *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Sempozyumu - Bildiriler*, İzmir, s. 47-62
- MEMİŞ, Mehmet (2013) İznik Mimari Eserlerinde Hat Sanatı, *İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi*, Konya, Sayı:21, s.52
- MİTHAT Kemal Bey, (2008), *Ayanlar Devrinde Bolu*, (Hazırlayan: Hamdi Birgören), Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, Bolu, s.11-18
- MÜLAYİM, Selçuk, (1983), “Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, II. , s.62-85
- NAZIM, Nirven Saadi (1953), *İstanbul’da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti*, İstanbul
- ORHONLU, Cengiz (1992) , “Bolu” , *DİA*, cilt: VI, İstanbul 1992, s.276-278
- ORMAN, İsmail (2003), “Osmanlı Su Medeniyeti: Üsküdar’daki Su Tesisleri Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Üsküdar Sempozyumu*, İstanbul, s.117-136
- ÖDEKAN, Ayla, (1995) ‘Çeşme’, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, s:488- 491
- _____ (1992) , “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme” *Semavi Eyice Armağanı/ İstanbul Yazıları*, İstanbul
- ÖGEL, Bahattin, (1995), *Türk Mitolojisi-II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ÖNGE, Yılmaz (1984), Vakıf Müessesesinde Su ve Önemi”, *I. Vakıf Haftası*, Ankara, s.23-34

- _____ (1997), *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara
- _____ (1991), “Fıskıyeli Türk Çesmeleri”, *Vakıflar Dergisi*, sayı: XXII, Ankara, s. 99-116
- ÖZCAN, Esin (2005), “Bolu İlinde Turizmi Etkileyen Faktörler İle Doğal, Tarihi ve Kültürel Turizm Değerleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı 1, s. 55-75
- ÖZCAN, Koray (2005), “Orta Asya Türk Kent Modelleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi (VIII. Yüzyıldan XIII. Yüzyıla Kadar)”, *Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, No 2, 251-265, s.251-265
- ÖZKAYA, Yücel (1998), “XIX. Yüzyılda Bolunun İdari ve Ekonomik Durumuna Genel Bir Bakış”, *Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu*, A.İ.B.Ü. Yayınları, Bolu, s.7
- ÖZTÜRK, Şahabettin (2005), *Bitlis Su Mimarisi*, Bitlis Valiliği Kültür Yayınları, Malatya
- PİLEHVARIAN, Nuran Kara (2002), “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, *Türkler*, cilt: XII, Ankara, s.247-251
- PİLEHVARIAN, Nuran Kara, URFALIOĞLU, Nur, YAZICIOĞLU, Lütfi (2000), *Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler*, İstanbul
- _____ (2000) “Osmanlı Çeşme Mimarisinde XIX. Yüzyıl Değişimleri”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüb Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul, s. 68-75
- SARI, Hüseyin (1998), “XIX Yüzyıldan Cumhuriyete Bolu Sancağında Ermeniler”, *Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu*, A.İ.B.Ü. Yayınları, Bolu, s.15- 19
- SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur (2012), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul
- ŞAMAN DOĞAN, Nermin, YAZAR Turgay (2007), “Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Devşirme Malzeme Kullanımı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dergisi*, Ankara Cilt: 24, Sayı;1 s. 209-231
- ŞERİFOĞLU, Ömer Faruk (1995), *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul
- TALİ, Şerife (2009), *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum
- _____ “İstanbul Su Mimarisinde Fatih Sebillerinin Önemi”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ordu, s.559-572

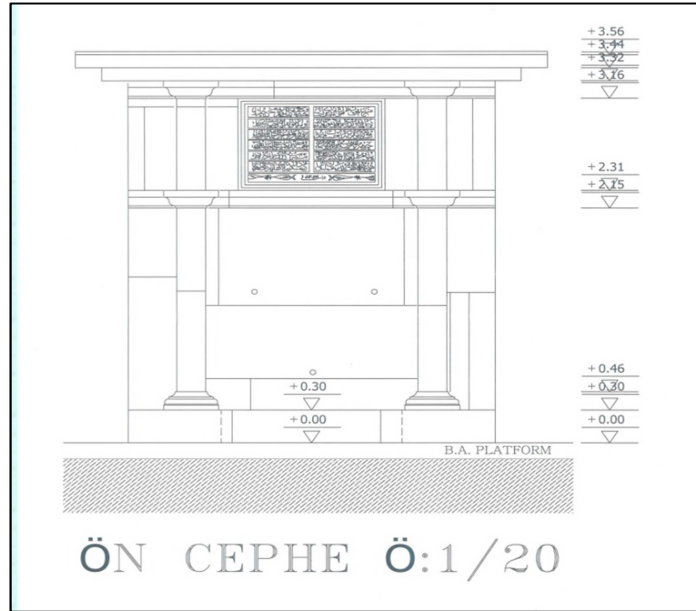
- TAY Lokman, (2011), “Kırşehir Çeşmeleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:6 s.204-221
- TEKEMEN, Emin, *Bolu, Kıbrısık*, Bolu
- TURAN, Osman (2005), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul
- TURANİ, Adnan (1995), *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul
- URFALIOĞLU, Nur (2009), “Sebil”, *DİA* , cilt: 36, s.249-251
- UYSAL, A. Osman (1998), “Bolvadinde Bir Lale Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt:32 Sayı:12 s. 33-55
- YAVUZYILMAZ, Ahmet (2013), “Gebze Çeşmeleri”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 6 Sayı:25 s.578-593
- YEŞİLBAŞ, Evindar (2010), “Diyarbakır Çeşmelerinden Üç Örnek”, *Mukaddime*, Sayı:1 s:47-58
- YEL, Kerim, ABDULGANİOĞLU, Cemile (2012), *Bolu İli 2011 Yılı Çevre Durum Raporu*, T.C. Bolu Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Bolu
- Yurt Ansiklopedisi, (1982), “*Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını*”, cilt: II, İstanbul, s. , 1457.
- YILMAZ, Cihat (1991), “Tezyinat Restorasyonu, Örnekler ve Karşılaşılan Sorunlar”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 8 s. 275-289
- YILDIRAY, Özbek, (2002), *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.548f26f1bbcc68.31853619 (15.12.2014)
- http://www.bolu.gov.tr/ortak_icerik/bolu/bilgi-islem/documents/genel_bilgiler.pdf (10.02.2015)
- <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-2173.pdf> (20.06.2015)
- <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/genel/kulturenvanteri/cesme837610> (20.06.2015)
- <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385> (02.06.2015)

EKLER

EK 1: Çizimler

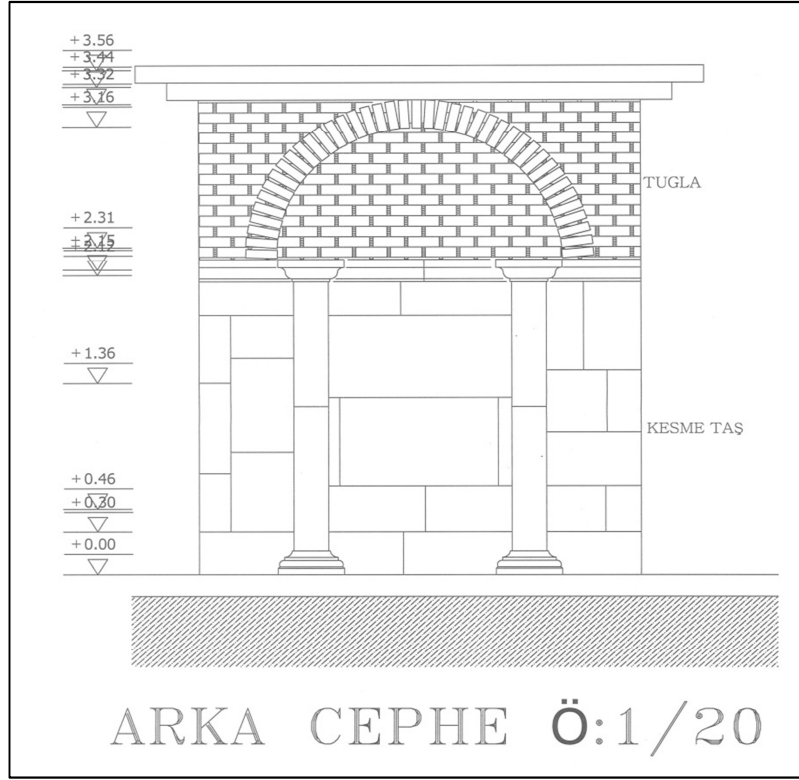

Çizim 1: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Planı¹⁴

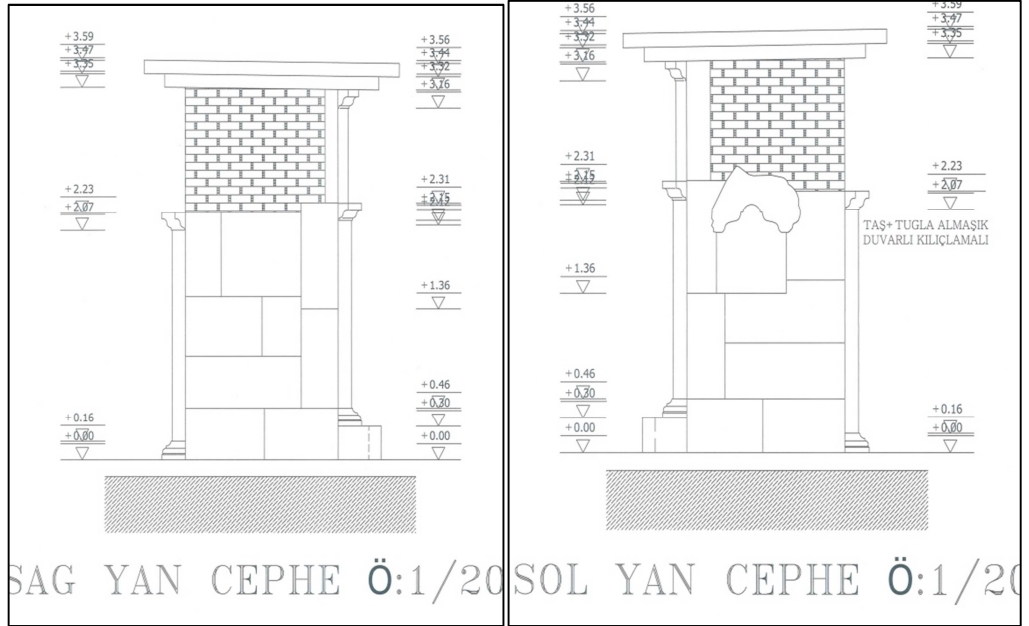

Çizim 2: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Ön Görünüşü

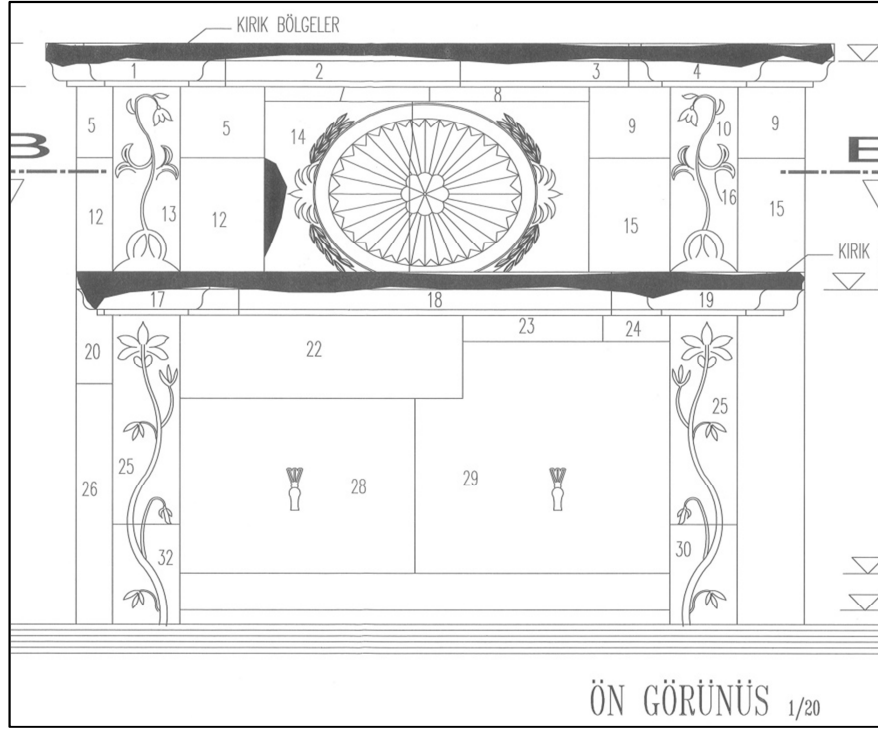
¹⁴ Not: Bu tezde yararlanılan çizimlerin bir kısmı Bolu Mimarlar Odası, Sim Mimarlık, Evin Mimarlık ve Mudurnu Belediyesinden alınmıştır.

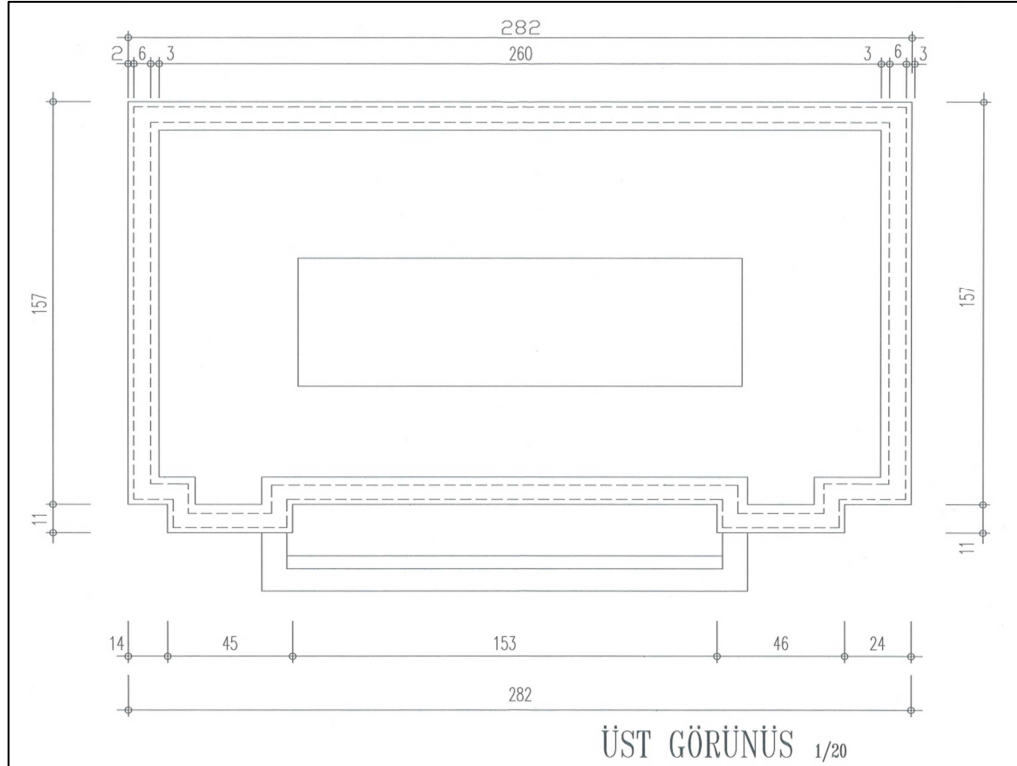
Çizim 3: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Arka Cephe Görünüşü

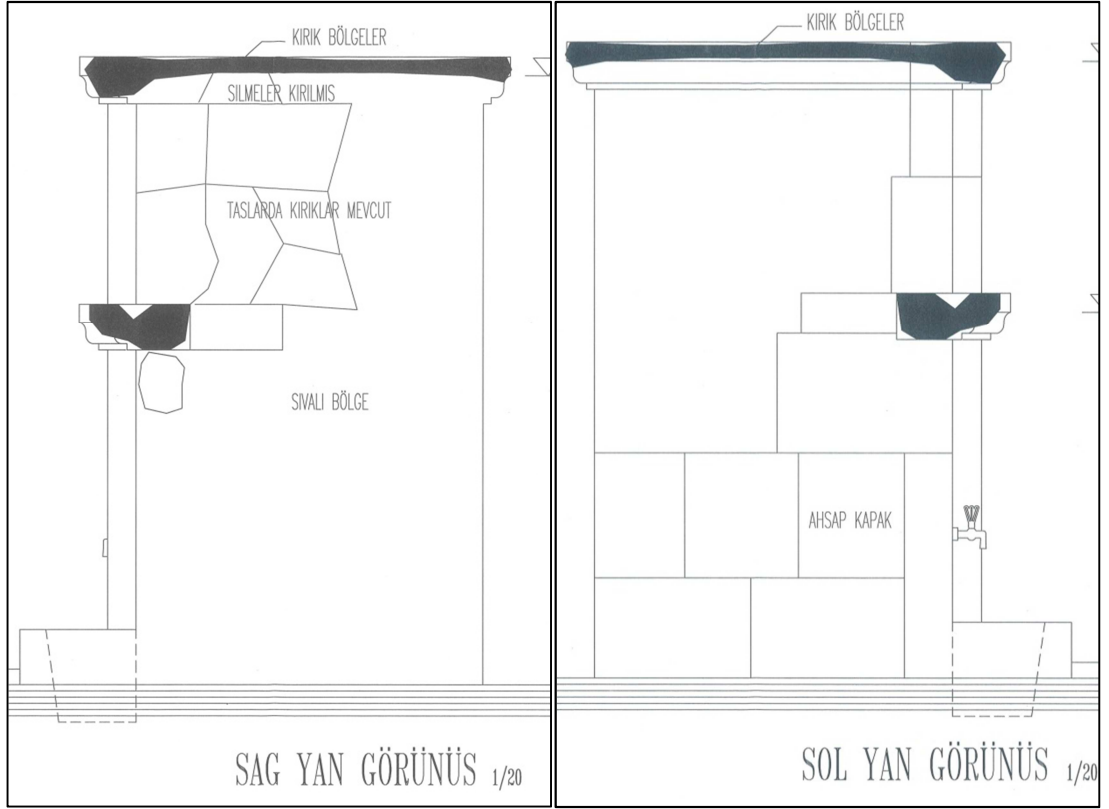
Çizim 4: Bolu Merkez Yukarı Çarşı Çeşmesi Sağ ve Sol Yan Cephe Görünümü

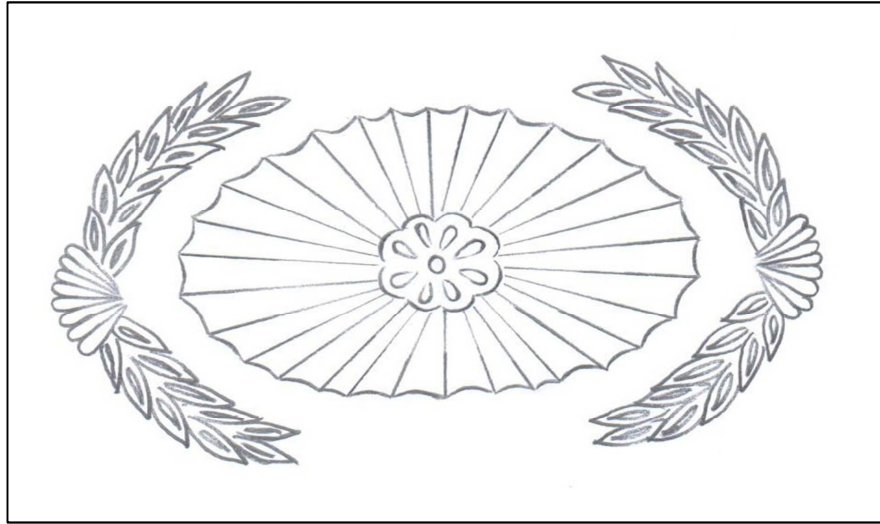
Çizim 5: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesi Ön Görünüşü

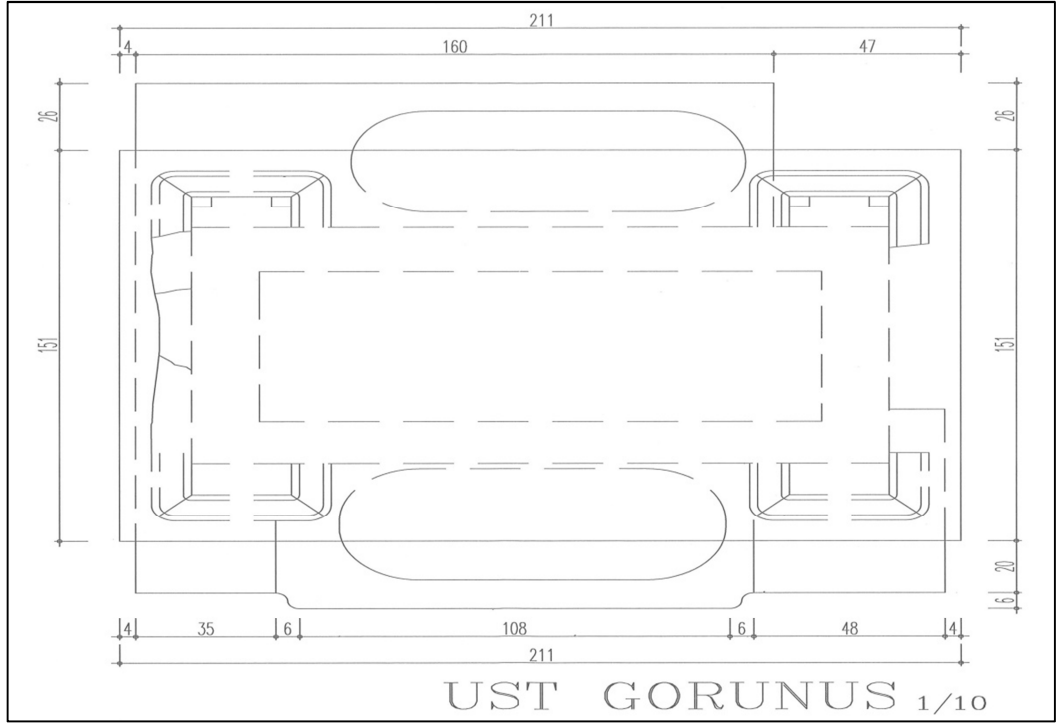
Çizim 6: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesi Planı

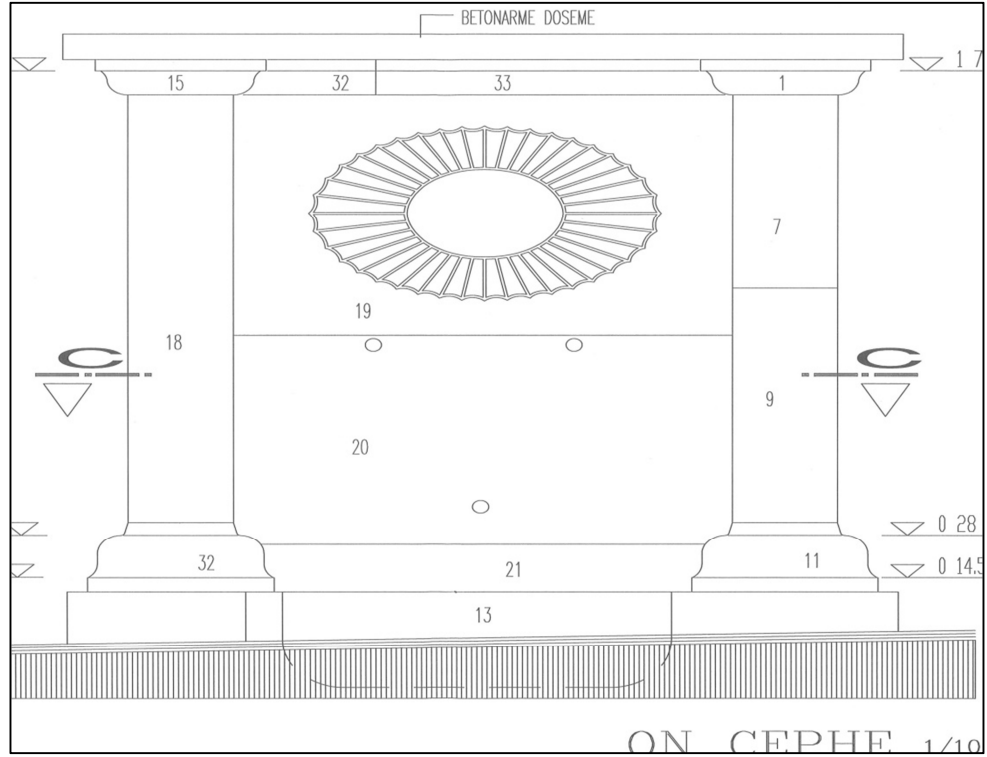
Çizim 7: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesi Sağ ve Sol Görünüşü

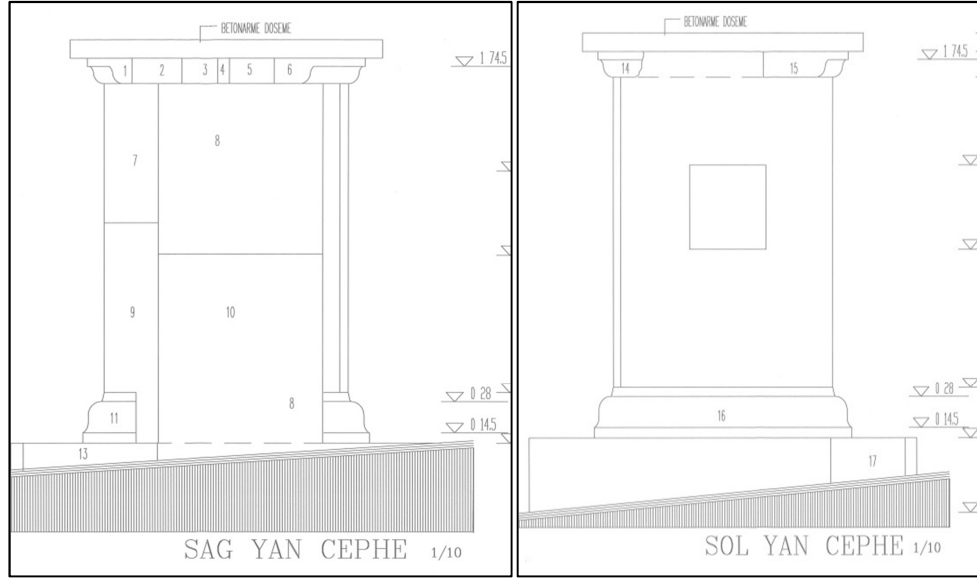
Çizim 8: Bolu Merkez Karamanlı Cami Çeşmesinin Alınlık Bölümünde Yer Alan Süslemeden Detay

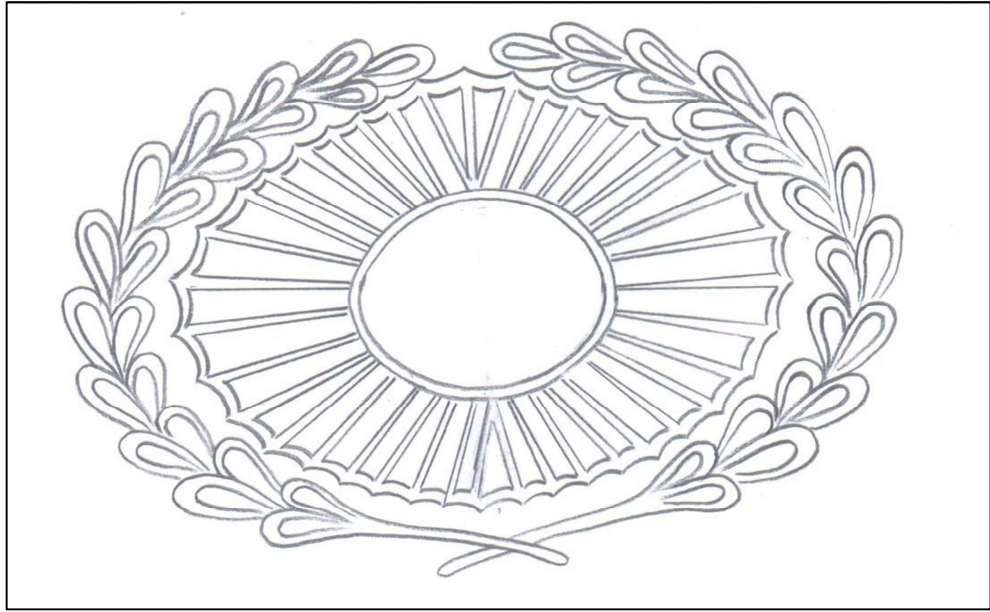
Çizim 9: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesi Planı

Çizim 10: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesi Ön Görünümü

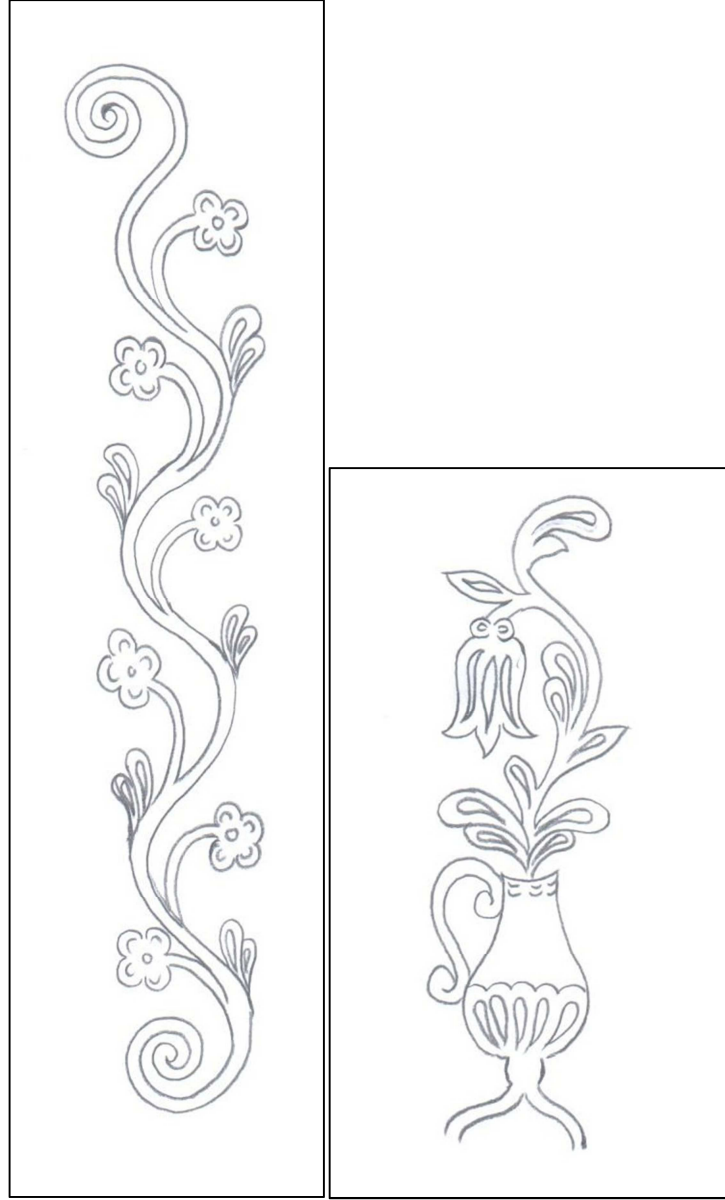
Çizim 11: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesi Sağ ve Sol Yan Cephe Görünüşü

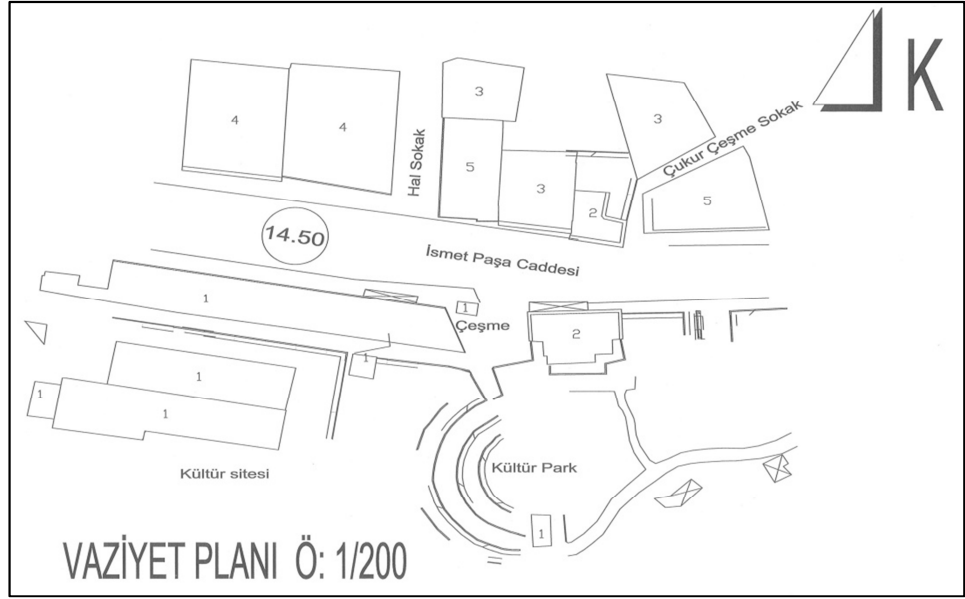
Çizim 12: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesinin Alınlık Bölümünde Yer Alan Süslemelerden Detay

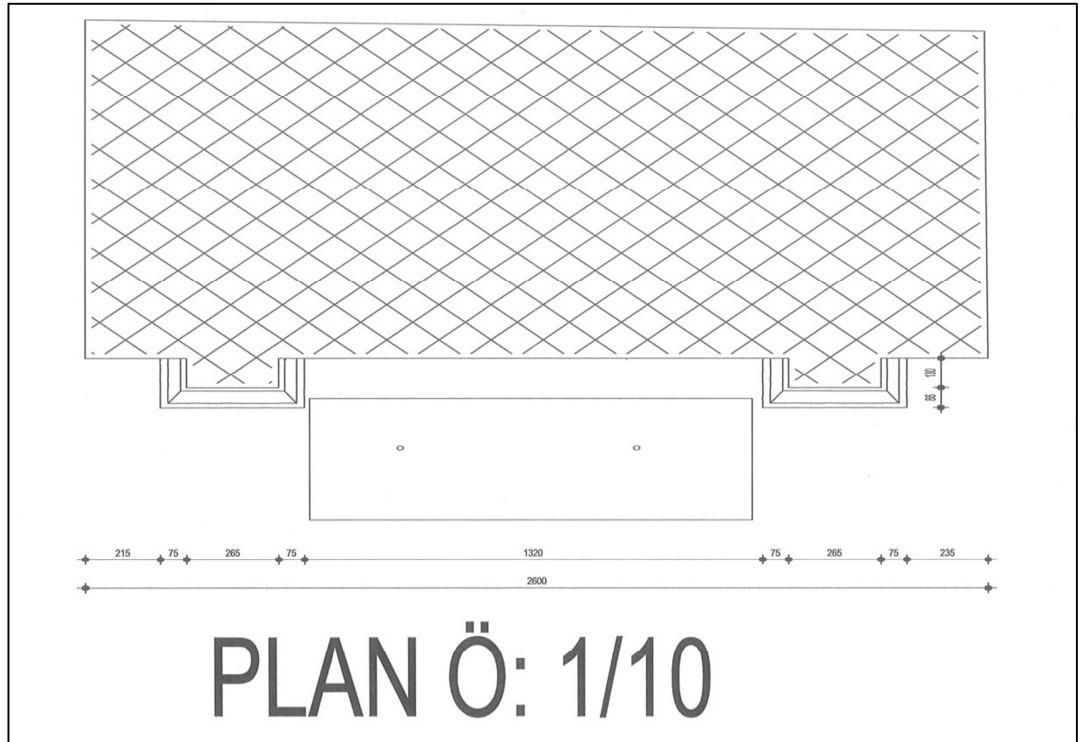
Çizim 13: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Süslemelerden Detay

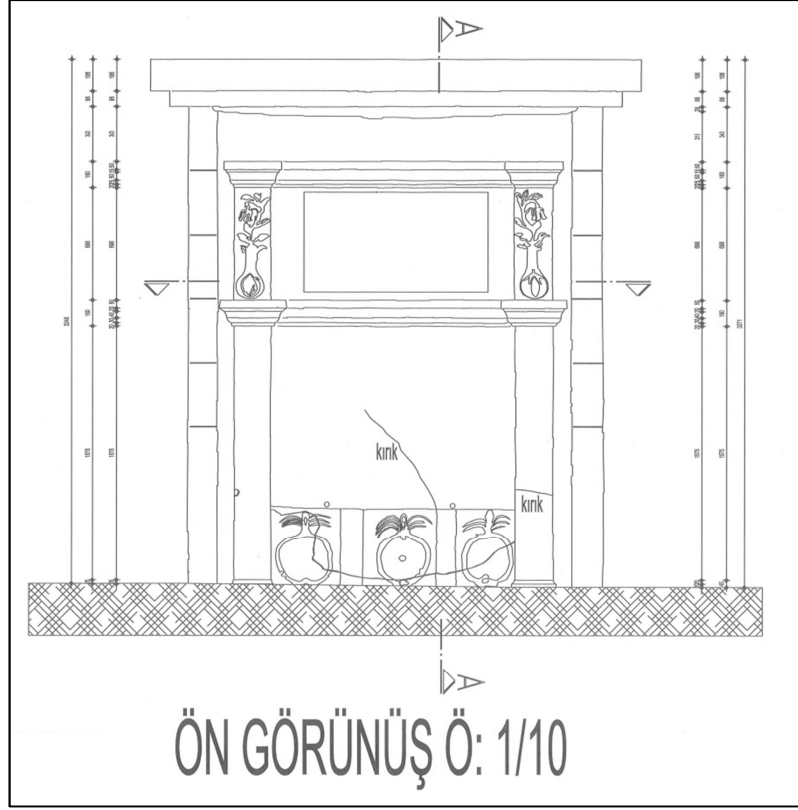
Çizim 14: Bolu Merkez Kocabey Çeşmesinin Plasterlerinde Yer Alan Süslemelerden
Detay

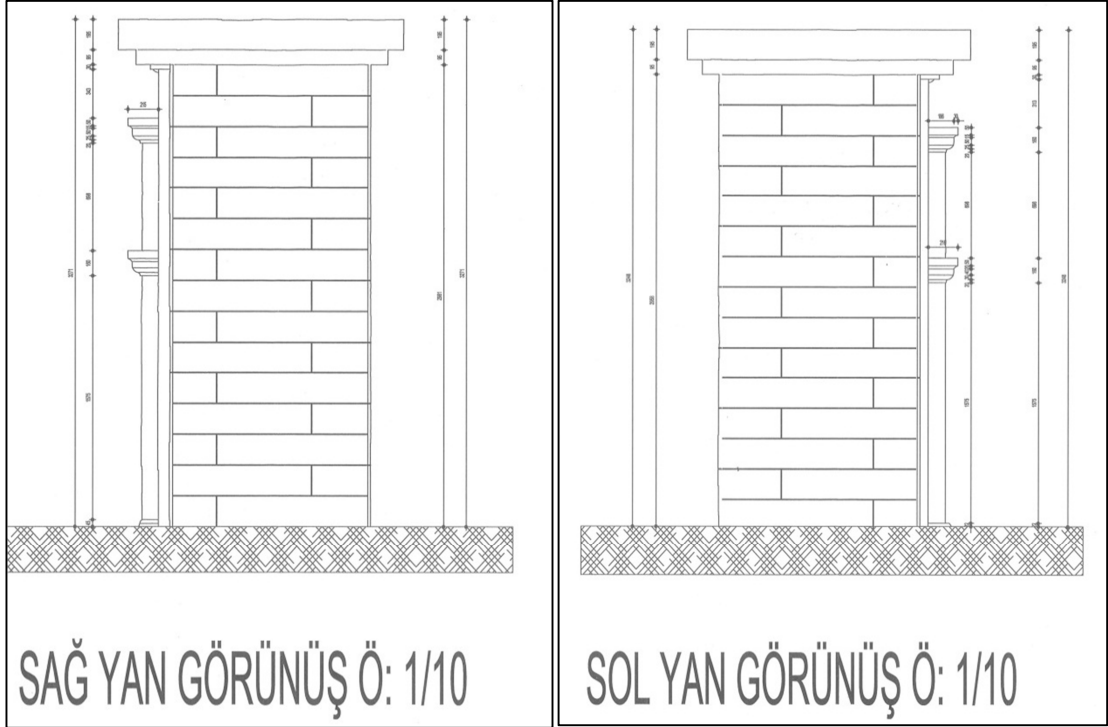
Çizim 15: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Vaziyet Planı

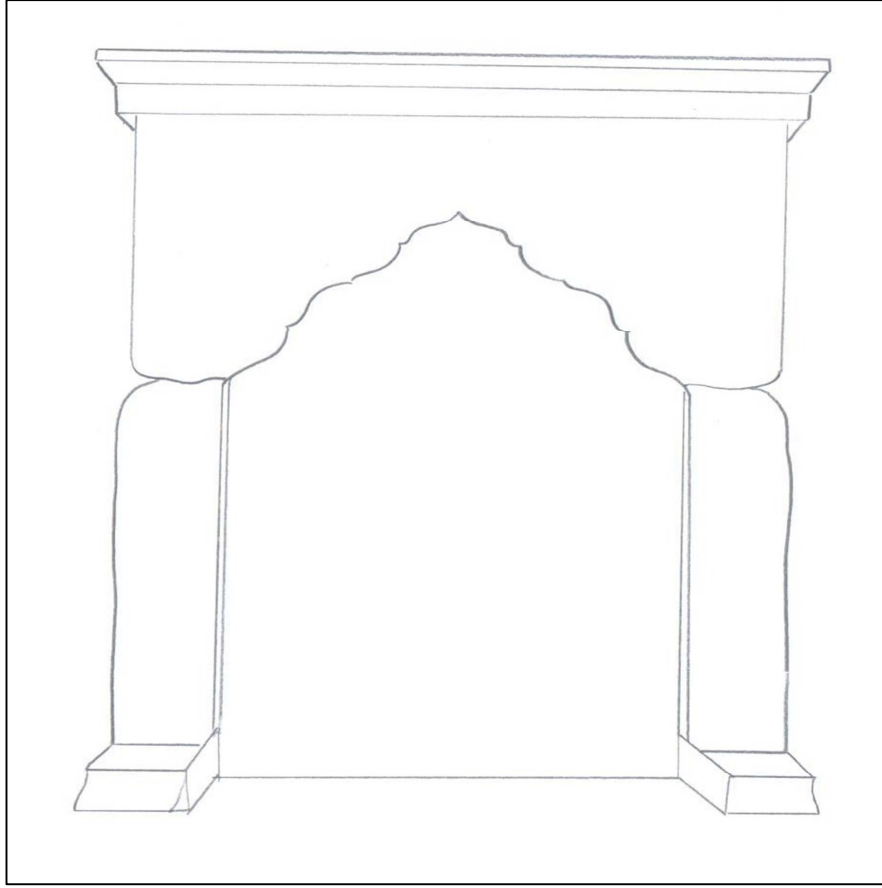
Çizim 16: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Planı

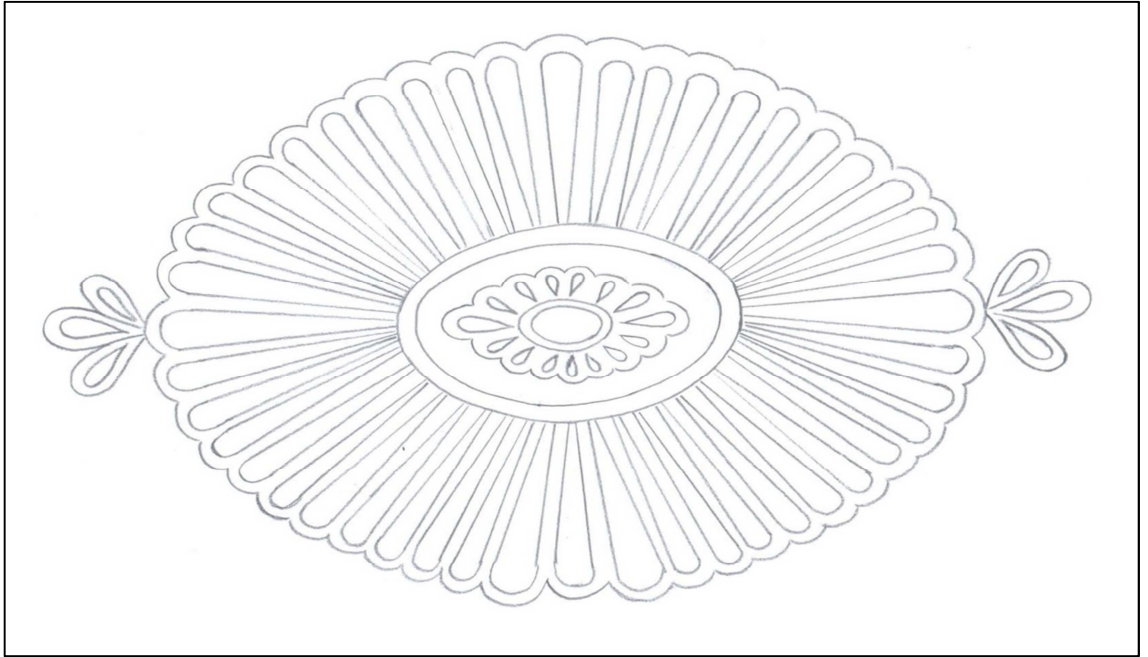
Çizim 17: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Ön Görünüşü

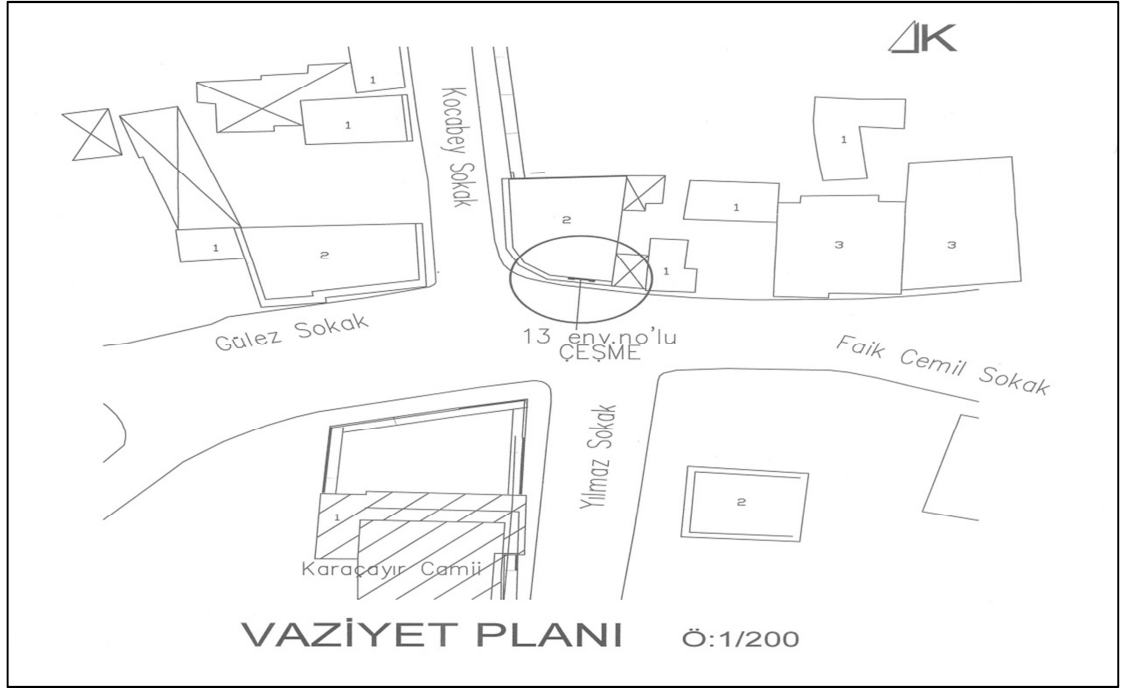
Çizim 18: Bolu Merkez Kültür Park Çeşmesinin Sağ ve Sol Yan Görünüşleri

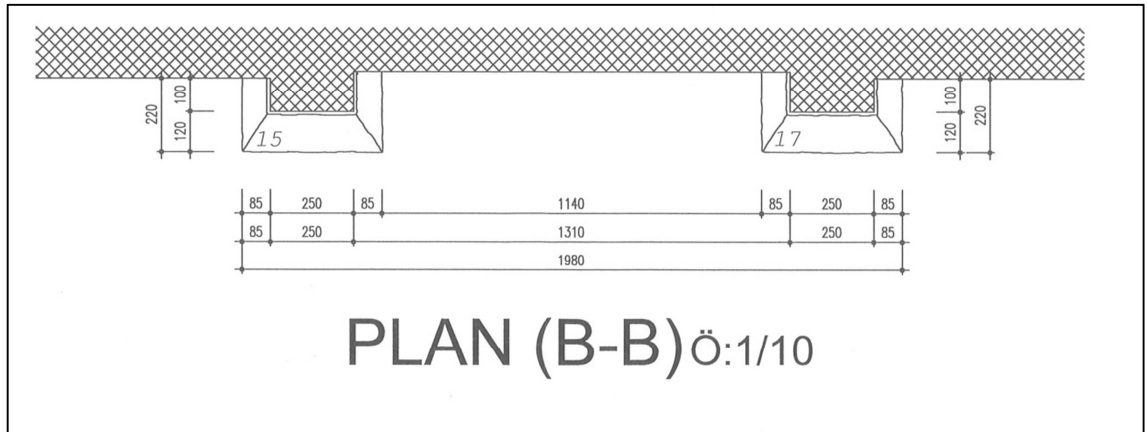
Çizim 19: Bolu Merkez Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinin Ön Görünüşü

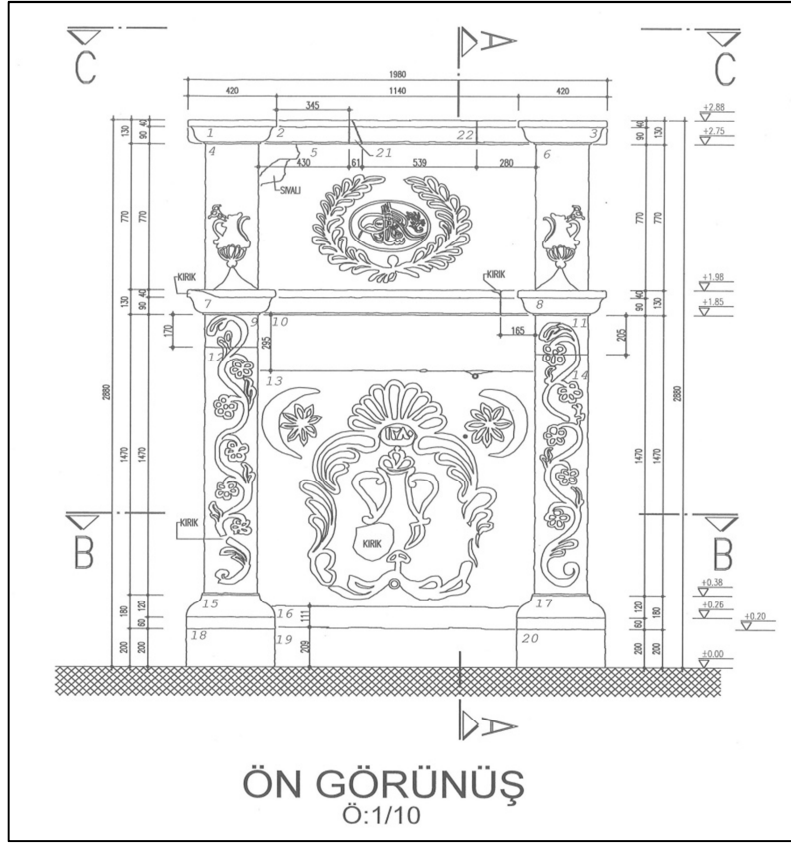
Çizim 20: Bolu Merkez Semerkand Hayrat Yanı Çeşmesinin Arka Cephesinde Yer Alan Süslemeden Detay

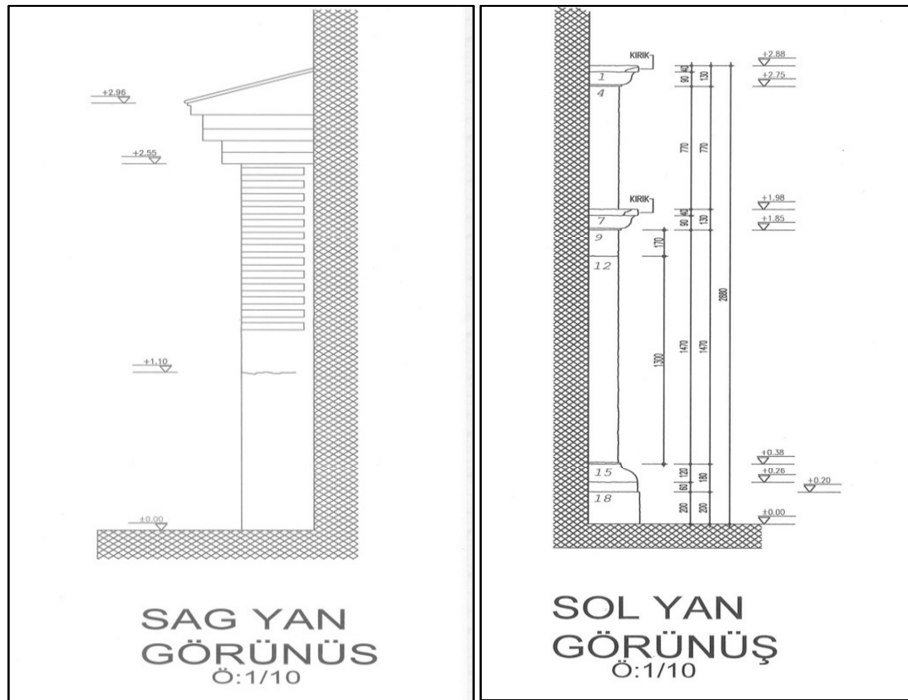
Çizim 21: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Vaziyet Planı

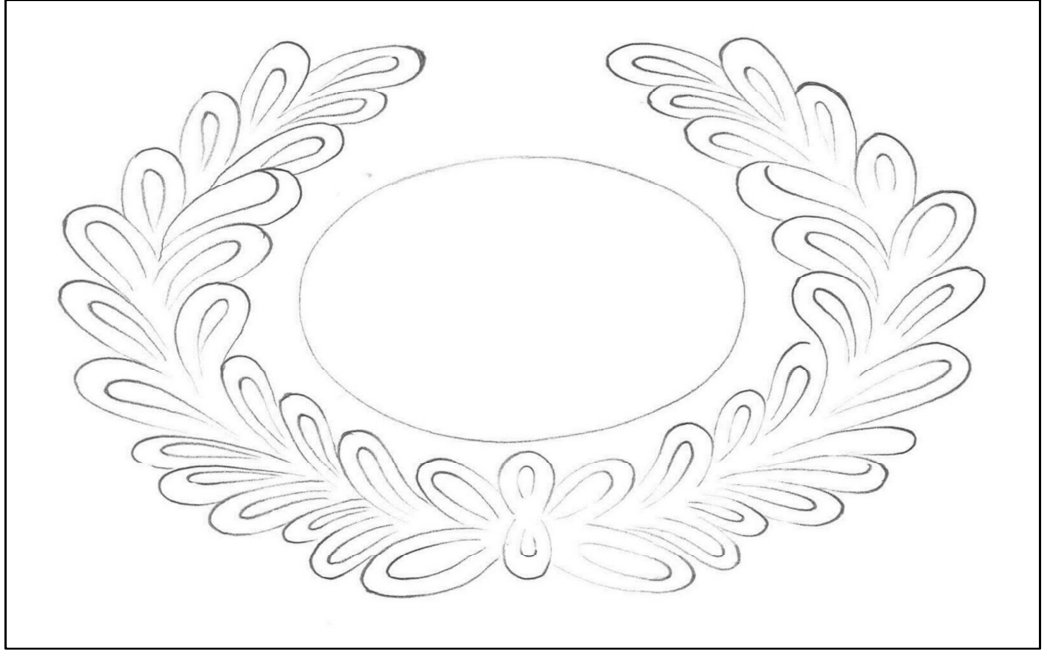
Çizim 22: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Planı

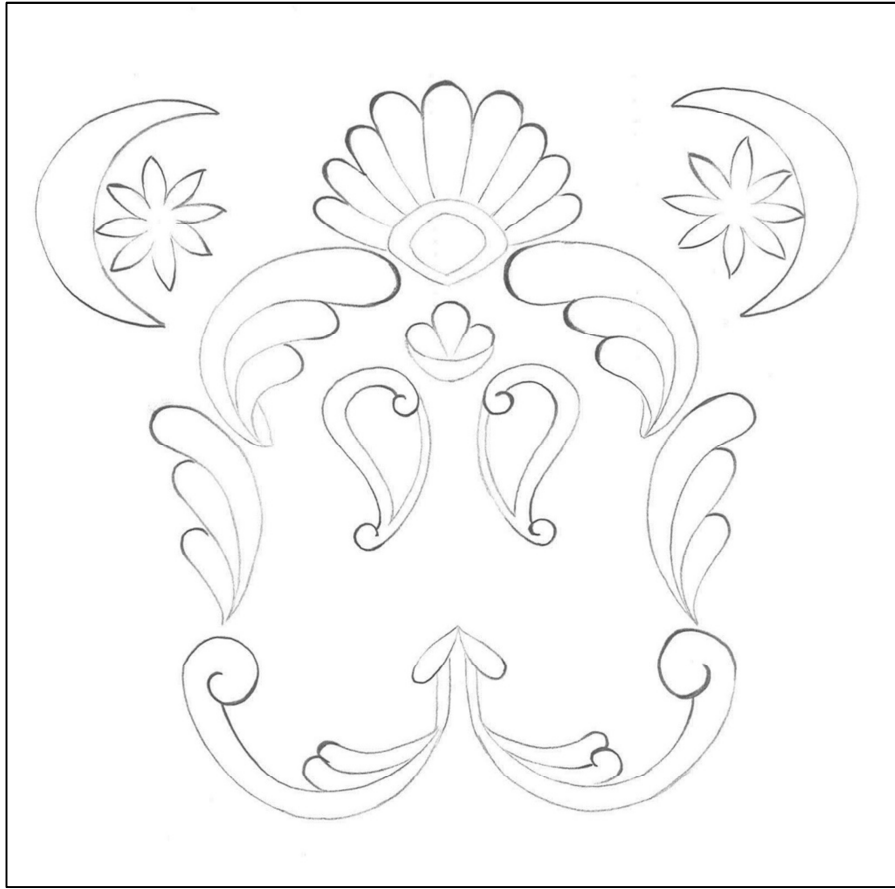
Çizim 23: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Ön Görünüşü

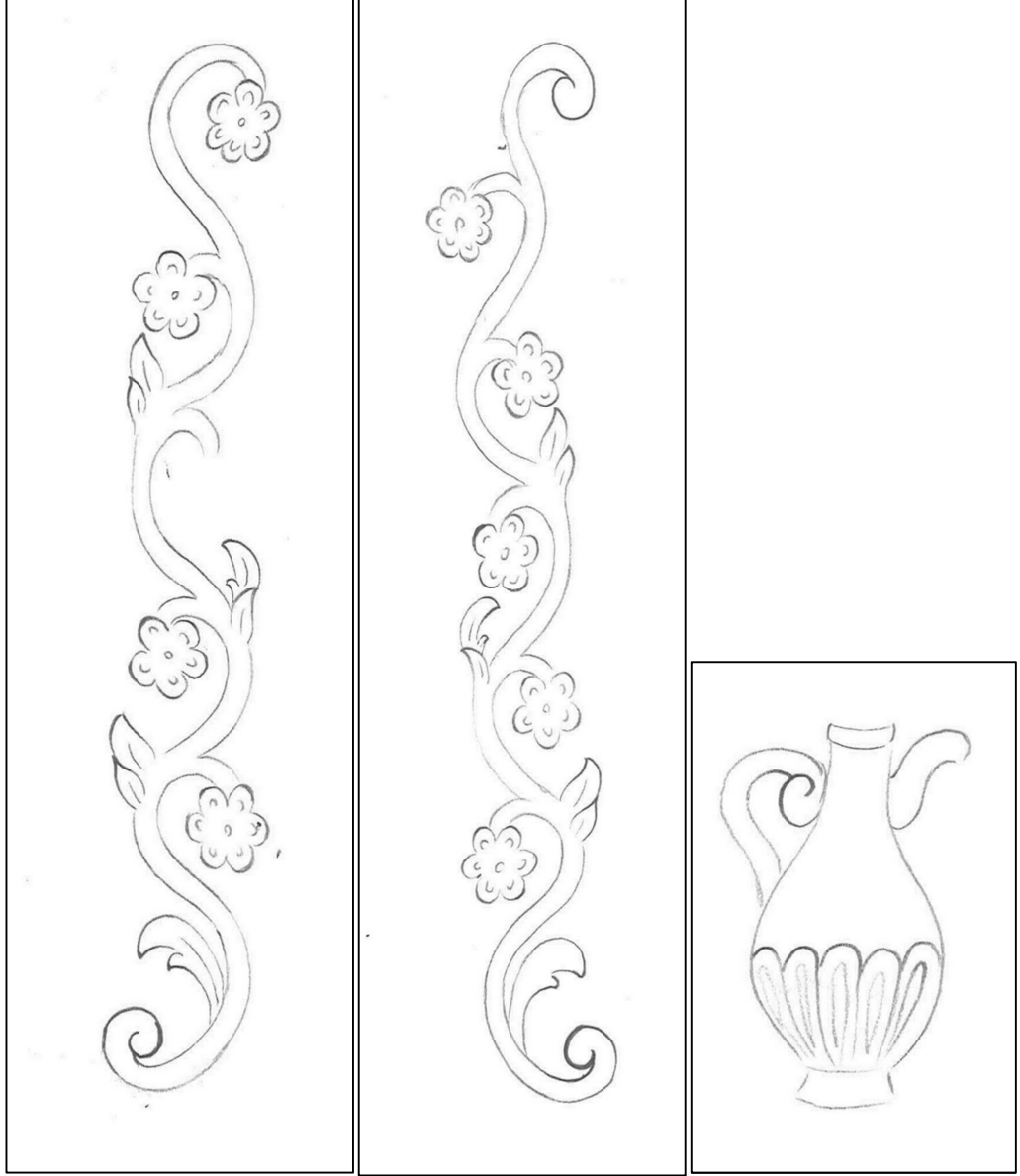
Çizim 24: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Sağ ve Sol Cephelerin Görünüşü

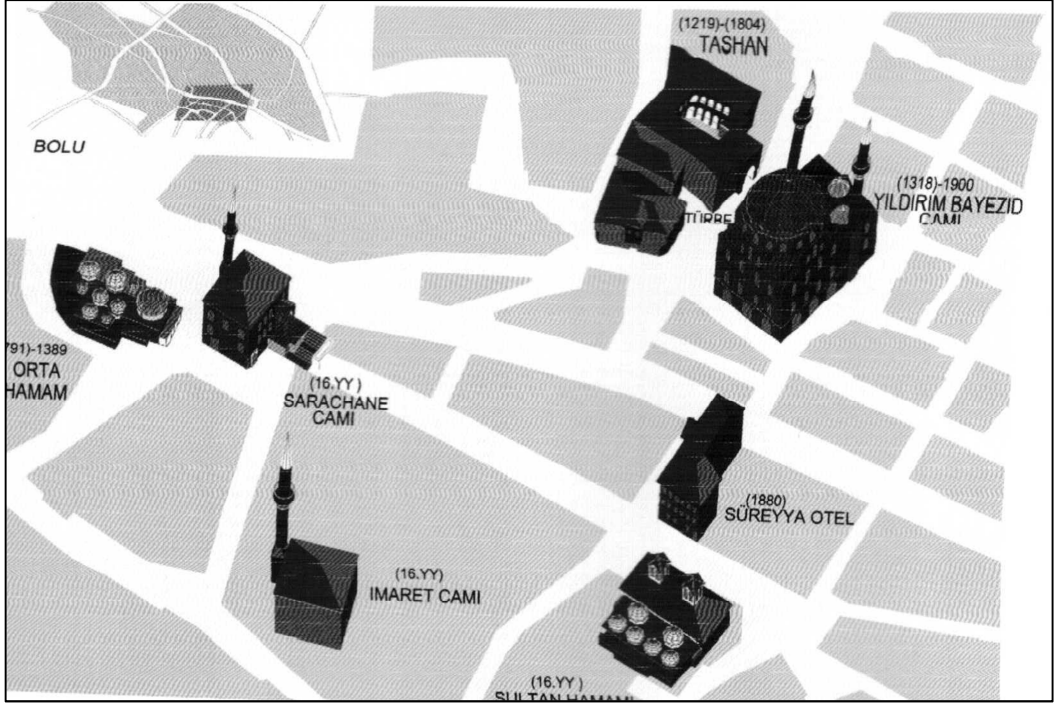
Çizim 25: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Alınlıkta Yer Alan Çelenk Motifi

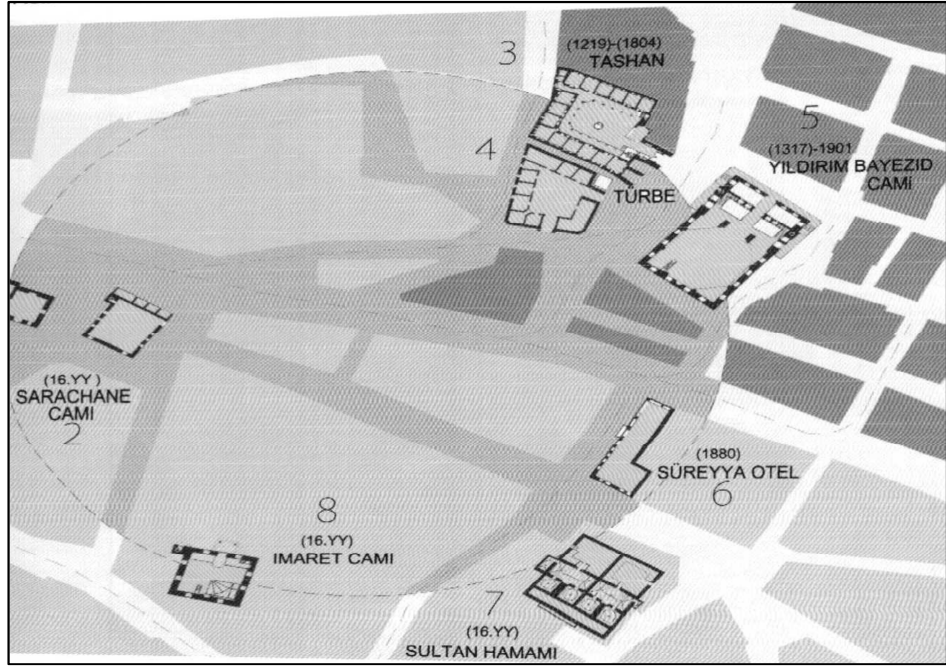
Çizim 26: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesi Aynalık Bölümünde Yer Alan Süslemelerden Detay

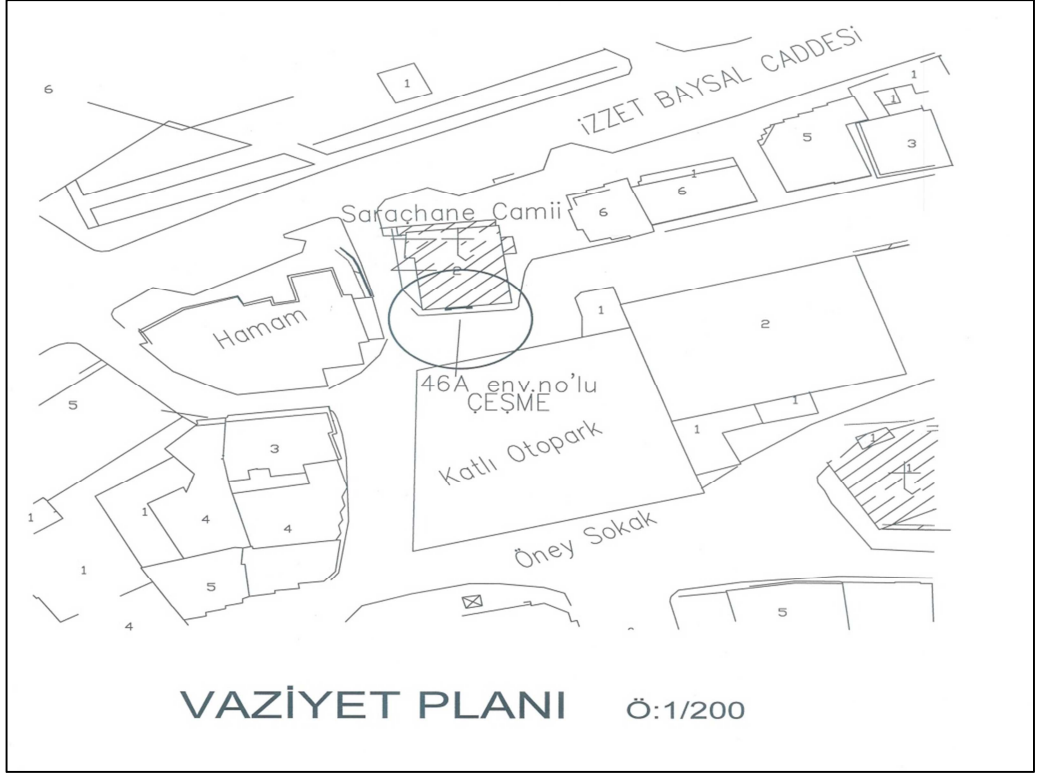
Çizim 27: Bolu Merkez Samukaş Çeşmesinin Plasterlerinde Yer Alan Süslemelerden
Detay

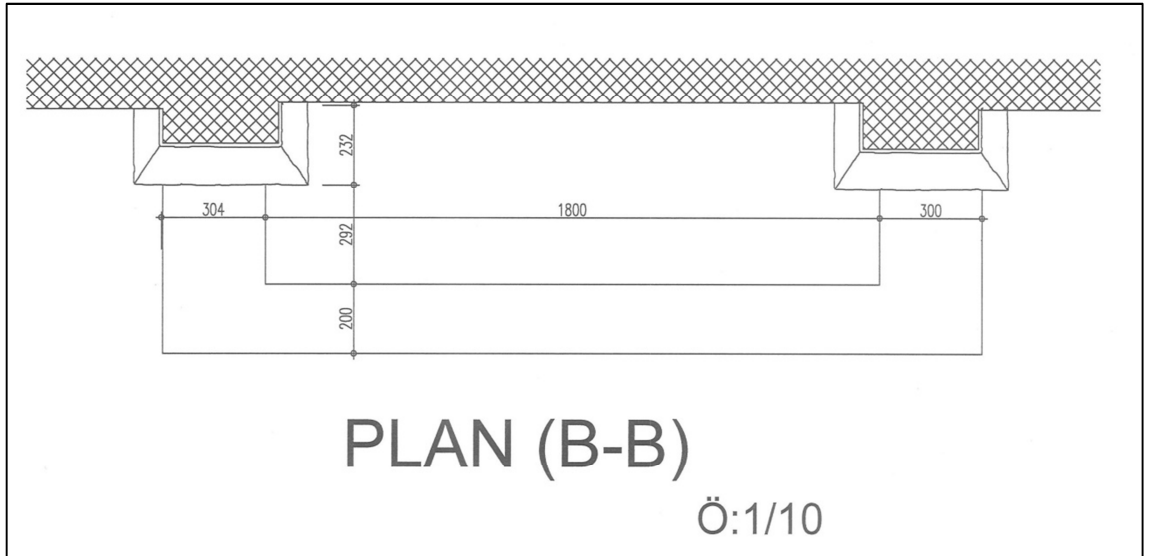
Çizim 28: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I ve II.'in 20.Yüzyıllardaki Vaziyet Planı

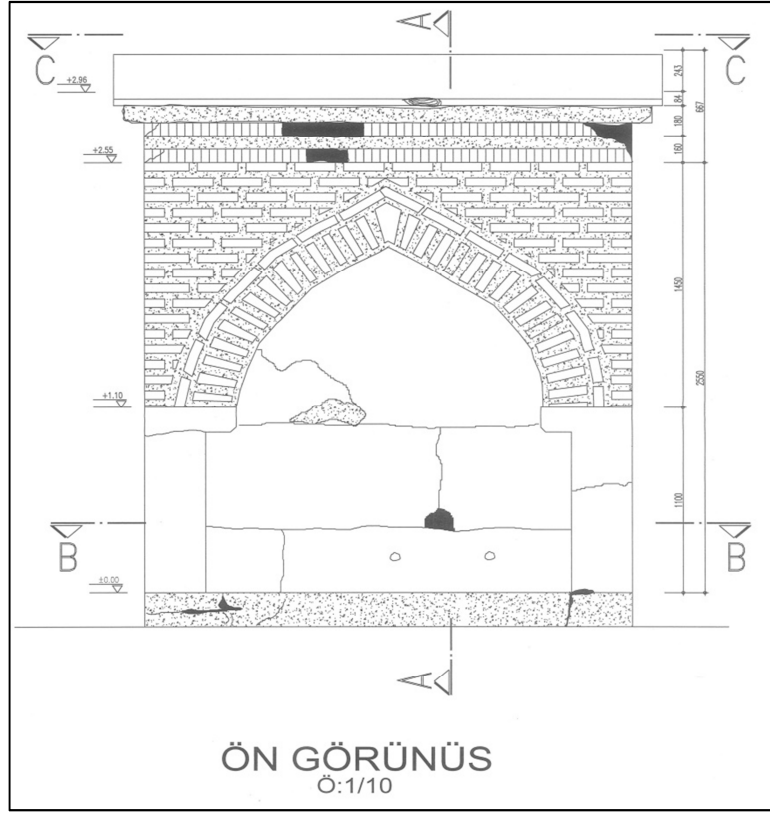
Çizim 29: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I ve II.'in 20.Yüzyıldaki Vaziyet Planı

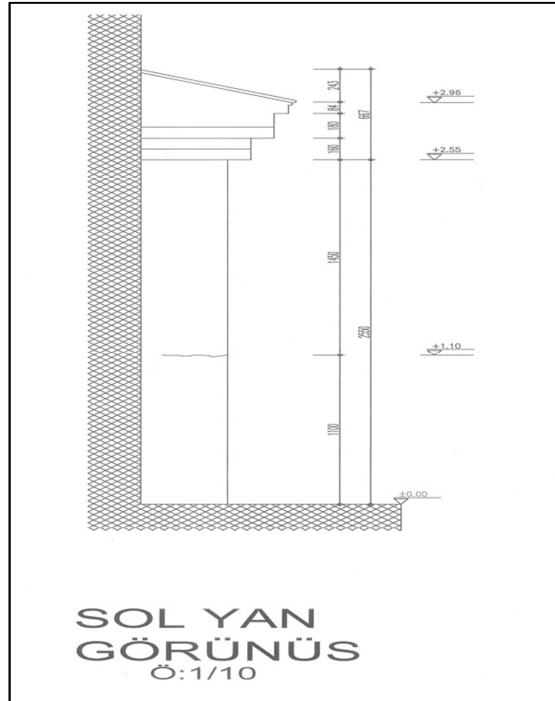
Çizim 30: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I ve II.'in Vaziyet Planı

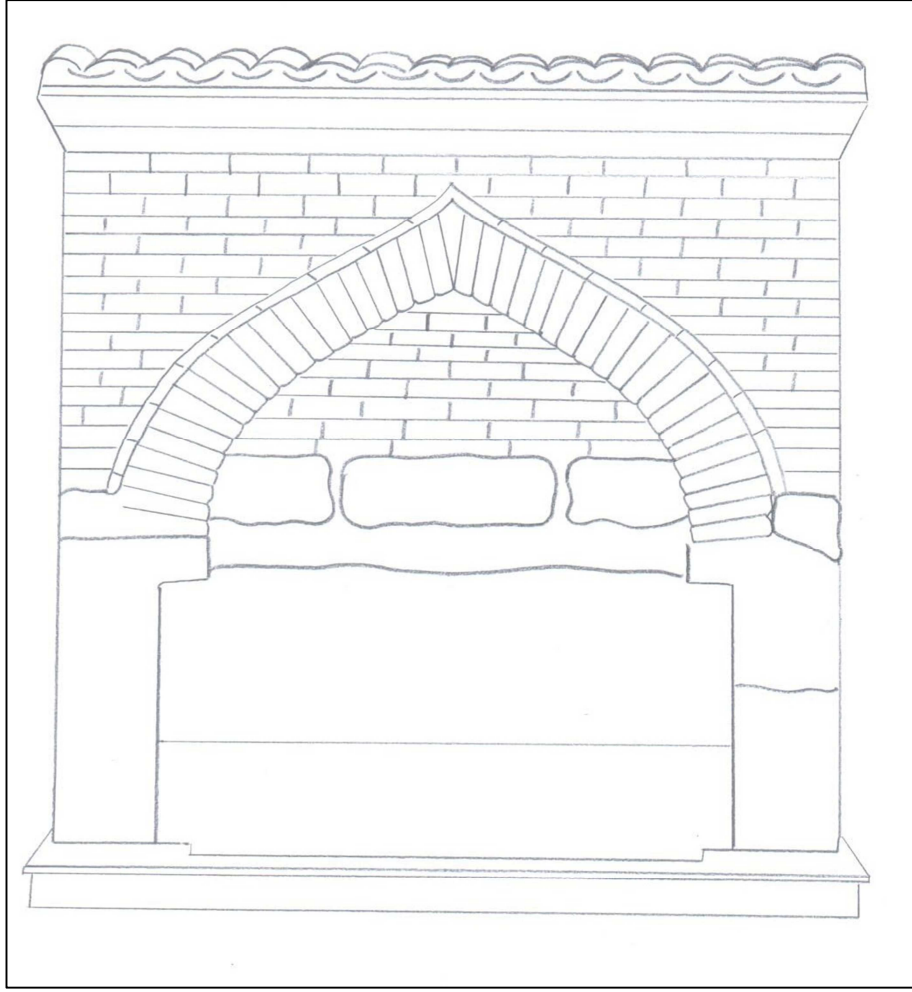
Çizim 31: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I'in Planı

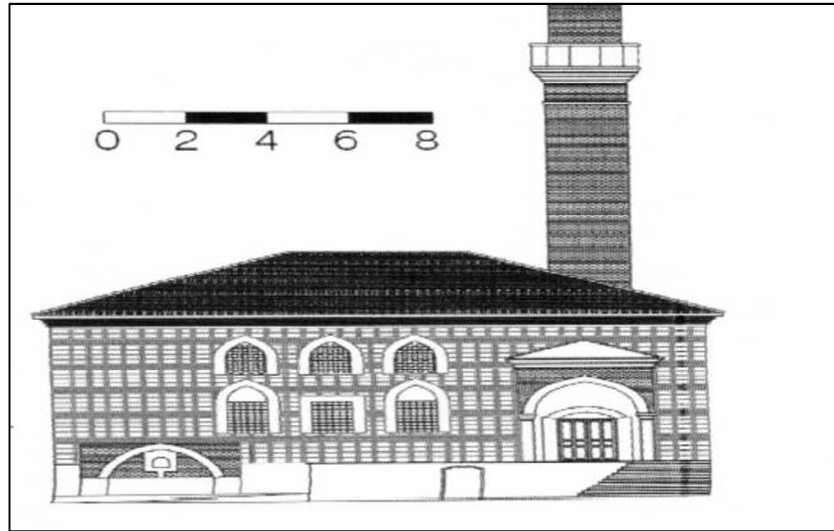
Çizim 32: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I'in Ön Görünüşü

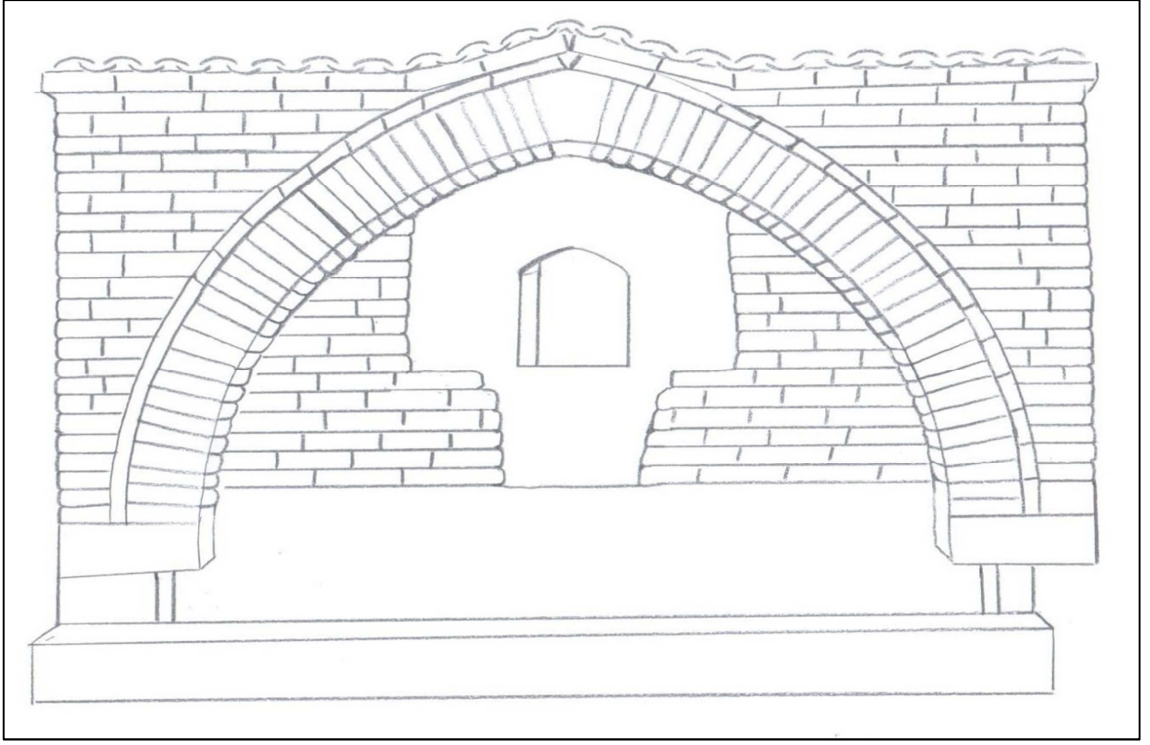
Çizim 33: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I. Sol Yan Cephe Görünümü

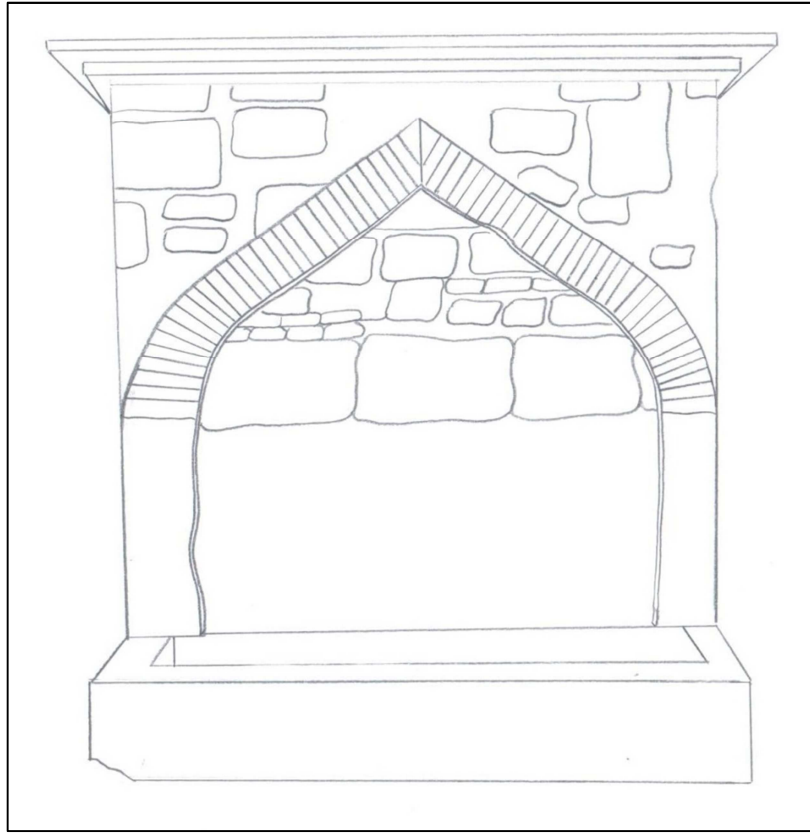
Çizim 34: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi I. Ön Cephe Görünümü

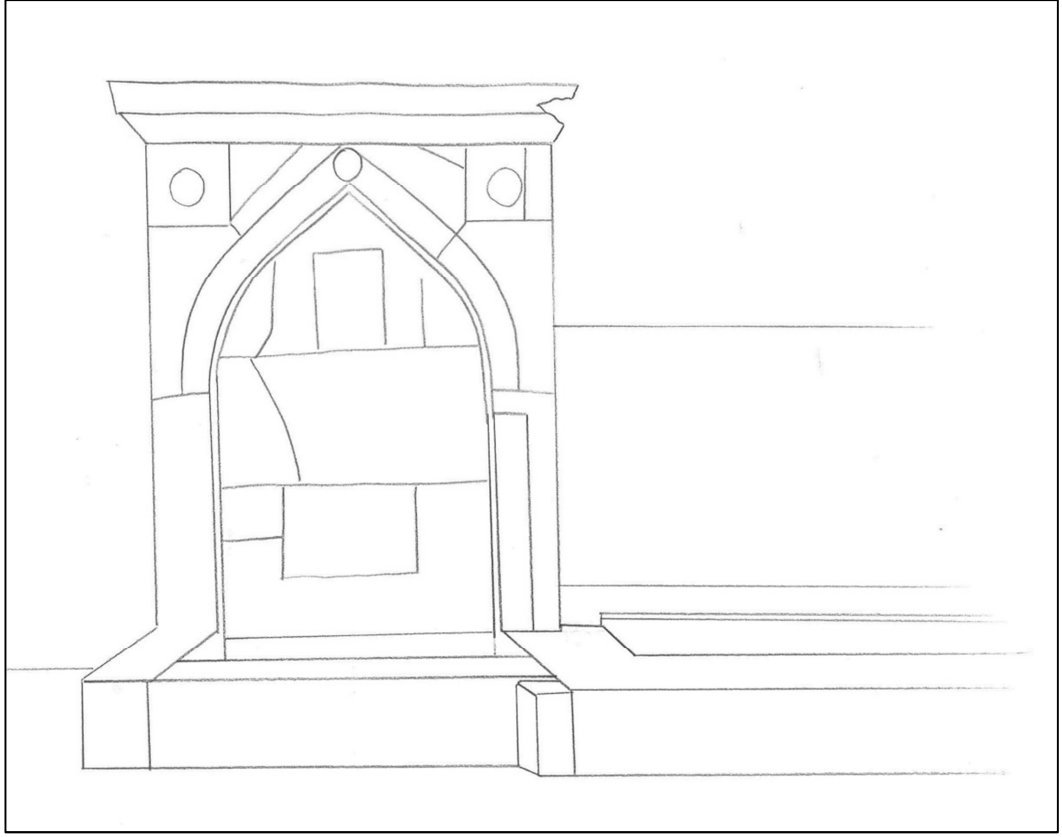
Çizim 35: Bolu Merkez Saraçhane Cami ve Doğu Duvarındaki Çeşmesi

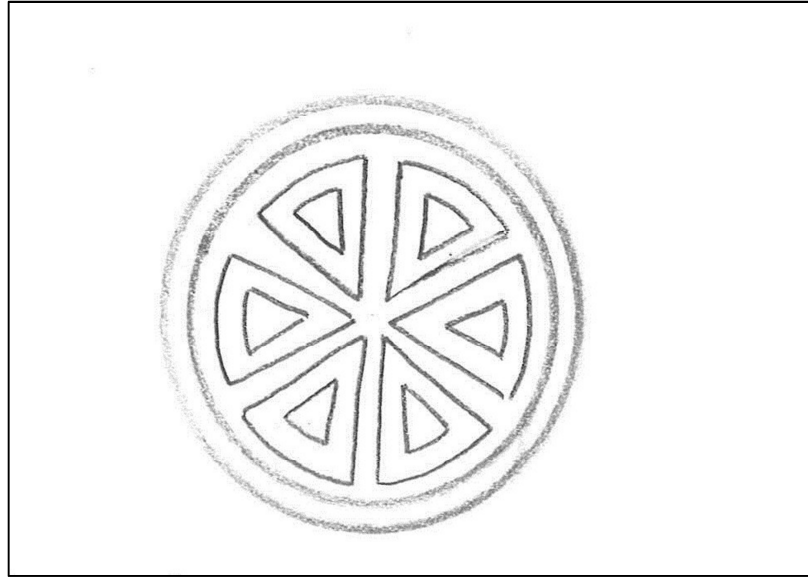
Çizim 36: Bolu Merkez Saraçhane Cami Çeşmesi II. Ön Cephe Görünümü

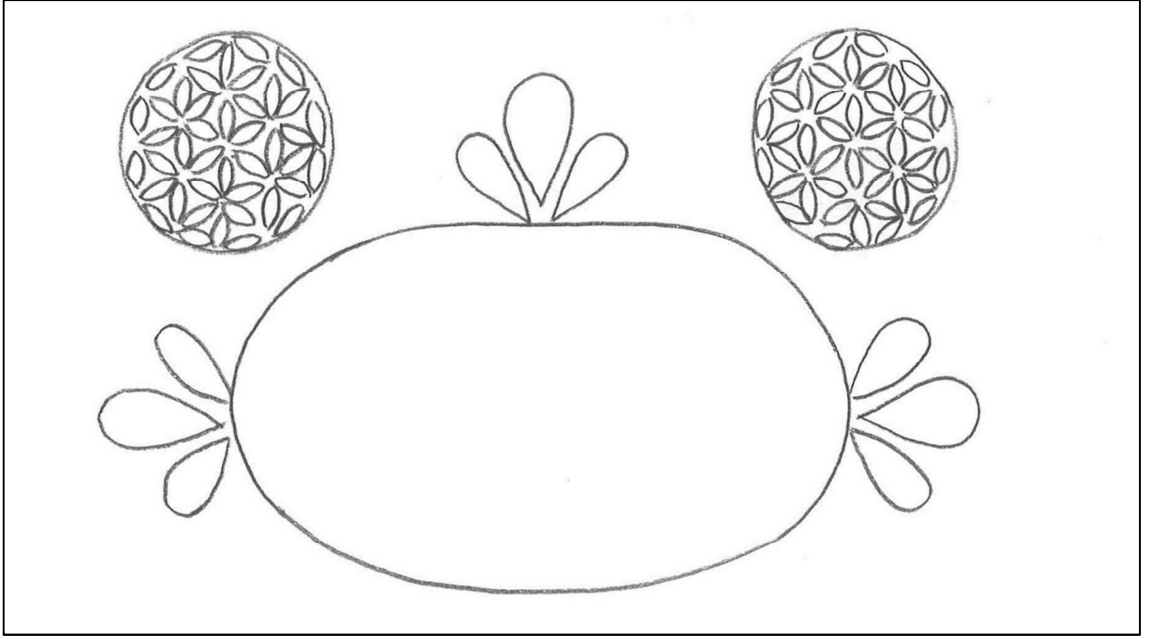
Çizim 37: Bolu Merkez Çatal Çeşmenin Ön Görünüşü

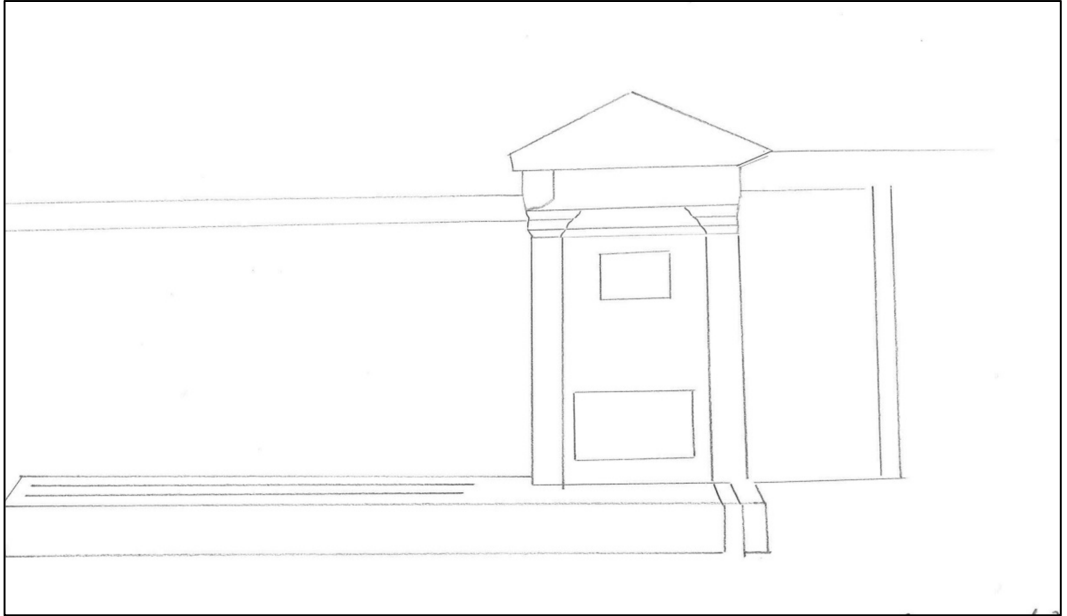
Çizim 38: Gerede Demirciler Mahallesi Uлуу Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü

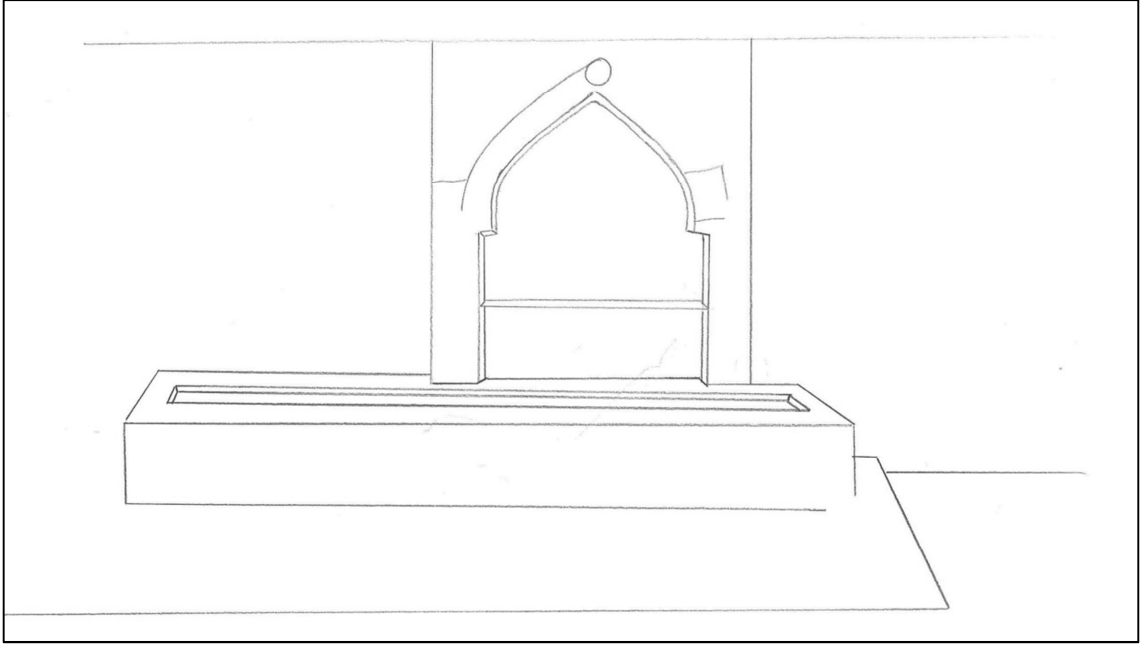
Çizim 39: Gerede Demirciler Mahallesi Uлуу Sokak Çeşmesinin Alınlığında Yer Alan
Rozetten Detay

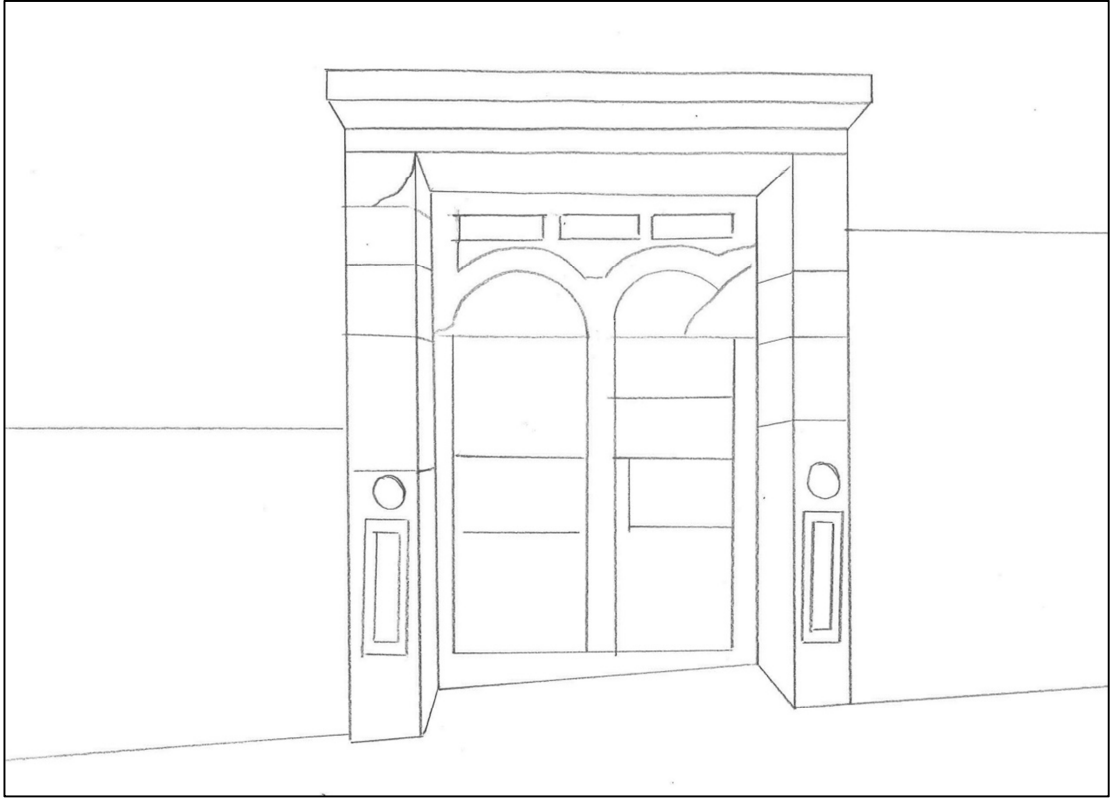
Çizim 40: Gerede Kabiller Mahhalesi I. Çeşmesinin Aynalık Bölümünde Yer Alan Motiflerden Detay

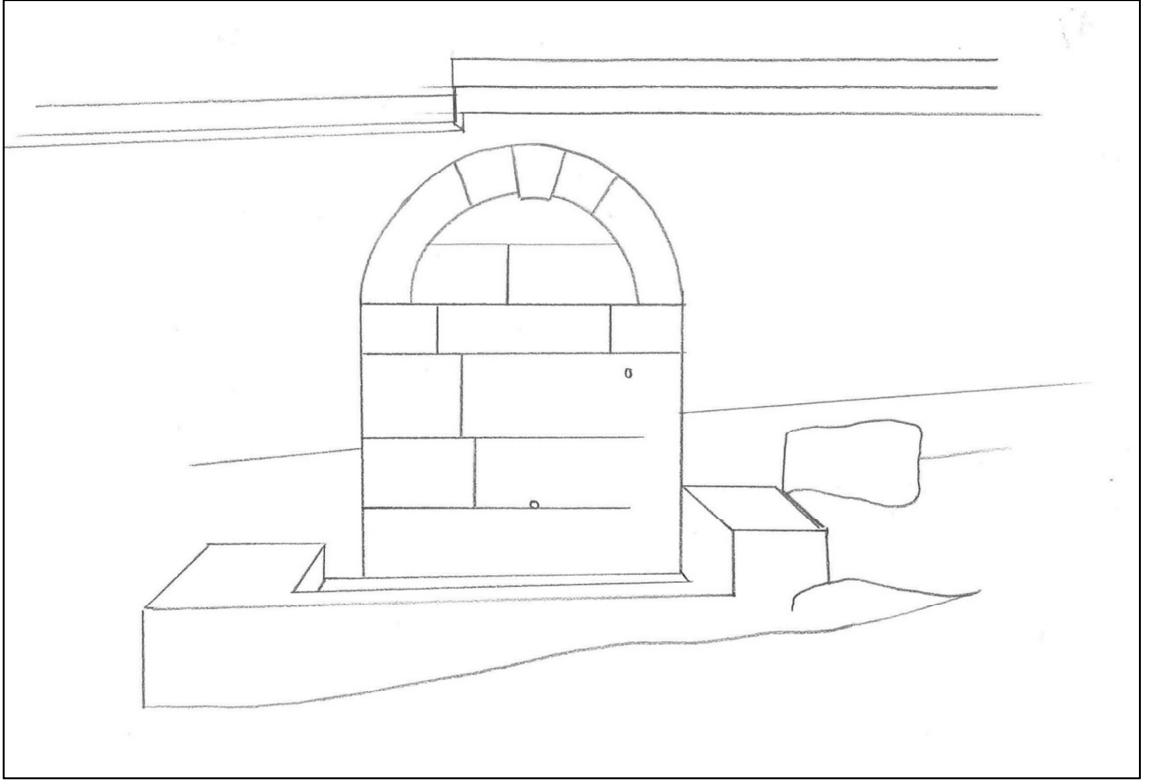
Çizim 41: Gerede Kabiller Mahallesi Çaybaşı II. Çeşmenin Ön Görünüşü

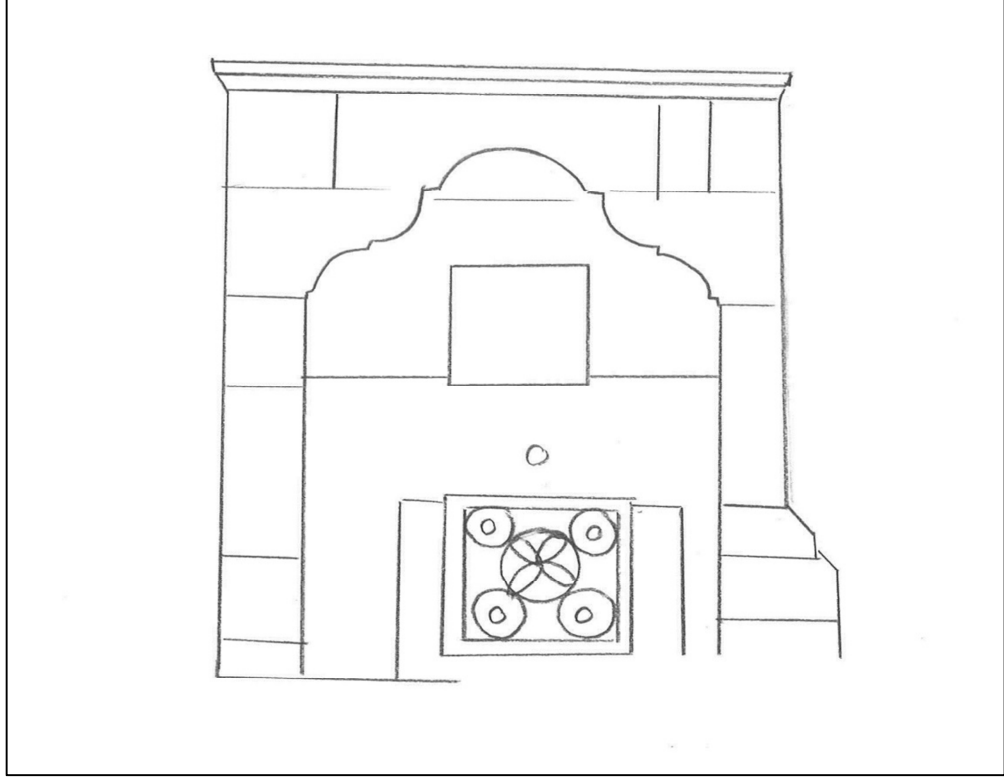
Çizim 42: Gerede Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak II. Çeşmesi Ön Görünüşü

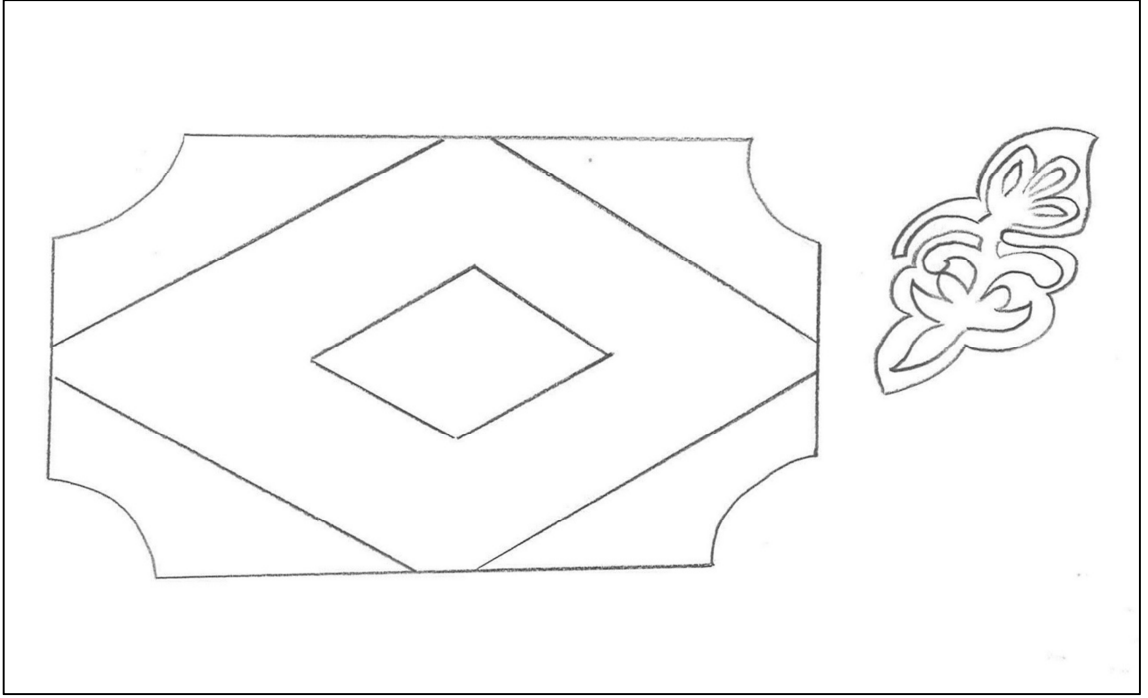
Çizim 43: Gerede Kabiller Mahallesi Çaybaşı Sokak III. Çemesinin Ön Görünüşü

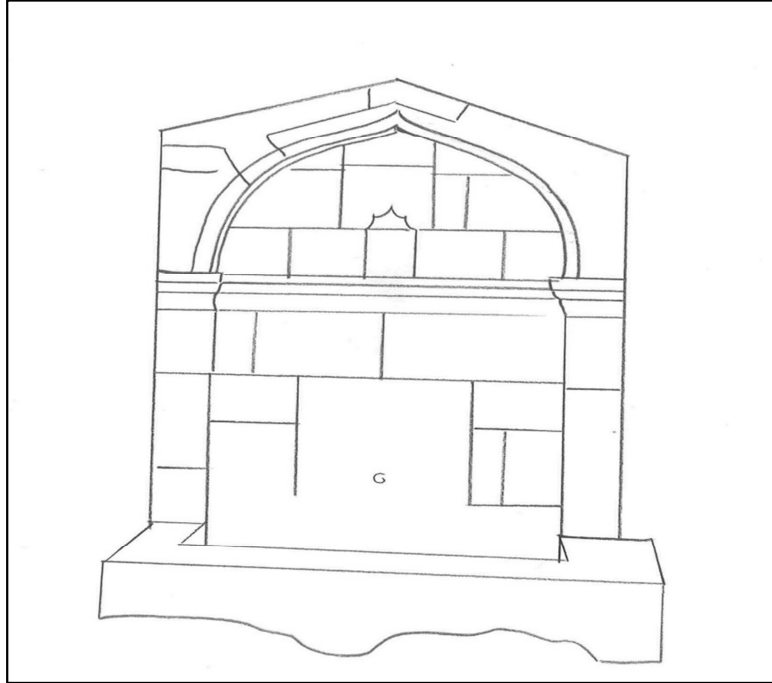
Çizim 44: Gerede Kabiller Mahallesi Salih Bey Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü

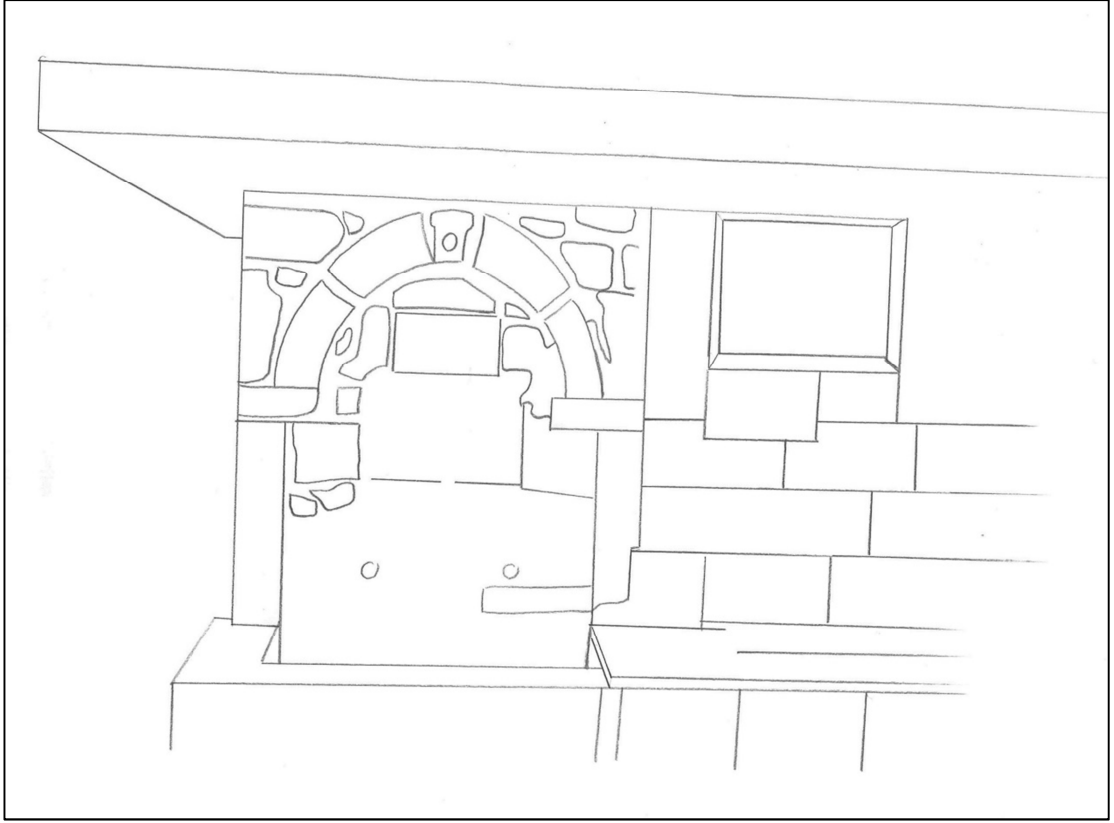
Çizim 45: Gerede Kitirler Mahallesi Hacı Ayenler Çeşmesinin Ön Görünüşü

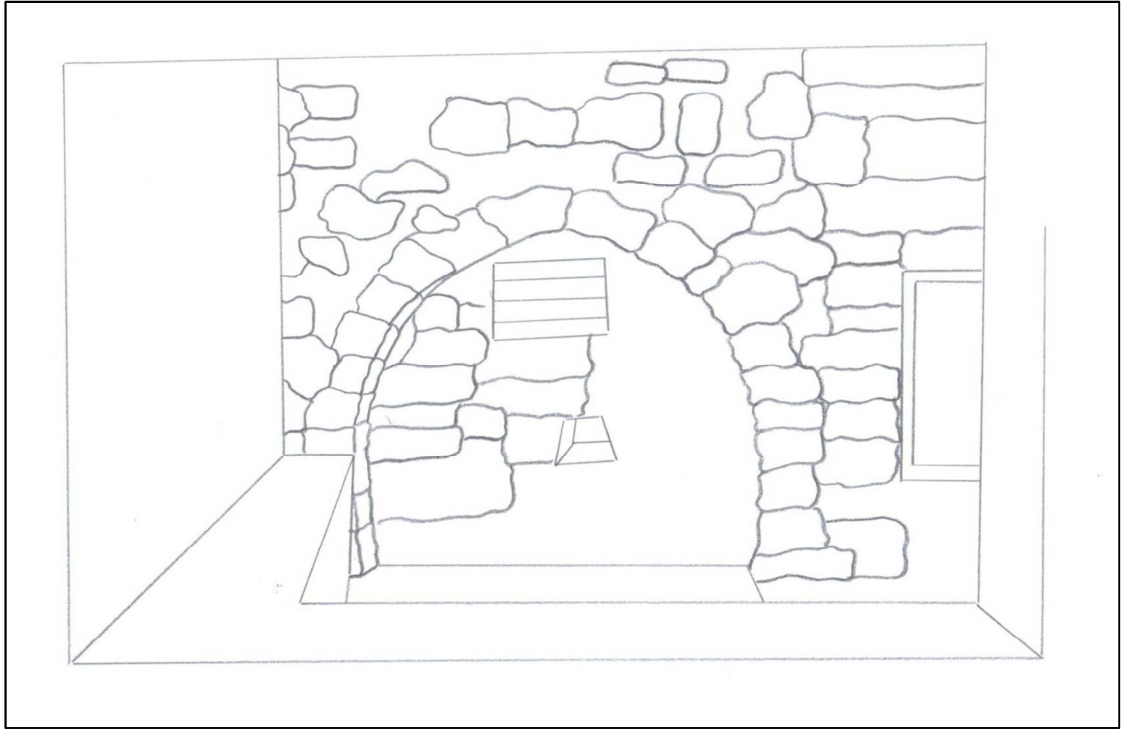
Çizim 46: Gerede Kitirler Mahallesi Hacı Ayenler Çeşmesinin Devşirme Malzemesinden Detay

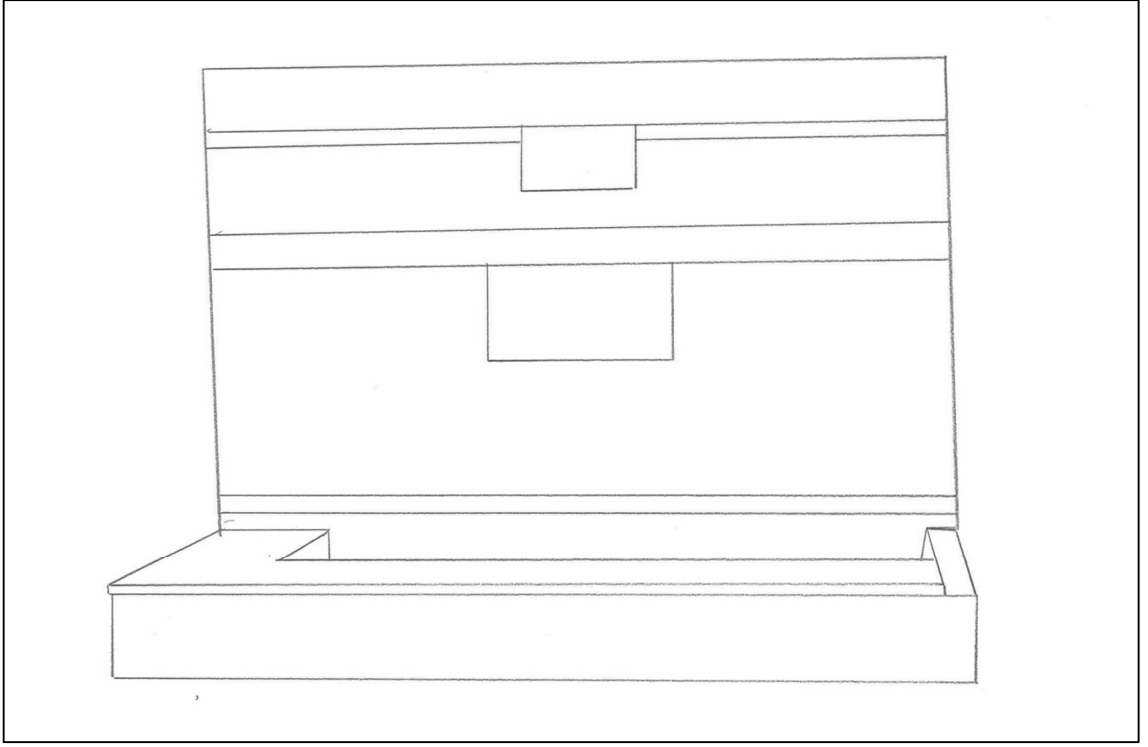
Çizim 47: Gerede Kabiller Mahallesi Sakin Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü

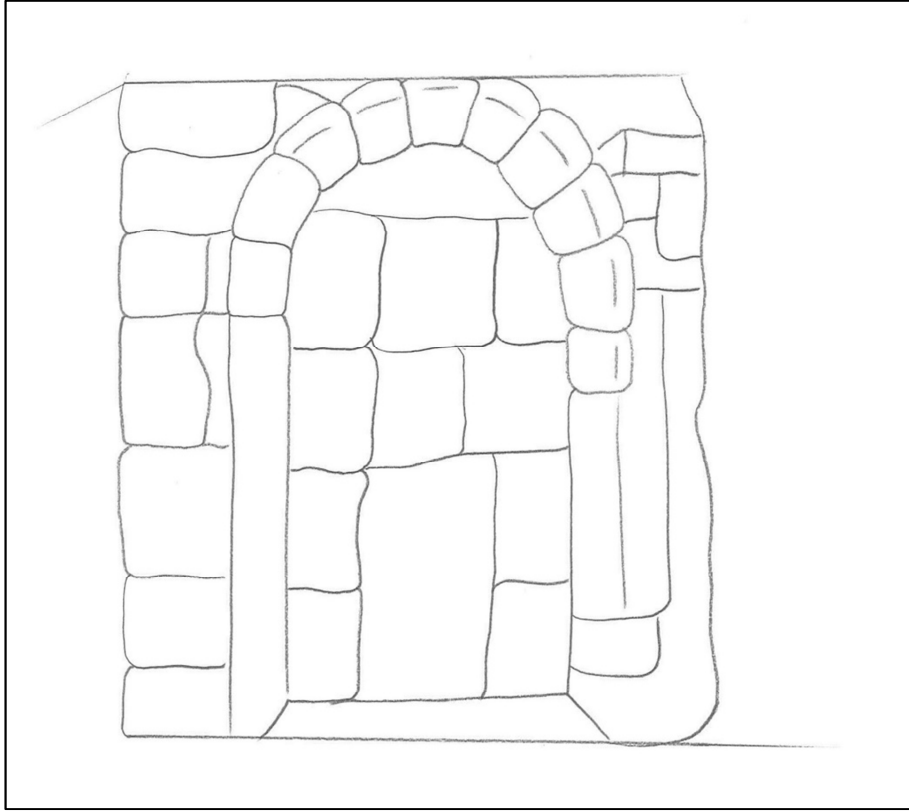
Çizim 48: Gerece Çataklı Çeşmesinin Ön Görünüşü

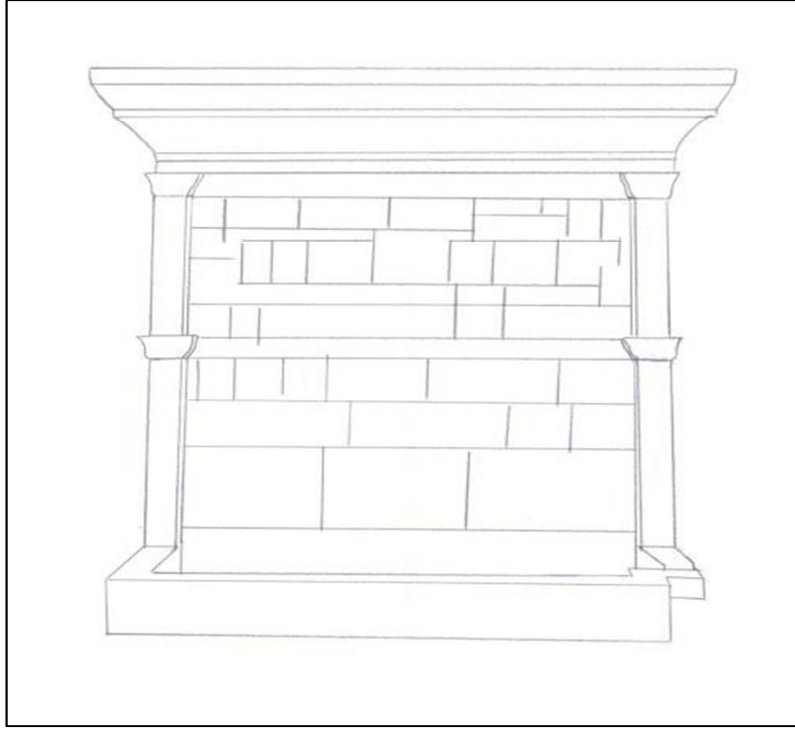
Çizim 49: Göynük Kimseziler Çeşmesinin Ön Görünüşü

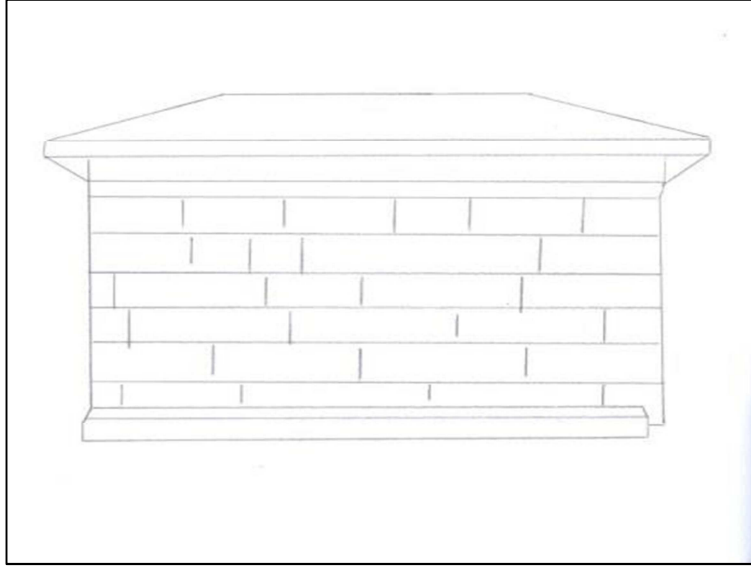
Çizim 50: Göynük Yukarı Çarşı Çeşmesinin Ön Görünüşü

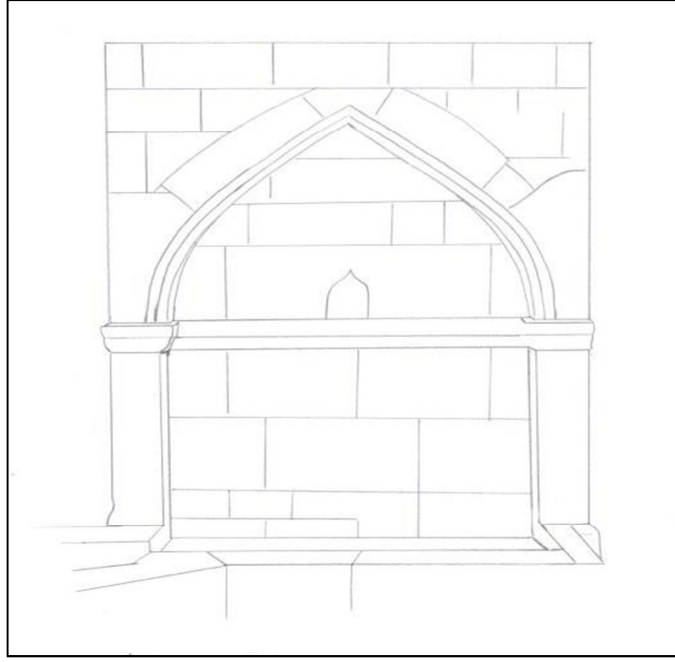
Çizim 51: Sarayönü Sokak Çeşmesinin Ön Görünüşü

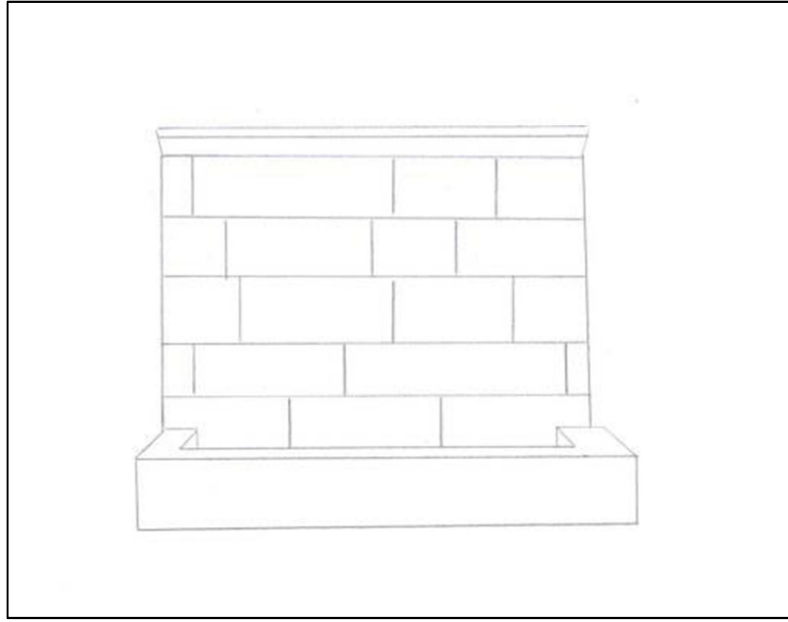
Çizim 52: Kibriscik Alemdar Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü

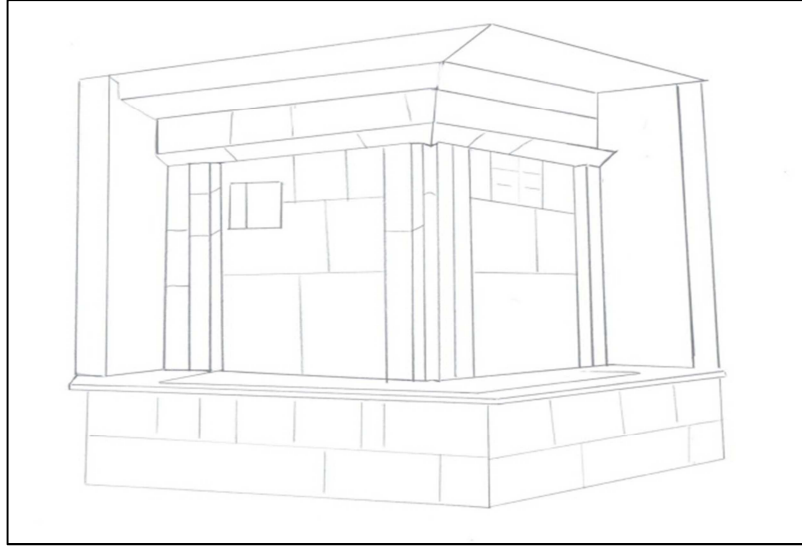
Çizim 53: Kibriscik Yazıca Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü

Çizim 54: Kırısçık Devören Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü

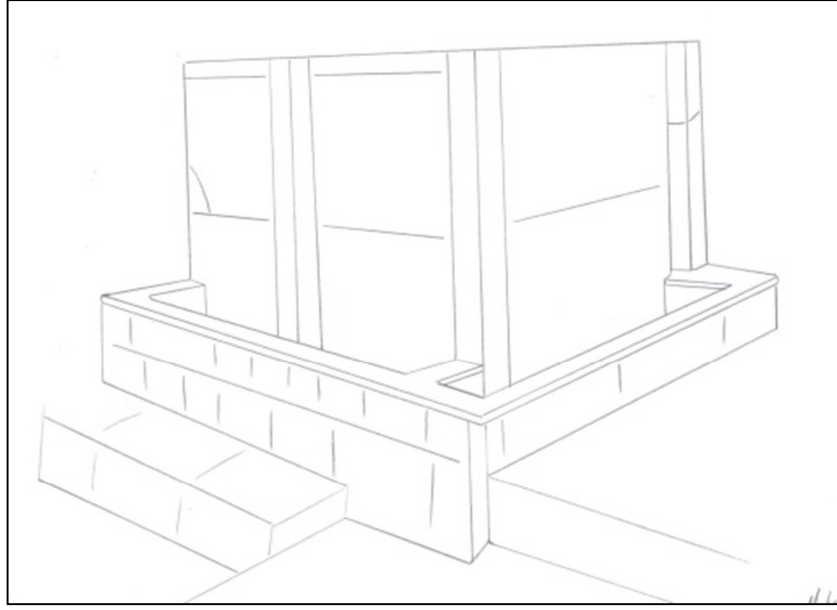
Çizim 55: Kırısçık Devören Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü

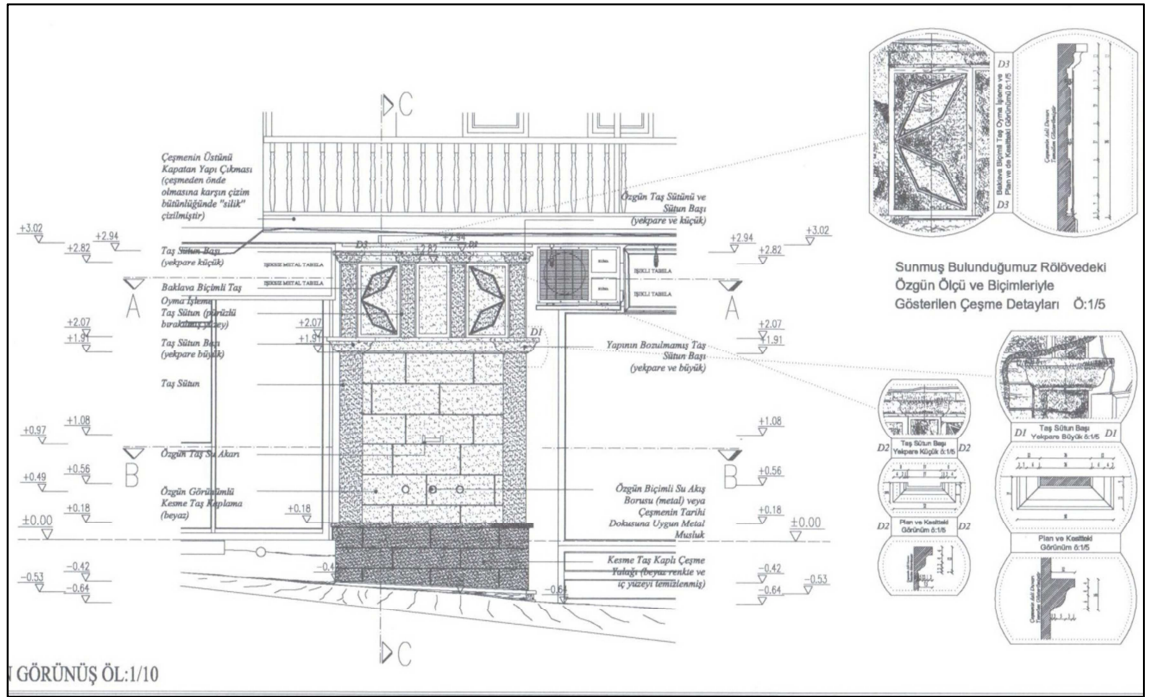
Çizim 58: Mudurnu Kaygana Mahallesi Demirciler Sokak Çeşmesi Cephelerin Konumlanması

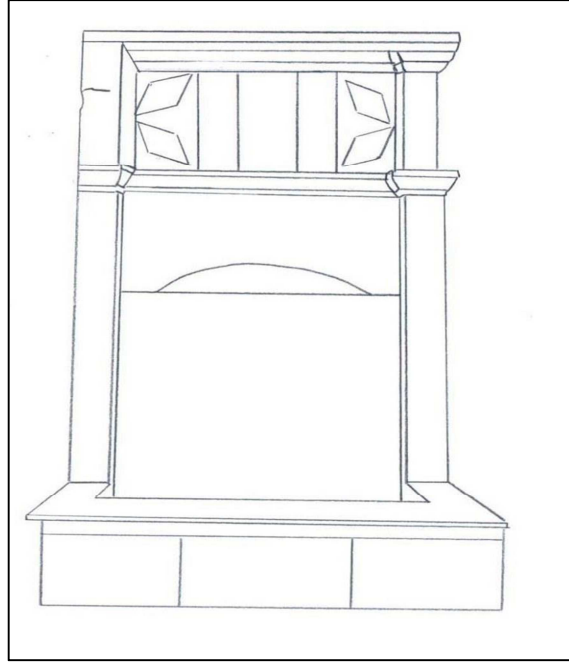
Çizim 59: Mudurnu Kaygana Mahallesi Pabuççular Çeşmesi Cephe Görünüşü

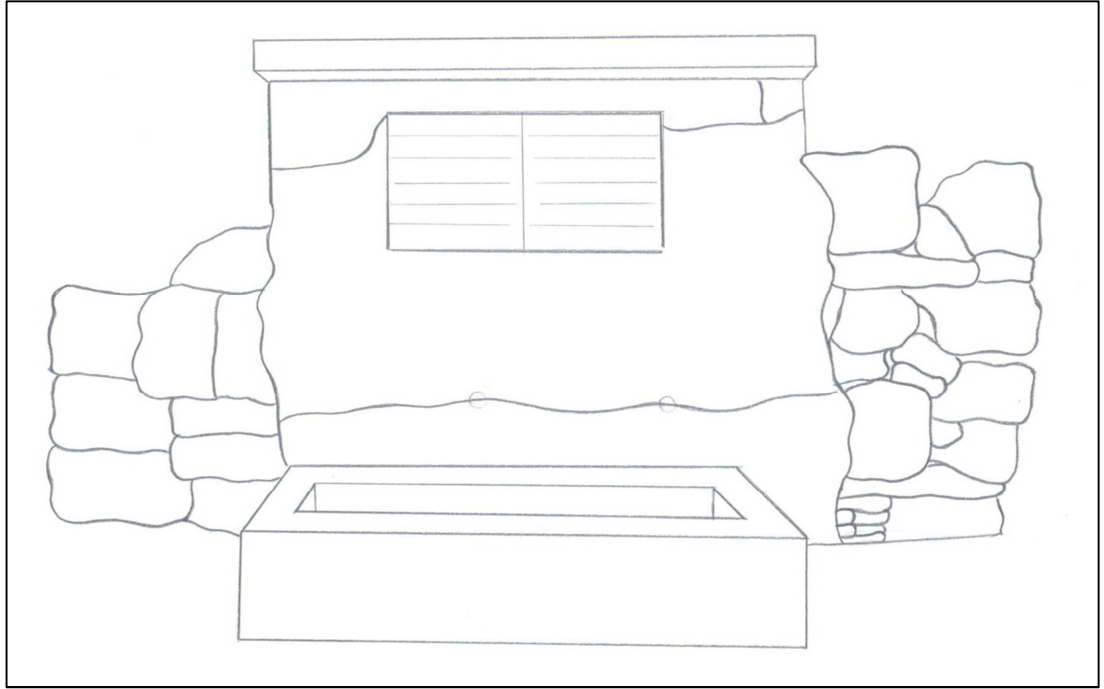
Çizim 60: Mudurnu Kaygana Mahallesi Pabuçcular Çeşmesi Cephelerinin Konumlanması

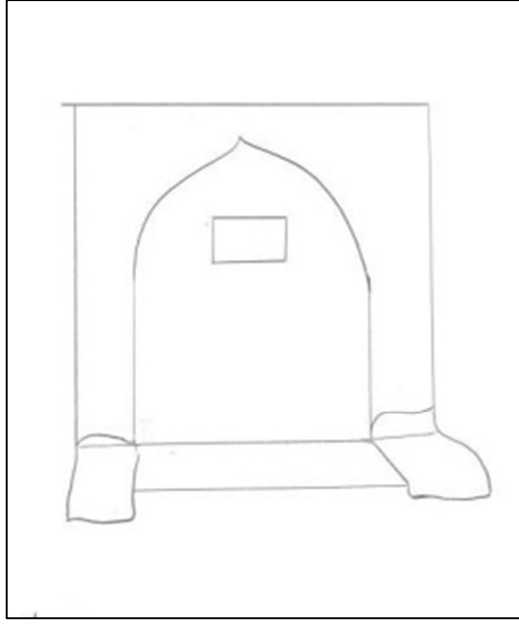
Çizim 61: Mudurnu Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi Çeşmesi Cephe Görünüşü ve Konumu

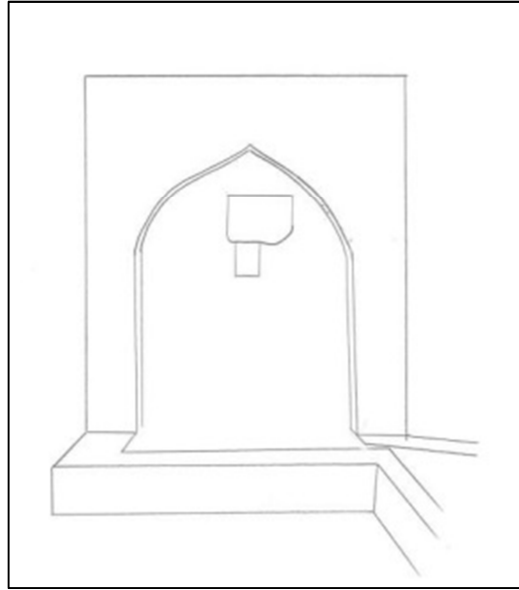
Çizim 62: Mudurnu Kaygana Mahallesi Ankara Caddesi Çeşmesi Ön Görünüşü

Çizim 63: Mudurnu Büyükçam Mahallesi Kayacık Sokak Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü

Çizim 64: Yeniçağa Hamzabey Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü

Çizim 65: Yeniçağa Çamlık Köyü Çeşmesi Ön Görünüşü

EK 2: Sözlük

Alınlık: Yapılarda cephe boyunca ve çatı düzeyinde yer alan basık bir ikizkenar üçgen biçiminde duvar. Kitabe ve Tuğra gibi öğelerin yerleştirildiği kemerin üst kısmı ile kemer dış kavisinin yan kısımları.

Ayna Taşı: Üzerinde lüle ya da musluk takılmak üzere bir yada birkaç delik açılmış olan taş yada mermerden yapılmış olan levha. Bir kısmına kitabede kazınmış olan ayna taşları genellikle süsleme sanatı açısından çeşmelerin en önemli bölümünü oluşturur. Kemerin iç kısmında yer alan ayna taşlarının bir kısmı küçük olmakla beraber bazıları kemerin içini tamamen kaplayacak kadar büyük olabilmektedir. Bu bölüm çeşitli formlarda olabilmektedir.

Çatı: Bir yapının üstünü doğal etkenlerden koruyan eğimli yüzey. Genellikle hazneli çeşmelerin üzerini kapatmak için yapılmışlardır. Bazı hazneli çeşmeler çatısız yapılabildiği gibi, haznesiz bazı çeşmelerde çatı ve saçak yapılmış olduğu görülmektedir. Çatılar genellikle taş ve tuğla ile örülmüş ve üzerleri sıva ile kaplanmıştır. Bazı çatıların üzeri ise kurşun levhalar ile kaplanmıştır. Çeşmelerin üzerinde üçgen çatı, beşik çatı, düz çatı, piramit çatı ve kubbe çatı gibi değişik tipte çatı modelleri bulunmaktadır.

Çeşmecik: Çeşme kemerinin iki yanına ya da hazneli çeşmelerde haznenin köşelerine yüksekçe yerleştirilmiş olan ve bir teknesi de bulunan küçük çeşmedir. İnsanların yere eğilmeden ve üstünü ıslatmadan rahatça su içmeleri için yapılmış olan bölümdür.

Dinlenme Yeri: İri hazneli çeşmelerin bir kısmına çeşmenin iki yanında olmak üzere mihrap şeklinde oyuk dinlenme yerleri yapılmış ve çeşmeler yalnızca suyundan yararlanan yapılar değil aynı zamanda sosyal hayatın bir parçası olmuştur. İnsanların oturup dinlendiği, serinlediği ve çeşme başındaki diğer insanlarla tanışıp sohbet ettiği mekânlar haline getirilmiştir.

Hazne (Hazine): Suyun depo edildiği yer. Hazine kelimesinden türemiş ve toplanmış, biriktirilmiş, yedek saklanan anlamlarında olup çeşmeye isale hattı ile gelen suyun musluk kapatılınca biriktirilmesi, depo edilmesi için inşa edilmişlerdir. Kesme taştan, kaba taştan ve tuğladan inşa edilebildiği gibi bu malzemelerin karışık olarak

kullanılması ile de inşa edilmişlerdir. Büyük çoğunluğunun üzerinde bir çatı olmakla beraber çatısız hazne örnekleri de vardır.

Kemer: Bir açıklığı geçmek için kullanılan, düzgün eğrisel biçimli strüktürel öge. Çeşmenin ön cephesinin ana eksenini oluşturan ve ayna taşının iki yanında çıkıntı olarak yer alan ve iki duvarın üstünün örtülmesine yardımcı olan mimari örtü. Aslında inşaat tekniği açısından çeşmelere kemer yapılması zorunlu değildir ve çeşmelerin ön cephesi tamamen düz duvar olarak ta yapılabilir. Kemer yapılmasındaki asıl amaç mimari estetik kaygılar ve hazneli çeşmelerin çok uzak mesafelerden de tanınmasını sağlamak ve başka yapılardan ayırt edilmesini kolaylaştırmak içindir.

Kitabe (Yazıt): Taş veya mermer levhalar üzerine işlenmiş olan kitabeler genellikle çeşmeyi yaptıran kişiyi öven ve çeşmenin inşa tarihinin kaydedildiği manzum metinler içerirler. Kitabe üzerine harfler kabartma olarak işlenir ve yalnızca yazı içerirler, çok sayıda örnekte bazı motiflerin de işlendiği olmuştur. Bazı çeşmelerin kitabesi yoktur, bazılarında ise yalnızca Kur'an'dan alınmış su ile ilgili ayetler işlenmiştir. Kitabelerde Celi sülüs, Celi Ta'lik ve Rîk'a gibi farklı yazı türleri kullanılmıştır. Kitabelerin yazı dilinin büyük çoğunluğunda Osmanlıca olmakla beraber az sayıda örnekte Arapça ve Farsça kullanılmıştır. Genellikle çeşmenin kemerinin üst kısmına alınlık denilen bölgeye yerleştirilmiştir, bazı çeşmelerde ise kitabe kemerin altına ayna taşının üst kısmına gelecek şekilde yerleştirilmiştir, bazı çeşmelerde ise doğrudan doğruya ayna taşı üzerine işlenmişlerdir.

Kitabelik: Bir yapıda içine yazıtın yerleştirildiği çerçevedir.

Lüle: Ayna taşının üzerindeki deliğe takılan su borusudur. Osmanlı döneminde kente verilen su miktarını ölçmek için kullanılan bir ölçü birimi ve aracı. Lüle 30 dirhem ağırlığında bir kurşun kürenin girebileceği çapta bir borudur. Har lüle 4 mansuradan ve mansura da 4 çuvaldızdan oluşur.

Maşrapalık: İnsanların su içmesi için bir ucu zincirle çeşmeye sabitlenmiş olan maşrapanın konması için yapılmış oyuk. Her çeşmede maşrapalık yoktur, genellikle kemerin altında olmak üzere ve ayna taşının yanlarında ya da hemen üst kısmında bulunurlar. Genellikle bir yada iki tane olan maşrapalıklar bazı çeşmelerde üç adet

olabilmektedir. Dörtgen, dairevi, kemerli ve mihrap şeklinde olmak üzere değişik şekillerde olabilirler.

Saçak: Çeşmeden su alan insanların gölgelenip serinlemesini sağlamak için hazneli ve haznesiz birçok çeşmeye saçak yapılmıştır. Hazneli çeşmelerin bazılarında çok geniş saçaklar inşa edilmiş ve yalnızca insanların gölgelenmesi değil, aynı zamanda hazne içindeki suyunda güneşin etkisinden korunması ve daha soğuk kalması sağlanmıştır. Saçakların bir bölümü sade olmakla beraber büyük çoğunluğu kenarları oymalı ve üzerleri işlemeli olarak yapılmışlar ve çeşmelere estetik açıdan apayrı bir güzellik katmışlardır.

Taslık: Taslık veya tas deliği genel tanımıyla “ Çeşmelerde içine su içmek için tas konulan ve genellikle ayna taşına açılmış küçük bir niş şeklindeki delik” tir.

Tekne seddi: Çeşmenin zeminine, kemer kaide taşlarının hemen önüne inşa edilen setlerdir. İki seddin arasına yerleştirilen mermer ya da taş bir levha ile Tekne'nin oluşturulmasına yardımcı olurlar, ayrıca insanların kova yada testilerini koyduğu yada oturup dinlendiği yüksek bir zemin oluştururlar.

Tuğra: Genellikle doğrudan doğruya Padişahlar tarafından yaptırılan çeşmelerde bulunan, bazen çeşmeyi bir başkası da yaptırsa devrin Padişahına saygı gereği çeşmelere yerleştirilen ve ekseri olarak bir madalyon üzerine kabartma olarak işlenmiş bulunan Padişah imzası.

Yalak: Çeşmeden akan suyun içinde biriktiği ve bu sayede sudan hayvanların da yararlanmasının sağlandığı yapılardır. Tekneler genellikle zemindeki tekne setleri arasına konan taş veya mermerden yapılmış levhalar ile oluşturulmuşlardır. Tek parça taş yâda mermerden oyularak yapılmış tekneler de vardır. Bazı çeşmelerde tekne, günümüz lavaboları gibi yüksekçe inşa edilmiştir. Bazıları sade olan tekne taşlarının, üzerleri kabartma motiflerle süslenmiş örnekleri de vardır. Günümüzde birçok çeşmenin teknesi birtakım çalışmalar ve yenileme sonucu toprak seviyesini altında kalmışlardır.

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin Can, 1986 yılında Balıkesir'in Sındırgı ilçesinde doğdu. Orta öğrenimini Balıkesir merkez cumhuriyet ilköğretim okulunda, lise öğrenimini ise Balıkesir merkez Cumhuriyet Lisesinde yatılı olarak tamamladı. 2009 yılında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünü bitirdi. 2011 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları ABD. yüksek lisans eğitimine başladı. Yabancı Diller Meslek Yüksek Okulunda bir yıllık yabancı dil eğitiminin ardından ders dönemini Dokuz Eylül Üniversitesinde tamamladı. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları ABD. yatay geçiş yaptı. Aynı üniversitede yüksek lisans eğitimini tamamladı.